

Två

Rätte
gångar

Hur går det till
i en svensk domstol?

Per Olof Bolding

NORSTEDTS JURIDIK

E-boken är publicerad av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet 2023

eISBN: 9789198899955

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.245>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.

(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).

Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

PER OLOF BOLDING

Två rättegångar

Hur går det till

i en svensk domstol?

NORSTEDTS JURIDIK

**JURIDISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET
LUND**

Norstedts Juridik ingår i C.E. Fritzes AB, som också ger ut böcker under namnen Allmänna Förlaget, Publica och Aktuell Juridik

Adress till förlaget:

C.E. Fritzes AB, Box 6472, 113 82 Stockholm

Fax 08-690 90 70, telefon 08-690 91 00

Beställningar:

Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm

Fax 08-20 50 21, telefon 08-690 90 90

Två rätttegångar

Per Olof Bolding

Upplaga 4:2

ISBN 91-1-897021-4

© 1972 och 1989 Per Olof Bolding och C.E. Fritzes AB

Omslag: Lars Pettersson

Tryck: Graphic Systems AB, Göteborg 1992

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av C.E. Fritzes AB, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande: genom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Förkortningar

BrB Brottsbalken

RB Rättegångsbalken

Innehåll

6 Förord

9 **Inledning**

9 Skådeplatsen

11 Rollinnehavare och rekvisita

18 Allmänna regianvisningar

24 Språket

27 **Tvistemål**

27 Stämningsansökan

31 Förberedelse

36 Huvudförhandling

46 Dom

55 **Brottmål**

55 Förundersökning

62 Väckande av åtal

67 Huvudförhandling

69 Pinsamt intermezzo

71 Huvudförhandlingen fortsätter

80 Dom

89 **Överklagande?**

89 Tvistemålet

91 Brottmålet

94 **Eftertankar**

96 **Stickordsregister**

Förord

En rättegång, vad är det? Vad händer med de inblandade, vilka åtgärder kan bli aktuella för domare och andra funktionärer att vidta? Det är sådana frågor som denna bok skall belysa. Bokens syfte är rent pedagogiskt. Efter några inledande förklaringar beskrivs två rättegångar (fritt konstruerade, utan anspelning på några verkliga människor eller händelser), först ett tvistemål, sedan ett brottmål. I anslutning till de bägge målen ges förlöpande kommentarer och hänvisningar till lagtext (däremot inga litteraturhänvisningar: jag hänvisar generellt till Per Olof Ekelöfs »Rättegång», vårt ledande arbete i ämnet processrätt).

Pedagogiskt syfte? Det behöver preciseras. Ämnet processrätt är svårt att överblicka. Lagen — främst rättegångsbalken, som trädde i kraft 1948 — utgör stommen för litteraturen i ämnet. Man läser om systematiskt grupperade regler, först regler av en sort, därpå andra sorters regler. Men man borde också kunna studera ämnet på ett annat sätt, med sikte på att snabbt få en viss klarhet om hur saker och ting hänger ihop rent praktiskt. En ämnes- och inlärningsorienterad — samtidigt debattstimulerande — skildring av ett par rättegångar, skulle det möjligen vara en lämplig introduktion till processrätten?

Om man vågar utgå från detta, vilka kategorier av läsare borde man inrikta sig på att försöka betjäna? Jag har tänkt på fyra i viss mån skilda kategorier:

1. Sådana som vill veta något om ämnet processrätt inte därför att de tänker bedriva systematiska studier utan av helt andra orsaker. Kanske därför att de är nyfikna och vetgiriga i största allmänhet. Kanske därför att de är irriterade över vissa yttringar i juridiken eller därför att de hotas att bli inblandade i en process. Kanske därför att de vill kombinera någon speciell annan sorts fackkunskap med några elementära insikter om vad processrätten går ut på.

2. Sådana som vill bedriva systematiska studier på något ämnesområde som gränsar till processrätten och som behöver vissa hållpunkter i processrätten för att ge de egna specialstudierna en säkrare inriktning.

3. Sådana — främst elever i den propedeutiska kursen i juridik — som behöver elementära insikter i processrätt för att få en referensram för fortsatta juridiska studier.

4. Sådana som skall specialstudera ämnet processrätt och som

kan ha nytta av en översiktlig framställning som ger vissa elementära informationer och synpunkter.

Dessa kategorier har i viss mån olikartade intresseinriktningar, och deras bakgrundskunskaper varierar högst avsevärt. En introduktion som är avsedd för dem alla måste delvis få karaktären av en kompromiss. — Jag betraktar boken i föreliggande skick som ett experiment och är tacksam för kritiska kommentarer.

Ett hjärtligt tack vill jag framföra till rådmannen Curt Böre, jur. kand. Sten Heckscher, advokaten Lars Lindgren, jur. kand. Ylva Lindgren samt jur. kand. Dag Victor, vilka läst vissa delar av manuskriptet och givit mig värdefulla råd.

Lund i december 1971

P. O. Bolding

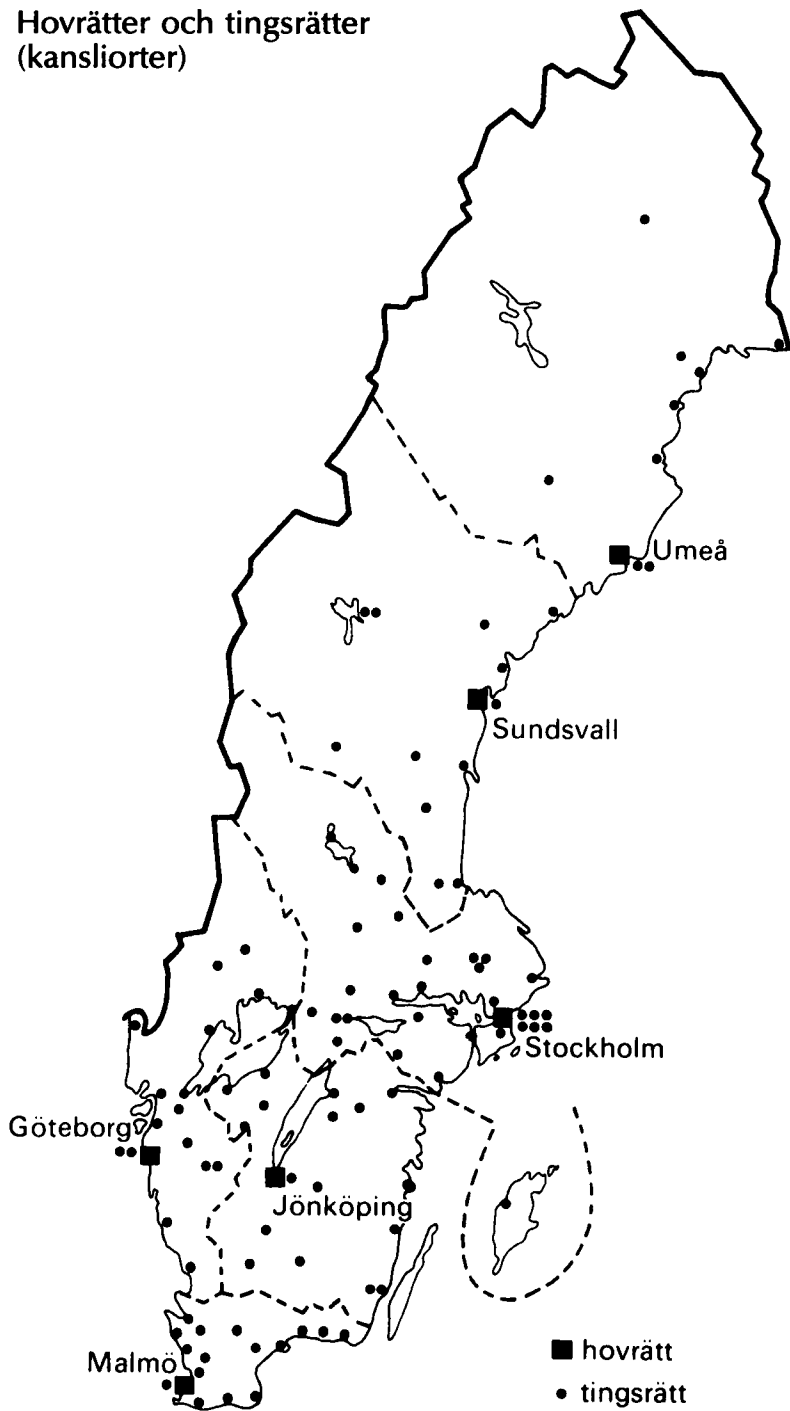
Förord till tredje upplagan

I denna nya upplaga har bara gjorts smärre justeringar, föranledda av ny lagstiftning. — I domstolarna används nu för tiden vanligen tilltalsordet "Du", mera sällan "Ni". Jag har emellertid tyckt att denna förändring inte behövde medföra omarbetning av texten.

Lund i oktober 1984

P. O. Bolding

Hovrätter och tingsrätter (kansliorter)

Inledning

Skådeplatsen

Vi skall tänka oss att de båda rättegångarna, tvistemålet och brottmålet, blir förlagda till tingsrätten i Lund (se kartan här-bredvid, en liten prick nära Malmö). En *tingsrätt* vad är det?

Det är en »allmän underrätt» säger rättegångsbalken (RB 1:1). Tingsrätten har en »domkrets» (ett behörighetsområde) som kallas *domsaga*. Dessutom har den ett *kansli*, dit allmänheten kan komma med papper. Funktionärer finns där i mångfald, både jurister och andra. Vi skall möta några av dem senare, i rollföreteckningen och i rättegångarna. Låt oss nu till en början göra några elementära iakttagelser beträffande tingsrättens organisation.

Tingsrätten skall kunna bemästra både *mål* (som typiskt sett är kontroversiella) och *ärenden* (vanligen enkla och okontroversiella, exempel: lagfarts- och inteckningsärenden). Vi skall i det följande intressera oss bara för målen, som kan vara av två slag: *tvistemål* (synonym: *civilmål*) och *brottmål*. Tvistemålen kan i sin tur delas upp i dispositiva och indispositiva. *Dispositivt* är ett tvistemål om saken är sådan att »förlikning därom är tillåten» (se t. ex. RB 35:6). Parterna kan alltså i ett mål av den typen när som helst, om de är ense, avbryta processen och göra upp i godo. *Indispositiva* är t. ex. mål om äktenskapsskillnad. Det räcker inte att två makar är ense om att skiljas, deras avsikt kan inte förverkligas på annat sätt än genom dom av rätten.

Om ett mål är av ena eller andra typen har betydelse för rätstens sammansättning. Det finns tre möjligheter:

- 1 Rätten består av *en jurist* (»lagfaren domare»).
- 2 Rätten består av *tre eller* (ibland i tidskrävande mål, där någon kan befaras få förfall) *fyra jurister*.
- 3 Rätten består av *jurist + nämnd* (i normalfallet tre nämndemän).

Det första alternativet gäller dels i bagatellartade brottmål (bara bötesstraff kan komma i fråga), dels vid vissa sorters »handläggning» av tvistemål eller brottmål. I tvistemål är ensamdomare behörig att sköta om inte bara *förberedelse* (se nedan, s. 31)

utan också, i vissa fall, huvudförhandling. Det sistnämnda gäller (RB 1:3) huvudförhandling som »i förenklad form» hålls i nära anslutning till förberedelsen (RB 42:20) samt »annan huvudförhandling i tvistemål, när det är tillräckligt med hänsyn till målets beskaffenhet att målet avgörs av en enda domare och parterna samtycker till det».

Det andra alternativet — en *kollegial* domstol, bestående av enbart jurister — förekommer vid huvudförhandlingar i dispositiva tvistemål i övrigt, alltså regelmässigt i mål som är besvärliga att utreda och ta ställning till (såsom i det fall vi skall möta i vårt tvistemålsexempel).

Jurist + nämnd — det tredje av alternativen — förekommer dels i brottmål som går till huvudförhandling, dels i vissa familjerättsliga mål (som vi inte skall gå in på i fortsättningen).

Tingsrätterna (de större) kan vara indelade i *avdelningar*, som arbetar fristående från varandra. Som enheter vid fördelningen av målen inom tingsrätterna (avdelningarna) finns *rotlar*. Vi tar tingsrätten i Lund som exempel (uppgifterna hänför sig till november 1988). I tingsrätten finns fjorton jurister: en *lagman*, fem *rådmän*, en *tingsfiskal* och sju *tingsnotarier*. Lagmannen, rådmännen och tingsfiskalen förestår var sin rotel. Av de sju rotlarna är en reserverad för brottmål. De övriga sex är »blandade» (både tvistemål och brottmål). Inkommande mål »lottas» till en viss rotel (inte någon lottdragning i egentlig mening men en procedur som i varje fall inte lämnar utrymme för personliga önskemål). Den ledamot som fått ett mål »lottat på sig» har ansvaret för att detta mål blir behandlat i vederbörlig ordning och, om så behövs, kommer upp till huvudförhandling (varvid, som nyss nämnts, medverkan kan krävas antingen av nämnd eller av juristkolleger).

I det reguljära arbetet vid tingsrätterna har juristerna en mängd medarbetare, omsorgsfullt rangordnade i lönegrader. I tingsrätten i Lund finns (i november 1988) fyra byråsekreterare, fyra byråassistenter, två protokollförare, åtta assistenter, sex kontorister, en expeditionsförman och en expeditionsvakt.

Detta var några ord om tingsrätten, skådeplatsen för rättegångarna. Vi skall ägna ytterligare någon uppmärksamhet åt de funktionärer och andra som kan få roller att spela.

Rollinnehavare och rekvisita

Domare

Domaren kan, som vi redan sett, vara en *lagman* eller en *rådman*. Han kan också vara en person som ännu inte är definitivt inne i domarkarriären: en *tingsfiskal* eller en *tingsnotarie*. Gemensamt för alla dessa är att de är jurister. Vid sidan av dem har vi en annan kategori av domare: *nämndemännen*.

Dessa skilda sorters domare har naturligtvis inte alla samma roller att spela, och inte heller har de samma rekvisita — samma maktattribut och redskap — till sitt förfogande. I det närmast följande skall vi rikta uppmärksamheten särskilt på de ordinarie domarna i tingsrätterna, lagmännen och rådmännen (vilkas roller nästan helt överensstämmer med varandra).

Vad är karakteristiskt för en typisk sådan domare? Kanske följande: Han kommer från en god social miljö och har under sin barndom och ungdom anpassat sig i stort sett väl efter samhällets normer. Efter en gedigen skolutbildning har han studerat juridik i Uppsala, Lund eller Stockholm. Han har fått lära sig mycket om det juridiska källmaterialet och sättet att utnyttja detta som underlag för beslutsfattande. Någon samhällsvetenskaplig orientering i övrigt har han inte. Efter sin juris kandidatexamen har han »suttit ting» i minst två år (kanske har han varit 6 månader hos någon advokat eller åklagare) och sedan tjänstgjort omväxlande i hovrätt och tingsrätter, kanske med avbrott för någon tjänstgöring som utredningssekreterare. Han har nu fått fullmakt som domare. Statsmakterna har givit honom ett ansvar, och han känner sig som en väktare av lag och ordning. Han är oavsättlig. Å andra sidan måste han i regel räkna med att ha nått toppen på sin karriär. Det är alltför optimistiskt att hoppas på att bli justitieråd.

Vilka roller är det nu som denne domare skall spela? Han kommer att möta människor av alla de sorter och skall kunna samtala med dem, förstå dem och värdera deras utsagor. Han skall bilda sig en uppfattning om motiven för deras handlingssätt och ta ställning till — inom de vida gränser som lagen lämnar — vad som skall ske med dem i framtiden. En del skall genomgå straff, vilket kan bero på att detta påfordras av hänsyn till »den allmänna laglydnaden». En del blir frikända eller överlämnas till särskild vård. Andra döms att betala skadestånd eller att utföra andra prestationer. Barn blir, eller blir inte, förklarade som barn

i äktenskap.

Vilka är domarens rekvisita? Han behöver inte personligen tillgripa något våld och har inte bruk för t. ex. handbojor. Domaren är placerad i en sådan position att han kan utöva makt genom det som han säger och skriver. Till hans rekvisita hör *domen* och *beslutet*. En dom är ett slutligt avgörande av den huvudsak som varit underkastad rättens prövning. Om domen inte inom kort tid blir överklagad till hovrätten (genom *vad*) så vinner den *laga kraft* (den kan sedan inte längre angripas annat än med extraordinära rättsmedel, t. ex. resning) och därmed är saken *res judicata* (latin: avdömd sak), den är *rättskraftigt* avgjord och kan inte prövas ånyo. *Beslut* är ett avgörande av någon fråga som får betydelse under loppet av rättegången. Domaren kan *avvisa* ett mål (det blir inte prövat alls, t. ex. därför att det stämts in till fel *forum* = fel domstol). Eller han kan träffa ett beslut under en pågående rättegång, t. ex. om att ena parten måste lägga fram sina papper (*editionsföreläggande*). — Men till domarens rekvisita hör inte bara detta att han kan träffa formliga avgöranden. I viss mån kan han också själv bidra till att få fram det underlag varpå en dom eller ett beslut skall basera sig. Han är processens ledare inte bara i formellt utan också i materiellt hänseende.

Är alltså domaren en person som har stor handlingsfrihet? Nej, det vore ett misstag att tro detta. Det är visserligen en stor makt som är lagd i hans händer, och han har möjlighet att låta personliga värderingar ge nyanser åt maktutövningen. Men han har inte alls något inflytande över vilka fall som kommer under hans prövning. Han utför beställningsarbeten, begärda av personer som har möjlighet att ta vissa initiativ. Där det inte finns någon åklagare eller käreande finns det heller ingen arbetsuppgift för en domare.

Parter

Finns det något gemensamt karakteristiskt för parterna? Nej, inte annat än detta att de måste vara antingen människor eller juridiska personer. De kan vara åldringar eller spädbarn, kommuner eller föreningar av frimärkssamlare. Möjligheten att vara part i rättegång måste stå öppen för alla: *partshabiliteten* är något som måste vara förknippat med — en civilrättslig term — *rätts-habiliteten*. Detta att kunna fungera som part är emellertid inte

bara en rättighet, något värdefullt och positivt. Man kan bli tvingad att figurera som part, trots att man egentligen har all anledning att vilja bli lämnad i fred. Om jag slumpvis tar ut stämning på någon som står i telefonkatalogen under påstående att denne person är skyldig mig 15 000 kronor så kan personen inte komma ifrån att han måste uppträda som svarande (men han kan, förmodligen med framgång, yrka ansvar för *rättegångsmissbruk*, RB 9:1).

I många avseenden råder emellertid skillnader mellan olika roller som parter har att spela i rättegången. Ofta är parten helt passiv och förekommer under själva rättegången bara till namnet: det kan gälla en omyndig eller en juridisk person, vilkens talan förs av en *ställföreträdare* (kanske en förmyndare, en god man eller en direktör i ett bolag som är part). Men skillnader förekommer också när det gäller sådana parter som själva är aktiva i rättegången (vilket förutsätter *processhabilitet*, motsvarande det civilrättsliga uttrycket *rättslig handlingsförmåga*). Särskilt påfallande är skillnaden mellan partsrollerna i brottmålen å ena sidan, tvistemålen å andra sidan. I brottmålen finns det *åklagare*, *målsägande* och *tilltalade*. I tvistemålen finns det *kärande* och *svarande*.

Åklagaren har en speciell ställning som part. Han skall inte bevaka egna intressen eller intressen som finns hos någon speciell grupp (som t. ex. den legale ställföreträdaren för en kommun eller ett bolag) utan skall ta till vara intressen som är mer generella och som har med »den allmänna laglydnaden» att göra. Det är brottmålen (mål om ansvar för brott, dvs. gärningar som är straffbelagda i lag) som han har att syssla med (dessutom kan han bevaka enskildas skadeståndsintressen i den mån dessa har nära samband med brott). Vi skall senare i anslutning till brottmålexemplet se hur åklagaren agerar och hur samarbetet mellan åklagare och polis går till. Men vi kanske redan nu bör uppmärksamma några frågor som gäller åklagarrollen, i jämförelse med andra partsroller.

Skall åklagaren se det som sin väsentliga uppgift att beivra brott — genom att ställa gärningsmän till ansvar — och skall han därvid ensidigt inrikta sig på att åstadkomma så stor effektivitet som möjligt? Nej, det vore orimligt om hans yrkesroll skulle ha en så speciell särprägel. Åklagaren har också ett visst ansvar för att hans verksamhet inte resulterar i felaktiga fällande domar eller i alltför hårda övergrepp mot personer som gjort sig

skyldiga till brott. Och i vissa sammanhang har han yrkesuppgifter som närmast motsvarar domarens, t. ex. när han utfärdar *strafföreläggande* (riktat till en misstänkt person för dennes eventuella godkännande, angivande den påföljd som enligt åklagaren bör följa på brottet).

Åklagaren skall alltså beakta skilda hänsyn, som ofta står mot varandra. Han skall energiskt verka för att den skyldige, som ställts till ansvar, inte undgår påföljd. Kan han samtidigt, med lika stor energi, verka för att ingen oskyldig blir fälld? Teoretiskt vore detta möjligt. När flera hypoteser kräver beaktande — en händelse kan t. ex. vara ett brott av X, ett brott av Y eller kanske inget brott alls — så kan de alla prövas med samma grad av objektivitet. Men det är inte säkert att åklagaren orkar att med tillräcklig energi söka efter argument *mot* den hypotes som innefattas i hans stämningsspåstående. Det kan gå prestige i ett brottmål, och det kan inte hjälpas att en åklagare ibland frestas att reagera moraliskt negativt på ett sådant sätt att vissa omständigheter, som är fördelaktiga för den tilltalade, blir obeaktade. Den tilltalade behöver då en försvarare.

Målsäganden är den som blivit utsatt för ett brott eller blivit »förnärmad» eller skadad genom brottet. I äldsta tider var det målsäganden som hade att tillse att brottet fick straffrättsliga påföljder. Numera har han i allmänhet bara *subsidiär* åtalsrätt (rätt att åtala om åklagaren beslutat att inte göra det). Men han kan *ange* brottet till polis eller åklagare (i vissa fall är angivelse nödvändig för att åklagaren skall kunna väcka åtal). Och han kan *biträda* ett åtal, om han finner det angeläget att den misstänkte blir fälld. Dessutom kan han naturligtvis bevaka sina eventuella *skadeståndsanspråk*. Det sker ofta i samband med brottmålet men kan också ske i en fristående civilprocess (vilket är det normala om den skadeståndsrättsliga aspekten är särskilt komplicerad).

En intressant fråga är om målsägandens subsidiära åtalsrätt bör bibehållas för framtiden. Man kan tycka att den enskilde målsäganden inte borde tillåtas att efter eget skön avgöra om straffrättsliga påföljder skall komma i fråga eller inte. Å andra sidan utgör den subsidiära åtalsrätten ett kanske nyttigt medel för kontroll av åklagarna. Men sådan kontroll kan ordnas på andra sätt, t. ex. genom att intresseorganisationer kan få rätt att ta initiativ till åtal.

Den *tilltalade* (han blev »tilltalad» genom att åtal väcktes, förut var han bara »misstänkt») är en person i ogynnsam belägenhet. Man har sagt att han har begått ett brott, och han hotas av någon påföljd. Han måste genomgå en rättegång, vars former är avpassade inte efter hans egen situation utan efter en mall som statsmakterna funnit lämplig för brottmål i allmänhet. Han känner sig som ett undersökningsobjekt men också som ett åskådningsexempel. Han har blivit ställd inför rätta inte för att man skall kunna hjälpa honom med något personligt problem utan för att »den allmänna laglydnaden» skall kunna främjas. I domstolsmiljön känner han sig deklasserad, kanske till och med skräckslagen. I viss mån kan man säga att han blir utnyttjad, nämligen just som ett åskådningsexempel. I gengäld borde han bli behandlad med tacksamhet och i varje fall med hänsyn.

Vad är till sist att säga om de parter som kallas *kärande* och *svarande*? Det är alltid något tvistemål som de är engagerade i, de står inte inför något hot om att drabbas av straffrättsliga påföljder. Men mötet i rätten är i allmänhet inte lustbetonat heller för dem. Det kan hända att de bägge har känt sig tvingade att uppträda i rättegången, nämligen om de är engagerade i någon indispositiv tvist som inte kan lösas av någon annan än domstolen (t. ex. en fråga inom familjerätten). Men även den som kommer till en rättegång efter eget fritt initiativ kan ha anledning till oro och bekymmer. Hur mycket skall han behöva avslöja? Hur kommer alla dessa människor — domare och andra — att reagera mot honom? Finns några journalister där? Domstolen framstår inte som en serviceinrättning — ett organ som skall hjälpa till med ett problem — utan som något mäktigt, nästan hotfullt.

Ställföreträdare. Rättegångsombud. Rättegångsbiträden

Ibland saknar parten, som vi tidigare fann, processabilitet. Han måste då i rättegången representeras av någon *ställföreträdare*, t. ex. en förmyndare, en god man (förordnad av domstolen att bevaka partens intressen, exempelvis om parten vistas på okänd ort), eller — om det är fråga om en juridisk person — av den som är behörig representant enligt offentligrättsliga eller associationsrättsliga regler. Ställföreträdaren har i stort sett samma roll att spela i processen som parten normalt har. Exempelvis får inte

ställföreträdaren vittna utan skull, om han behöver utnyttjas som bevismedel, höras i samma former som en part (fritt partsförhör eller partsförhör under sanningsförsäkran).

Rättegångsombud och *rättegångsbiträden* har helt andra funktioner. Ombudet agerar med stöd av *rättegångsfullmakt* (utfärdad av part eller ställföreträdare för part) och har behörighet att vidta processuella åtgärder även i fullmaktsgivarens frånvaro. Rättegångsbiträdet behöver ingen fullmakt men kan å andra sidan bara stå till tjänst i det fallet att huvudmannen själv är närvarande.

I den svenska processen förekommer varken *advokattvång* (skyldighet att anlita advokat som ombud eller biträde i samband med rättegång) eller *advokatmonopol* (ensamrätt för viss grupp av yrkesutövare, advokater, att fungera som ombud eller biträden). En part (i fortsättningen underförstås: part eller parts ställföreträdare) kan alltså uppträda ensam i rättegången, även om han är helt okunnig i juridik. Han kan också låta sig biträdas eller representeras av någon icke-jurist som han har förtroende för (under förutsättning att denna person inte är så okunnig eller olämplig att han avvisas av rätten).

Men naturligtvis är det angeläget att parterna får hjälp av tillräckligt god expertis och att advokater därför kopplas in på fall som är problematiska. Särskilt viktigt är detta självfallet i de mera komplicerade brottmålen. Det vore en orimlig ordning om en person skulle drabbas av en exceptionellt hård påföljd enbart av det skälet att han inte hade förstånd på — eller lust till — att engagera en advokat som försvarare. Rätten kan förordna *offentlig försvarare* åt honom även mot hans vilja (men bör vara uppmärksam på att detta kan medföra ekonomiska skadeverkningar: blir den åtalade fälld kan han förpliktas att svara för advokatkostnader, trots att det är mot hans egen vilja som advokaten fått förordnande!).

Rättshjälpslagen är avsedd (såvitt gäller biträde, bevisning, resekostnader m. m.) att ge lika chanser åt parterna i processen oavsett inkomst och förmögenhet. Rättshjälp kan lämnas av advokater, anställda på *allmänna advokatbyråer* liksom även av privatpraktiserande advokater. I vissa fall — i relation till den sökandes ekonomi — tas *kostnadsbidrag* ut. *Rättshjälpsnämnder*, en i varje hovrättsregion, svarar för medelstilldelning och administration.

Vittnen. Sakkunniga

Vi bör också uppmärksamma en helt annan grupp av rollnehavare: *vittnen* och *sakkunniga*, som blir anlitade för att bidra till klargörande av saksammanhang.

Vittnet är ofta en helt ofrivillig statist som tillfälligtvis har råkat se eller höra något intressant och som drabbats av ödet — ty det är inte alltid en positiv upplevelse — att tvingas berätta om detta inför domstolen. Men vittnet kan också vara någon som står ena parten nära eller som har ett påfallande eget intresse att bevaka. Vi har inte några *vittnesjäv*, och endast i mycket speciella situationer finns rätt att vägra vittna eller att besvara frågor (nära släktskap, tystnadsplikt för vissa befattningshavare m. m.). Vittnena behandlas enligt vad som i viss mån kan sägas vara en ritual. De hörs — med undantag i vissa fall för partsanhöriga — på *ed*. »på heder och samvete», och man har på olika sätt försökt minska risken för att de medvetet ljuger eller blir förludda att säga sådant som de egentligen inte menar. Däremot har man inte gjort så mycket för att stimulera dem till spontanitet och öppenhet. De har oerhört viktiga roller att spela. Man kan undra: i den mån vittnena ger skeva bilder av verkligheten, beror detta mestadels på att de är lögnaktiga och oförsiktiga eller beror det mestadels på att de inte vågar — i den för dem ovanliga domstolsmiljön — redovisar alla de minnen och intryck som de upplever sig ha?

Sakkunniga är för det mesta inte så blyga av sig. De skall hjälpa domstolen med sådana expertkunskaper som inte domstolens ledamöter själva besitter, t. ex. i samband med mål som gäller skador på atomreaktorer eller ansvar för obehörigt utförande av elektriskt installationsarbete. Sakkunniga kan förordnas av rätten eller inkallas på partsinitiativ. De har tillåtelse — i motsats till vad som gäller vittnen — att ge in skriftliga utlåtanden. Ibland är de oense sinsemellan, vilket kan vara bekymmersamt för domstolen.

Biroller

Vi har nu mött de huvudagerande i rättegången men bör kanske också kasta ett öga på några som finns i förteckningen över möjliga biroller. Någon utomstående kan komma till rätten och påstå att ett mål berör även honom. Han vill *intervenera*. I vissa

fall kan han få göra detta som självständig intervenient, nämligen om saken rör hans rätt i så hög grad att domen kommer att gälla även honom (han får då samma processuella befogenheter som parten själv). I andra fall kan han bli (med mer inskränkta befogenheter) ordinär intervenient: ett typexempel är att en borgenman intervenerar i ett mål mellan en borgenär och en gäldenär.

Vidare kan bland de agerande finnas en *tolk* (ty domstolsspråket skall alltid vara svenska, även om alla skulle anse det vara praktiskt att använda ett annat språk). Och vi bör inte glömma den person, ofta en notarie, som sitter som sekreterare vid protokollet och som, trots att han inte har domaransvar, kanske kan bidra till sakens avgörande genom någon färsk fallfrukt från nyligen avslutade studier.

Allmänna regianvisningar

Vi har nu fått en viss uppfattning om vilka domstolarna är — de scener där rättegångarna utspelas — och lagt märke till vissa karakteristiska drag hos de huvudagerande. Finns några regianvisningar för aktörerna? Det gör det förvisso. Rättegångarna skiljer sig från varandra på de väsentligaste punkterna, nämligen när det gäller de agerandes individualitet och pjäsernas händelseinnehåll. Men regianvisningarna är så hårda att publiken inte alltid märker hur viktiga de skillnader kan vara som skiljer det ena stycket från det andra. Vi skall se vilka grundtankar som bär upp rättegången — typiskt är att man gärna talar om denna företeelse som något enhetligt, något i singularis — och beröra vissa av de riktlinjer («principer») som brukar föras på tal i sammanhanget.

Några huvudprinciper

Rättegången bör vara, menar man, *säker, snabb* och *billig*. Normalt skall inte misstag förekomma vid ställningstaganden till bevisfrågor och rättsfrågor. Proceduren skall inte dra ut för länge i tiden och skall inte kosta för mycket. Dessa krav är tydligen i viss mån oförenliga inbördes. Säkerheten — »rättssäkerhet» är

ett honnörsord — har blivit ställd i främsta rummet. Den som vill ha tvångsåtgärder etablerade mot en annan måste i regel underkasta sig en mycket vittgående kontroll, och omprövning kan nästan alltid ske i åtminstone en ytterligare instans. Detta måste naturligtvis medföra både tidsutdräkt och kostnader. Här har vi just ett av de viktigaste rättspolitiska problemen. Skall vi satsa ännu hårdare på rättssäkerheten? Går rättsskipningen för långsamt? Skall vi skapa möjligheter till enklare, billigare och mera summariska förfaranden?

Rättegången skall vidare vara *kontradiktörisk* (av latinets *contradicere* = säga emot). Det som ena parten sagt skall den andra parten ha tillfälle att bemöta. Någon aktivitet härvidlag kan naturligtvis inte alltid tvingas fram, men tillfälle skall erbjudas. Ibland meddelas *tredskodom* mot en utebliven svarande (svaranden har »tredskats»). Men en förutsättning härför är att han skall ha fått fullt klart för sig vad käranden har yrkat och vilka konsekvenser som kan följa av hans passivitet.

Vidare skall rättegången i allmänhet vara *offentlig*. Detta ger möjlighet till kritisk bevakning av vad som förekommer vid domstolarna och ökar samtidigt domstolarnas möjlighet att — via massmedia — fungera som instrument för social kontroll. Å andra sidan är offentligheten till stort men i många sammanhang. Exempelvis vill affärsmän inte gärna riskera att deras tvistigheter skall bli refererade i tidningspressen.

Viktiga grundtankar bakom rättegångsreformen — som genomfördes 1948 — var att rättegången skulle bli *muntlig, koncentrerad* och *omedelbar*. Det skulle bli slut på det myckna inlämnandet och trötlöst enformiga uppläsandet av handlingar. De ideliga uppskoven skulle förhindras. Och avgörandet skulle direkt grundas på vad som förekommit vid förhandlingarna — en fundamental förändring i förhållande till det tidigare *muntligt-protokollariska* systemet (vittnesutsagor och annat fördes in i protokoll; en ny domare, som kanske aldrig ens sett vittnena, kunde träda till och ge domen!).

Muntligheten, koncentrationen och omedelbarheten bör ses i sammanhang med principen om *fri bevisvärdering*. Rätten skall, sägs det i RB 35:1, »efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat». Man har gjort rent hus med den s. k. legala bevisteorin som försökte laborera med enkla aritmetiska kriterier av typen »två vittnen är fullt bevis» (Strindberg: »Två lögnaktiga vittnen är fullt bevis.») Vi skall

komma in på en del problem beträffande bevisvärderingen senare men bör redan nu konstatera att fri bevisvärdering i komplicerade fall vore svår att utföra om den inte kunde grundas på ett någorlunda friskt processmaterial, framlagt i direkta anföranden under en koncentrerad förhandling. Att märka är emellertid att »omedelbarheten» inte bör uppfattas såsom innebärande en tidsangivelse. De omedelbara intrycken kan behöva övervägas och systematiseras innan de läggs till grund för ett avgörande.

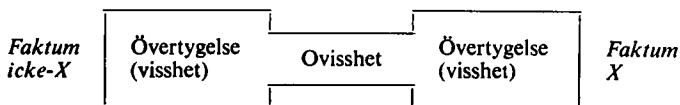
Slutligen skall jag nämna några principer som i viss mån konkurrerar med varandra. Mot *officialprincipen* står *förhandlingsprincipen*. Mot den *inkvisitoriska* principen står den *ackusatoriska*. Alla dessa fyra principer angår funktionärernas rollgestaltning. Enligt *officialprincipen* skall domaren vara aktivt verksam i processen och se till att utredningsmaterial kommer in (t. ex. att sådana vittnen blir kallade som kan förmodas ha upplysningar att lämna). Enligt *förhandlingsprincipen* ligger däremot initiativet hos parterna, domarens roll är att vara förhandlingsledare och att sedan döma på det förebragta materialet. Den *inkvisitoriska* principen och den *ackusatoriska* konkurrerar med varandra särskilt i brottmålen. Inkvisitorisk är en process i vilken den åtalade behandlas som ett undersökningsobjekt snarare än som en part. Den ackusatoriska processen utmärks av att två parter står mot varandra inför domstolen: å ena sidan åklagaren som yrkar ansvar (*accusatio* = anklagelse), å andra sidan den åtalade.

Som vi kommer att se i anslutning till exemplen längre fram i boken har inte rättegången konsekvent utformats i enlighet med någon av dessa principer. Rättegången i tvistemål förutsätter partsaktivitet men bjuder också — även i de s. k. dispositiva tvistemålen — på åtskilliga inslag av *officialprövning* (domaren utövar processledning och kan i viss mån föranstalta om bevisning, t. ex. hörande av sakkunniga). Rättegången i brottmål har sagts vara »inkvisitorisk i ackusatoriska former» (yttrandet gällde närmast rättegången enligt den äldre ordningen men är i viss mån träffande även såvitt gäller den nya).

Modeller för behandlingen av ett par besvärliga problem

Bevisvärderingen skall alltså vara fri, konstaterade vi nyss. Men detta kan naturligtvis inte få vara detsamma som godtycke. Bevisvärderingen måste vara *metodisk*, men vilken beskaffenhet skall metoden ha? En tanke som skymtar i förarbetena till rättegångs-

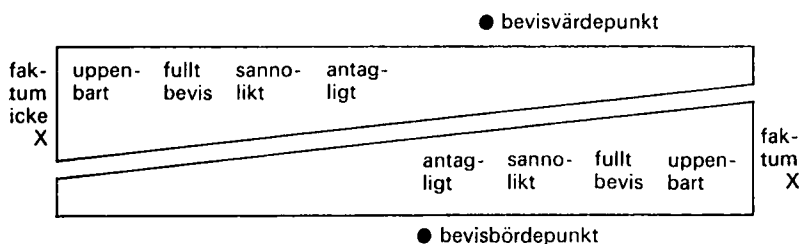
balken är att bevisvärderingen skall kunna leda till en *övertygelse* hos domaren. Han skall, efter att ha studerat bevismaterialet, kunna säga sig: »Vad som i verkligheten inträffade var . . .» Följande skulle alltså vara en tänkbar modell:

Enligt denna modell krävs en särskild riktlinje för det fallet att domaren finner sig hamna i *ovisshet*. Domaren kan naturligtvis inte alltid känna sig övertygad om att vare sig faktum X (t. ex. en påstådd stöld) eller dess motsats icke-X (t. ex. icke stöld utan borttappat föremål, eller stöld begången av någon annan än den tilltalade) har inträffat. Här kommer *bevisbördan* in i bilden. Endera av parterna skall ha bevisbördan och därigenom drabbas av den nackdel som det innebär att visshet inte har kunnat skapas.

Är detta då en godtagbar modell? På senare tid har man blivit alltmer benägen att förneka detta. Några (av många möjliga) kritiska reflektioner är följande. En övertygelse är alltid mer eller mindre orealistisk, eftersom risken för misstag aldrig kan utslutas. Det är inte ens *önskvärt* att domaren bibringar sig själv en övertygelse. Den kan dämpa hans ambition att vara aktivt verksam för att söka efter alternativa hypoteser (en övertygelse är, har en tysk forskare sagt, något av »ein seelisches Lusterlebnis», man har en illusorisk förnimmelse av att harmoni råder). Vidare: Om bevismaterialet kan bedömas enligt statistiska metoder — något som är möjligt i vissa undantagsfall (t. ex. vid blodgruppsbestämningar) — på vilken punkt bör övertygelsen komma med i bilden? Vid 95%? Vid 99,9%? Någonstans däremellan? Vinner man ökad kunskap genom att laborera med övertygelsen? Slutligen: Varför skulle man — såsom enligt modellen — skära alla fall av *ovisshet* över en kam? Även såvitt gäller fall av ovisshet kan väl vissa graderingar göras?

Såsom alternativ kan följande modell ställas upp:

Denna modell bygger på förutsättningen att bevisvärderingen kan betraktas som ett slags *sannolikhetskalkyl*, fastän denna kalkyl givetvis i de flesta fall måste bygga på osäkerhet och svår- mätbart underlag och därigenom blir föga exakt. Sannolikhets- kalkylens resultat kan prickas in som en *bevisvärdepunkt* någon- stans på skalan. Övervägandena beträffande bevisbördan — givet- vis helt andra överväganden än dem som ingår i bevisvär- deringen — resulterar i att även en *bevisbördepunkt* kan prickas in. Och utgången bestäms av de båda punkternas relativa belä- genhet. Om bevisbördepunkten placeras mitt på skalan sägs *över- viktsprincipen* gälla. Frågan blir då: Vilket alternativ är över- vägande sannolikt? (Jfr den engelska termen »preponderance of probability».) I exemplet på figuren härövan blir faktum X *processuellt fastställt*. Det innebär inte att man tar för givet att fak- tum X i verkligheten inträffat (misstag är inte uteslutet, någon slags »juridisk visshet» finns ingen anledning att laborera med), men vid den fortsatta behandlingen av målet accepterar man som en hypotes att faktum X har inträffat. Frågan kan ju inte läm- nas öppen.

Även några andra av processrättens huvudproblem blir kanske lättare att få ett grepp om genom att vi ser på ett par figu- rer. Det gäller några problem som har samband med de i rätte- gångsbalken förekommande orden *sak* och *gärning*. Låt oss först tänka oss några enkla (och föga exakta) satser, i vilka dessa ord kan ingå.

- 1 Domaren får bara döma beträffande den sak (i tvistemål) eller den gärning (i brottmål) som har blivit framlagd för honom.
- 2 Domen skall ha *rättskraft* (skall vara *res judicata*): samma sak (i tvistemål) eller samma gärning (i brottmål) får inte komma under prövning ytterligare en gång.
- 3 Sedan väl stämning har skett får inte saken (i tvistemål) eller gärningen (i brottmål) *ändras*.

Vad är att säga om dessa satser? De däri berörda frågorna är mycket väsentliga. Om man betraktar satserna som mycket grova generaliseringar så kan man också säga att de i satserna inne- fattade påståendena är korrekta. Men modifikationer krävs, sär- skilt såvitt gäller satserna nummer 2 och 3. Detta kommer att närmare belysas genom de båda följande rättegångarna. Men som en bakgrund till dessa visar jag en bild av sex lagrum, inpla- cerade i cirklar (se sid. 23).

RB 17:3 "Dom må ej givas över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan."

RB 17:11 "Dom äge, sedan tid för talan utgått, rättskraft, såvitt därigenom avgjorts den sak, varom talan väckts... Ej må fråga, som sålunda avgjorts, ånyo upptagas till prövning."

RB 13:3 sista stycket "Såsom ändring av talan anses icke, att käranden beträffande samma sak inskränker sin talan eller, utan att saken ändras, åberopar ny omständighet till stöd för sin talan."

"Gärningen" (brottmål)

RB 30:3 "Dom må ej avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eller fråga om ansvar eljest enligt lag må av rätten upptagas. Ej vare rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum."

RB 30:9 "Sedan tid för talan mot dom utgått, må ej fråga om ansvar å den tilltalade för gärning, som genom domen prövats, ånyo upptagas..."

RB 45:5 sista stycket "Såsom ändring av åtal anses icke, att åklagaren beträffande samma gärning inskränker sin talan eller åberopar annat lagrum än i stämningen uppgivits eller ny omständighet till stöd för åtalet."

Att cirklarna är olika stora — att lagrummen 17:3 och 30:3 finns inom trängre cirklar — betyder i stort sett följande: Rätten är hårt bunden vid parternas preciseringar i vad gäller saken och gärningen. Rättskraften och rätten till »justering» av talan (13:3) respektive åtal (45:5) ryms däremot inom vidare cirklar. En dom har rättskraft inte bara beträffande just det som domstolen haft möjlighet att bedöma utan även beträffande närliggande omständigheter (se diskussionen beträffande brottmålet nedan på s. 70). Och justering av talan eller åtal (för undvikande av missförstånd brukar man tala om justering, inte om ändring) kan ske inom åtminstone en lika stor cirkel som den som omsluter rättskraftsregeln (annars skulle den egendomliga konsekvensen kunna uppstå att en omständighet som blivit »bortglömd» i stämningsansökningen skulle bli omöjlig att få beaktad både i den pågående processen och i framtida processer).

Dessa sammanhang är ganska komplicerade. Mitt råd är: Fördjupa er inte i saken förrän ni läst igenom skildringarna av de båda rättegångarna. Där kommer ni att möta problemen igen, mera konkret. Då kan ni ha anledning att gå tillbaka till den introduktion som nu har givits.

Språket

Innan vi går över till att mer i detalj följa förloppet i ett tvistemål och ett brottmål bör vi kanske också uppmärksamma vissa processrättsliga begrepp, dvs. ord som inte bara har språklig betydelse i likhet med vardagliga ord utan som har särskilt viktiga funktioner i det språk som talas av aktörerna i rättegången.

Det finns ingen anledning att memorera dessa ord redan nu, innan vi möter dem i reella sammanhang, men en inledande presentation bör vi genomgå, så att vi har åtminstone någon bekantskap med orden när de sedan möter oss som ingredienser i varierande språkliga satser.

Ordet *faktum* (pluralis: *fakta*) har inte någon speciell betydelse i processrätten men har däremot en mycket viktig språklig funktion i vissa sammansättningsled. *Rättsfaktum* (omedelbart relevant faktum, omständighet som är »av omedelbar betydelse för utgången» t. ex. i RB 16:2) är ett faktum som är en betingelse

för att en viss *rättsföljd* skall kunna komma i fråga. Som exempel kan vi se på följande konstellationer, i vilka de första leden utgör rättsfakta och de senare leden rättsföljder:

- a A har avlidit + A har kvarlåtenskap + B är son till A — B har arvsrätt.
- b A har kört bil på fel sida av vägen + B har blivit påkörd och skadad — B har rätt till skadestånd.
- c T har tillgripit en annans bil (objektivt rekvisit) + T hade för avsikt att definitivt behålla bilen (subjektivt rekvisit) — T kan straffas (för stöld).

Dessa exempel är i hög grad schematiska. Rättsfakta är alltid mer eller mindre komplexa (bestående av flera beståndsdelar, ofta kallade »moment i rättsfakta»). Dessutom finns det en komplikation som har sammanhang med den s. k. *åberopsbördan*: vilka rättsfakta måste åberopas av kändanden (för att han skall kunna få bifall till sin talan), vilka måste åberopas av svaranden (såsom motfakta)? Den komplikationen skall vi inte gå närmare in på. Vad vi däremot bör uppmärksamma — bl. a. för att få klarhet om vad som menas med rättsfakta — är frågan om *relationen mellan rättsfakta och bevisfakta*.

Bevisfaktum? Ytterligare ett ord. Vad menas med ett bevisfaktum? Såsom synonym förekommer termen »medelbart relevant faktum», men den termen blir man väl knappast klokare av. En förklaring som ofta brukar ges är att ett bevisfaktum inte utgör någon betingelse för att en viss rättsföljd skall kunna inträda utan har en mera indirekt betydelse på så sätt att bevisfaktumet ger anledning till antagande att ett rättsfaktum föreligger. Ett enkelt exempel: En utsaga av ett vittne (bevisfaktum) kan ge anledning till antagande (har ett visst bevisvärde såsom stöd för) att en bilist kört för fort (rättsfaktum). Men saken är litet mer komplicerad än så. Det kan vara fråga om en s. k. beviskedja, såsom i följande fall:

- 1 Domaren gör en iakttagelse av vad vittnet säger (+ annat som har sammanhang därmed: minspel, gester, sådant som kan antyda något om utsagans bevisvärde).
- 2 Vittnet säger: Jag satt bredvid föraren och såg att hastighetsmätaren visade på 110 kilometer.
- 3 Hastighetsmätaren visade på 110 kilometer.
- 4 Bilens hastighet var 110 kilometer.

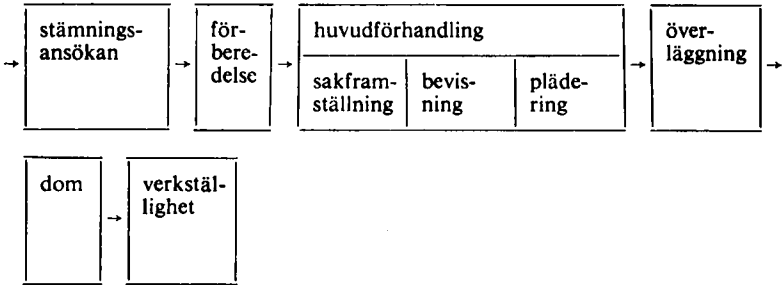
Vi kan anta att bilens hastighet är rättsfaktum (det har gjorts gällande att bilföraren ådragit sig straffrättsligt ansvar eller skadeståndsskyldighet på grund av för hög hastighet). Detta rättsfaktum är samtidigt *bevistema*, nämligen såtillvida att hela det befintliga kunskapsmaterialet skall begagnas som underlag för ett svar på frågan om bilens hastighet. Det kan finnas felkällor beträffande var och en av de ovan angivna punkterna (domaren kan ha hört fel, vittnet kan ha sett fel eller kanske ljuger, hastighetsmätaren kan vara missvisande). Alla dessa felkällor måste beaktas samtidigt när man tar ställning till rättsfaktum.

Men därtill kommer att det kan finnas skäl till preliminära ställningstaganden, vid vilka ett visst *bevisfaktum blir bevistema*. Antag att en bilmekaniker hörs som vittne beträffande en reparation som han gjort på hastighetsmätaren. Hans utsaga blir då ett bevisfaktum som har relation uteslutande till den del av beviskedjan som finns mellan punkterna 3 och 4. Vi får ett fristående bevistema som kräver ett preliminärt ställningstagande: Gav hastighetsmätaren korrekt utslag?

Här har vi alltså mött en del termer som alla innehåller sammansättningsledet »bevis-». Relationerna mellan dessa termer bör kanske klargöras genom ytterligare ett enkelt exempel. Ett vittne hörs inför rätten. Vittnet utgör ett *bevismedel* (ett medel varigenom bevisfakta kan införas i processen). Vittnets utsaga blir ett *bevisfaktum*. Detta bevisfaktum har sin betydelse därigenom att man vid *bevisvärderingen* kan dra en slutsats (en komponent i sannoliketskalkylen) av vittnesutsagan såvitt gäller något i målet betydelsefullt *bevistema* (som i sin tur kan vara ett bevisfaktum eller ett rättsfaktum).

Det processuella språket innehåller givetvis en mängd specialtermer utöver de nu nämnda. En del sådana termer kommer att bli förklarade i det följande, efter hand som de får aktualitet i texten. Den nu givna presentationen har främst avsett några fall där *det inbördes sammanhanget* mellan grupper av termer bör beaktas. Jag upprepar vad jag sade i slutet av föregående avsnitt. Fördjupa er inte i detta just nu. Sammanhangen kommer nog att bli tydligare när orden i de riktiga sammanhangen uttalas av rollinnehavarna.

Twistemål

Advokaten K-son har sagt till personalen på byrån att han måste få vara ostörd. [De båda advokaterna i tvistemålet kallar jag K-son (*K* som i *Kärande*) och S-man (*S* som i *Svarande*)]. Det är hög tid att något blir gjort i fallet med det nerblåsta taket. Förhandlingar har pågått länge mellan parterna och deras advokater, men det har inte gått att ordna med någon förlikning. Parternas positioner är alldeles fastlåsta. Villaägaren, K-sons *huvudman*, vill ha betalt för att taket blåste ner. Villaägarens försäkringsbolag vill tills vidare inte betala, eftersom man inom bolaget menar att den som byggde huset, entreprenören, skall ta de ekonomiska konsekvenserna. Men entreprenören ställer sig totalt omedgörlig. Alltså är det nu fråga om att *väcka talan* mot entreprenören.

I många entreprenadtvister använder man *skiljeförfarande* (privat förfarande med anlåtande av *skiljemän*, med behörighet att avgöra saken med *skiljedom*). Men i detta fallet föreligger inget *skiljeavtal*, så det alternativet är uteslutet.

K-son skall väcka talan vid den tingsrätt som är behörig att ta upp tvisten (som är *rätt forum*). Inget problem i det här fallet: Villan ligger ju inom Lunds stad, alltså skall K-son inge stämning-ansökan till tingsrätten i Lund. Alla papperen ligger på K-sons bord. Diktafonen är påkopplad.

Stämning-ansökan

Vad skall stå i stämning-ansökningen? Det är ett viktigt papper, som kräver ingående överväganden. Utgångspunkten är att villa-

ägaren har vissa rent praktiska önskemål. Han vill ha pengar. Han vill slippa krångel med entreprenören i framtiden. Han vill också slippa betala något för rättegången, som han tvingas ge sig in i på grund av — som han tycker — entreprenörens omedgörlighet.

Emellertid är det klart att inte domstolen på något alldeles direkt sätt kan tillgodose villaägarens önskemål. Ingen representant för domstolen får ta pengar ur en svarandes plånbok och lämna dem till käranden. Domstolen kan bara göra uttalanden i form av *domar* eller *beslut*. Meningen är att dessa i sin tur skall få betydelse för det fortsatta händelseförloppet. Chansen härtill är god, ty domstolen talar maktspråk. I sista hand kan det bli fråga om tvångsverkställighet eller om andra slags sanktioner.

Följaktligen måste K-son överväga i vilken mån just domstolen har möjlighet att tillgodose hans klients önskemål. Stämningens innehåll blir beroende av detta. K-son skall framställa *yrkanden* till domstolen och åberopa *grunder* för dessa yrkanden. I RB 42:2 står följande:

»En ansökan om stämning skall innehålla

1. ett bestämt yrkande,
2. en utförlig redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för yrkandet, ...»

Hur skall nu detta uppfattas? Kan advokaten göra så att han i allmänna ordalag berättar om bakgrunden till tvisten — dess »omständigheter» — och talar om hur klienten vill ha det? Nej, här krävs stor precision och exakthet. Stämningens innehåll skall ange *ramen för processen*. Domstolen får inte döma »över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat» (RB 17:3). Och i dispositiva tvistemål — som vi här sysslar med — »må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan» (samma lagrum).

K-son börjar med att överväga vilka omständigheter (omedelbart relevanta omständigheter = rättsfakta) som han skall åberopa som *grund*. Han skisserar följande: Då och då träffades ett entreprenadavtal mellan parterna (detta avtal, ett *skriftligt bevis*, bör bifogas till stämningens innehåll). Enligt avtalet skulle entreprenören uppföra en villa åt husägaren. I avtalet stadgades ... (vissa avtalspunkter, centrala i målet, kan behöva återges i grunden, trots att avtalet är bifogat). Villan blev uppförd enligt avtalet och stod färdig vid den och den tidpunkten. I november år ... inträffade en storm med vindstötter som på ifrågasättande

plats hade en styrka av . . . Vid en av dessa vindstötar lossnade taket, inklusive takstolarna, från byggnaden i övrigt. Först blev det hängande skevt över huset. Senare, vid en ny vindstöt, lossnade det helt och hållet och föll ner på tomten strax bredvid huset. — Anledningen till att detta kunde ske var att taket — ett tak av lätt trä, täckt med plåt — inte hade blivit på betryggande sätt fäst vid huskroppen. Det hade ålegat entreprenören att anbringa vertikala bandjárn som fixerade takstolarna vid huskroppen. Sådana bandjárn hade emellertid inte blivit anbringade, i varje fall inte i tillräckligt antal och/eller av tillräckligt hög kvalitet. — Entreprenören hade alltså gjort sig skyldig till en försummelse som medförde skadeståndsskyldighet. Husägaren hade anmodat honom att omedelbart sätta på nytt tak eller tillse att nytt tak blev påsatt genom hans förmedling och på hans bekostnad. Då emellertid entreprenören visat sig helt omedgörlig hade husägaren blivit tvungen att anlita en annan entreprenör, vilken utfört det begärda arbetet till en kostnad av . . . Under den tid, 12 dagar, som huset stod utan tak, var husägaren tvingad att vidta provisoriska åtgärder för att kunna bo kvar i huset och för att skydda lösöret. Han hyrde en presenning till en kostnad av . . . och hade i övrigt följande utgifter som stod i direkt samband med den inträffade händelsen . . . (specificeras). Husägaren totala krav mot entreprenören uppgår alltså till . . .

Det kanske duger som en skiss till grunden? I så fall kan advokaten övergå till att fundera över vilket eller vilka *yrkanden* som han skall framställa i stämningsansökningen. Det förefaller vid första påseendet att vara en enkel sak. Yrkandet bör väl gå ut på att rätten skall förplikta entreprenören att betala en summa pengar motsvarande det nyss nämnda totala kravet?

Nej, det är inte säkert. K-son måste fundera över om här skall föras en *fullgörelsetalan* eller en *fastställsetalan* eller eventuellt en kombinerad fullgörelse- och fastställsetalan.

Vad en fullgörelsetalan går ut på framgår av namnet. Käranden begär att domstolen skall förplikta svaranden att fullgöra någonting, att betala en summa pengar, att leverera ett parti varor eller att göra någon annan prestation. Meningen är att en sådan talan skall kunna resultera i en dom som är *exigibel*. Domen skall — ett annat sätt att uttrycka saken — kunna fungera som *exekutionstitel*, dvs. användas som underlag för en begäran om tvångsverkställighet.

Varför skulle då advokaten i detta fall ha anledning att reflek-

tera över någon annan sorts talan än en fullgörelsetalan? På vilket sätt skulle husägarens intressen kunna främjas genom en fastställesetalan?

En fastställesetalan avser frågan »huruvida visst rättsförhållande består eller icke består» (RB 13:2). Ett »rättsförhållande»? Vi kan avstå från att spekulera över innebörden av detta ord (som lockat många författare till ambitiösa utläggningar) och nöja oss med att konstatera följande: Det förekommer ofta att en viss fråga är av primär betydelse (utgör *prejudicialfråga*) i förhållande till en grupp av andra frågor. Exempelvis kan en fråga om giltigheten av ett hyresavtal vara primär i förhållande till frågor som gäller skyldighet att betala visst hyresbelopp eller skyldighet att flytta från en lägenhet. Det kan då ha vissa fördelar att ställa upp den primära frågan till fristående prövning. Så kan det vara i vårt exempel. Den primära frågan i tvisten mellan husägaren och entreprenören är om entreprenören över huvud taget har någon ekonomisk ansvarighet för denna skada, som inträffade långt efter det att huset stod färdigt och blev besiktigt. Advokaten kan ha skäl att yrka att rätten skall *fastställa* att entreprenören i princip är skadeståndsskyldig (på grund av de nyss angivna felaktigheterna beträffande bandjärnen). Om den principfrågan blir avgjord separat — vilket kan ske genom *mellandom* (RB 17:5) — så kan det medföra tidsvinst och besparingar. Blir husägarens fastställesetalan *ogillad* så kan husägaren få åtminstone den fördelen att han inte behöver lägga ner några pengar på utredning om storleken av skadeståndet (fastställeledomen avskär ju möjligheten att få sådant skadestånd). Och om husägarens fastställesetalan *bifalles* av rätten så kan det hända att entreprenören går med på att träffa uppgörelse utom rätta i fråga om de olika skadeståndsposterna. — Men advokaten måste också vara medveten om de nackdelar som kan vara förbundna med att föra en särskild fastställesetalan. Fastställeledomen kanske blir överklagad först till hovrätten, sedan till högsta domstolen. Det kan på så sätt dröja längre än normalt innan det blir avgjort vilken ekonomisk kompensation som husägaren skall få (för det fall att fastställeledomen går i hans favör).

Vi antar att K-son resonerar på följande sätt: »Skadeståndets belopp går i detta fall ganska lätt att precisera. Här gäller det att så snabbt som möjligt komma fram till ett avgörande beträffande saken i dess helhet. Den primära frågan om skadeståndsskyldighet i princip har inte någon betydelse i andra avseenden

än just dem som fullgörelsetalan skall avse. Någon särskild fastställelseedom har alltså inte husägaren behov av.»

Finns det något annat som behöver skrivas i stämningsansökningen, frågar sig K-son vidare. Husägaren har god ekonomi (så god ekonomi att han inte är berättigad till rättshjälp). Dessutom har han rättsskyddsförsäkring. Även entreprenören har god ekonomi, så det är inte nödvändigt att yrka *kvarstad* eller *skingringsförbud* för att få säkerhet för det skadestånd som entreprenören kan bli förpliktad att betala. Behöver något sägas om bevisningen? Entreprenadkontraktet, ett *skriftligt bevis*, skall bifogas (lämpligen i vidimerad fotostatkopie) och det skall anges — så gott det går på detta stadium — vilka bevis i övrigt som åberopas och vad som skall styrkas med varje bevis (vad som utgör *bevistema*). — Advokaten kompletterar sin skiss till stämningsansökan och för in de detaljer som behövs (namnuppgifter, adresser m. m.). Han har redan förut fått *rättegångsfullmakt* av husägaren. Den skall bifogas. Advokaten skriver under stämningsansökningen och skickar den i två exemplar jämte bilagor, till tingsrätten på orten.

Förberedelse

Rådmannen A tittar på sina papper. Ett civilmål har blivit lottat på honom. Det gäller skadestånd på grund av att ett tak har blåst ner. Han kallar på en av notarierna: »Här har du ett skadeståndsmål som verkar intressant. Det är något annat än alla trafikmålen och familjemålen. Men det blir förstås förlikt under förberedelsen. Vill du se om stämningsansökningen är all right och i så fall planlägga vidare åtgärder.»

Notarien läser noga igenom stämningsansökningen. Här tycks inte behövas någon komplettering. Grunderna och yrkandena är tydliga nog, och uppgifterna i övrigt är kompletta. En hel del intressanta frågor. Det skall bli roligt att se vad svaranden säger. Rådmannen får tillbaka papperen och utfärdar stämning. *Förberedelse* skall äga rum (RB 42:6).

Det är med blandade känslor som entreprenören följande dag läser stämningsansökningen och rättens föreläggande om att han inom viss tid skall inge skriftligt *svaromål*. Jaså husägaren var så fräck i alla fall! Nu skall det behöva bli en massa obehag och tidsförluster och kanske kostnader som det inte går att få

täckta. Entreprenören ringer upp sin advokat, S-man, och lägger sedan alla papperen i ett stort kuvert som genast får gå med bud till advokaten.

Advokaten S-man har entreprenören som fast klient, hjälper honom med kontraktsskrivning, finansiella spörsmål och deklarerationer. Ibland har han fått vara rättegångsombud åt entreprenören, men bara sällan. Det har nästan alltid gått att göra upp tvister i godo. »Hellre några tusenlappars förlust», har entreprenören resonerat, »än långa och ovissa processer som tar tid och intresse i anspråk.»

Men det här fallet verkar ovanligt bekymmersamt, tycker S-man. Papperen i kuvertet har visat sig vara ganska olycksbådande. Entreprenörens renommé som byggmästare står i viss mån på spel. Det bortblåsta taket har figurerat i tidningspressen, som gjort antydningar om »byggmästarlarv», och det skulle vara farligt att i det här fallet ordna med en omedelbar uppgörelse. Den kunde se ut som ett erkännande av att slarv förekommit. K-sons stämningensansökan är väl gjord, och S-man måste noga överväga vad som skall sägas i svaromålet. Vilka fakta måste *erkännas*, vilka kan *förnekas*? Skall yrkandena helt *bestridas* eller — åtminstone delvis — *medges*? Finns några *invändningar* att komma med — motpåståenden som kan eliminera eller reducera betydelsen av det som sagts i stämningensansökningen?

Två möjliga försvarslinjer är genast märkbara. Det kan göras gällande som en generell invändning att entreprenören inte är ansvarig för några skador, eftersom bygget slutbesiktigats och garantibesiktigats utan några kvarstående anmärkningar. Alltså ett slags preklusionsargument: husägaren är *prekluderad* från möjligheten att göra gällande kvarstående fel. Den andra försvarslinjen skulle vara att förneka att några fel förekommit vid takets fastsättande: ett argument som alltså innefattade förnekande av culpa (latin, ung.=vårdslöshet). Men kanske borde i svaromålet först pekas på det sistnämnda argumentet, förnekande av culpa, eftersom preklusionsargumentet har en mer formalistisk prägel och inte ställer entreprenören i någon fördelaktig dager? Finns det något som skulle kunna ge anledning till *genstämning*? Har husägaren möjligen underlåtit att på någon punkt fullgöra sina förpliktelser enligt entreprenadkontraktet? En motattack från entreprenörens sida skulle vara fördelaktig genom att ta bort något av den olyckliga uppmärksamhet som entreprenören råkat ut för genom händelsen med det bortblåsta taket.

S-man sätter sig in i de entreprenadrättsliga aspekterna och talar med diverse tekniker om vilka tänkbara förklaringar det kan finnas till att ett tak blåser ner. Han tar också del av hela akten i byggnadsärendet. Någon grund för genstämningssyrkande går tyvärr inte att leta upp. Svaromålet måste konstrueras i enlighet med de båda försvarslinjer som S-man förut var inne på. S-man dikterar ner ett utkast till svaromål och gör sedan korrigeringar. K-sons beskrivningar av det faktiska händelseförloppet *visordas* — erkänns som korrekta — i vissa avseenden. Men det är helt oriktigt att taket inte skulle ha blivit fastsatt i vederbörlig ordning. Bandjärn blev fastsatta helt i enlighet med ritningarna och på ett sätt som överensstämde med gällande byggnadsnormer. Att taket blåste av kan inte förklaras på annat sätt än som resultat av en ren olyckshändelse. Vindstötarna måste just på denna plats ha råkat få en sådan exceptionell styrka att inte ens ett omsorgsfullt fastsatt tak kunde stå emot. I andra hand görs gällande . . . Här kommer invändningen om preklusion. Husägarens yrkanden bestrids till alla delar. Entreprenören yrkar ersättning för sina *rättegångskostnader*.

Kommer denna argumentering att hålla? S-man är inte så säker på det, men han tycker sig ha lagt saken så väl till rätta som han har kunnat under rådande omständigheter. Han skriver under originalexemplaret, som skall gå in till rätten, och signerar kopiorna. De närmaste dagarna behöver han inte bekymra sig om detta ärende. Vad står närmast i tur enligt dagboken?

— Advokaten S-man har gett in svaromål i målet om det nerblåsta taket. Skall jag ordna med muntlig förberedelse eller fortsatt skriftlig? — Notarien ställer frågan till rådmannen och redogör för vad som står i svaromålet.

Svaret på en sådan fråga följer inte av lagen utan av praktiska överväganden beträffande det enskilda fallet. Meningen med förberedelsen är att målet skall beredas och preciseras i olika hänseenden. Förberedelsen skall klarlägga (RB 42:6).

- »1. parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som parterna åberopar till grund för sin talan,
2. i vad mån parterna är oense om åberopade sakförhållanden,
3. vilka bevis som skall förebringas och vad som skall styrkas med varje bevis,
4. om ytterligare utredning eller andra åtgärder behövs före målets avgörande och
5. om det finns förutsättningar för förlikning.»

En mängd preliminära frågor skall kunna avgöras genom *slutliga beslut* (rätten »skiljer målet ifrån sig») eller genom andra sorters *beslut* (som inte angår »saken» utan som gäller mer perifera frågor). Har kanske svaranden någon grund för att påstå att målet är instämt till fel forum eller att den i målet aktualiserade frågan är avgjord genom en tidigare dom (*res judicata*)? I så fall skall meddelas slutligt beslut i form av *avvisning*. Något sådant kan inte göras gällande i detta mål. Men under förberedelsen kan mycket oväntat inträffa. Stämningensansökningen och svaromålet anger en preliminär ram för tvistemålet. Nu gäller det att åstadkomma en mer exakt gränsdragning och att få klarhet om vad parterna har för önskemål i fråga om *bevisning*. Ibland sker detta bäst genom *muntlig* förberedelse, ibland är *skriftväxling* att föredra. Det går också att kombinera muntlig förberedelse med skriftlig.

— Vi tar muntlig förberedelse, säger rådmannen. Du får hjälpa mig att planlägga den. Läs in målet noga och begär exakta besked beträffande parternas inställning. Särskilt bör vi pressa svaranden på hans inställning till slutbesiktningen. Menar han att den skall göra all annan bevisning överflödig? Om det vore rätt så skulle RB 35:7 vara tillämplig och vi skulle besluta att avvisa all eventuell bevisning från kärandens sida om att fel blivit begånget.

— Jag skall tänka på det. Men räcker det att advokaterna kommer till förberedelsen eller skall jag kalla parterna personligen?

— Ring advokaterna och fråga vad de anser om det. Om någon av advokaterna anser att det vore av värde att höra någon av parterna så kalla båda.

Så småningom lyckas notarien ordna med muntlig förberedelse på en tidpunkt som passar advokaterna. Parterna blir också kallade. Man träffas helt informellt i förberedelserummet och sitter runt ett bord. Husägaren tittar litet snett på entreprenören som självsäkert blossar på en cigarr. Men parterna har blivit instruerade av sina advokater om att de inte bör blanda sig för mycket i diskussionen. På det här stadiet är det ju inte fråga om att försöka övertyga domstolen om att den ena eller den andra parten har rätt.

— Jag vill åberopa en ny grund för käromålet, säger husägarens (kärändens) ombud, advokaten K-son. (Beträffande det följande resonemanget: jämför modellen ovan på s. 23.) Sedan jag skrev stämningensansökningen har jag fått kännedom om att entreprenören i samband med bygget gav en uttrycklig muntlig ga-

ranti för att taket inte skulle blåsa bort. Det skedde vid ett samtal mellan parterna under en av de sista dagarna som bygget pågick. »Jag kan garantera att det här taket inte kan blåsa ner» förklarade entreprenören. Jag hävdar att detta är en garantiutfästelse som bör föranleda skadeståndsansvar oberoende av om vårdslöshet kan läggas entreprenören till last eller inte.

Entreprenören har blivit röd i ansiktet och har lagt ifrån sig cigarren. Han vill protestera, men hans ombud, advokaten S-man, hejdar honom. S-man säger:

— Detta är en alldeles ny omständighet, och jag bestrider att den över huvud taget prövas i detta mål. Det är en otillåten ändring av talan.

K-son har tydligen varit beredd på att få möta den invändningen. Han har slagit upp lagboken och citerar RB 13:3 sista stycket:

»Såsom ändring av talan anses icke att käranden utan att saken ändras . . . åberopar ny omständighet till stöd för sin talan.»

Det här blir en nöt för ordföranden, rådmannen, att knäcka. Under förberedelsen är han ensam beslutande, han måste ta ställning, och han bör helst göra det genast. Kan det anses att »saken» ändras genom att nu en garantiutfästelse åberopas som ny grund? Rådmannen ordnar med en paus och läser i litteraturen. Nej, finner han, *saken* är inte ändrad. Det ursprungliga yrkandet — skadestånd — kvarstår, och någon väsentlig ändring beträffande det i målet påstådda händelseförloppet är det inte fråga om. Rådmannen kallar tillbaka ombuden och parterna och förklarar att den nya grunden kan tas upp till prövning — någon ny stämningsansökan behövs inte.

S-man föreslår då (efter att under pausen ha talat med entreprenören) att entreprenören skall yttra sig om den påstådda garantiutfästelsen. Entreprenören gör detta med en viss indignation. Han har inte alls garanterat något, säger han. Samtal mellan husägaren och honom förekom vid en mängd tillfällen, och det är möjligt att han någon gång sagt något om att taket var bra, men något slags garanti har han aldrig lämnat.

Förberedelsen går vidare. Ordföranden undrar: finns inte förutsättningar för *förlikning*? Detta hotar att bli en dyrbar process. Man enas om att hålla ett nytt förberedelsesammanträde fjorton dagar senare. Men förlikning kommer inte till stånd. Ståndpunkterna i målet preciseras genom advokaternas försorg

och *bevisuppgifter* lämnas. Något bevisbeslut enligt RB 35:7 har inte rådmannen velat meddela: det kan inte förutsättas — redan på detta stadium — att slutbesiktningen har prekluderat den bevisning som husägaren vill föra beträffande fel vid takets fastsättande. Däremot har på husägarens yrkande meddelats *editionsföreläggande* (föreläggande att förete skriftligt bevis): entreprenören har blivit förelagd att lämna in till rätten de anteckningar som under byggets gång gjorts beträffande sådana arbetsmoment som har med takets fastsättande att göra.

Huvudförhandling

Förberedelsen avslutades med att målet sattes ut till huvudförhandling. Dagen för den är nu inne. Lagmannen har läst protokollet från förberedelsen och har gjort upp en plan för målets handläggning. Det bör kunna räcka med en rättegångsdag, tror han, men för säkerhets skull har nästa dag beräknats i reserv.

Det här är betydligt mer allvarsmättat och formalistiskt än vad förberedelsesammanträdena var. Vaktmästaren har »ropat» målet mellan husägaren och entreprenören, och det är en hel liten hop av folk som går in i rättssalen. Där sitter lagmannen och två rådmän framme vid domarbordet. Notarien sitter där också, som sekreterare. Han skall bland annat sköta bandspelaren, som skall registrera partsutsagor och vittnesmål.

Rättssalen ser ut som elegant salong, men den breda domartribunen bryter stilen. Där finns porträtt av borgmästare med ordnar på bröstet. Husägaren känner sig som en konfirmand, medan entreprenören (som processat tidigare) verkar mera säker. Advokaterna K-son (kärandens, husägarens ombud) och S-man (svarandens, entreprenörens ombud) går med vana steg fram till sina platser. Käranden skall vara till höger, från domaren räknat, svaranden skall vara till vänster. Efter parterna kommer den sakkunnige, en byggnadsingenjör från Stockholm, och vittnena. Alla bugar sig mot lagmannen, som bugar sig tillbaka, sittande i ordförandestolen.

Är alla närvarande, som har blivit kallade? Ja, så tycks det vara. Finns det något hinder mot huvudförhandlingen? Advokaterna besvarar frågan nekande genom att skaka på huvudena.

Alltså kan målet börja. Den sakkunnige och vittnena beds vänta i vittnesrummet (de får också tillstånd att, om de så vill, gå ut på stan, det kommer att dröja ett par timmar innan bevisningen skall förebringas). Ordföranden vänder sig sedan till advokaten K-son: »Varsågod då, advokaten.» Mer behöver inte sägas. Domarna och advokaterna vet hur det skall gå till.

K-son anger kärandens *yrkanden*. Det har visserligen skett redan tidigare, under förberedelsen, men det måste ske omigen nu. Rättegången skall ju vara *omedelbar*, ingenting annat än det som förekommer under huvudförhandlingen skall utgöra processmaterial och läggas till grund för domen. Detta, att ange yrkandena, går på ett litet ögonblick, men måste å andra sidan ske med fullständig exakthet. Här — undantagsvis — kan K-son tillåta sig att läsa upp från ett papper. Käranden yrkar, säger han, att svaranden skall förpliktas att genast betala en summa av 200 000 kronor, specificerad på följande poster . . . K-son nämner de olika posterna: hyra av presenning, vattenskador, kostnader för flyttning och härbärgering av möbler m. m., påsättning av nytt tak. Till sist säger K-son — det får han inte glömma — att käranden yrkar ersättning för sina *rättegångskostnader* (som naturligtvis inte kan specificeras förrän i slutet av processen).

Sedan är det S-mans tur. Även han kan på det här stadiet vara kortfattad. Svaranden *bestrid* helt kärandens talan, säger S-man. Om emellertid rätten skulle finna att svaranden är i princip betalningsskyldig så bestrid svaranden *i andra hand* att betalningsskyldigheten skall gå upp till de belopp som K-son nämnt. Såsom *i och för sig skäliga* vitsordas belopp som är avsevärt mindre och som S-man preciserar.

Det var preludierna. Det är inte så mycket folk i rättssalen, bortsett från de agerande. Några bekanta till parterna, ett par nyfikna. Men där sitter också en journalist, som skall bevaka »målet om taket som blåste ner» eller vad han nu kan komma att vilja föreslå som rubrik. Men det blir nog bara en kort notis. Inga »kändisar» är inblandade, och nyhetsvärdet hos händelsen är inte längre så stort så här långt efteråt.

— Jag får då be advokat K-son göra *sakframställning*. — Ordföranden sätter sig till rätta i stolen. K-son kommer nog att hålla på åtminstone en timme. Rättens ledamöter känner K-son väl, även personligen. Han är ansedd som en duktig advokat och brukar inte vara särskilt mångordig. Men det här målet är ju tämligen komplicerat, och innan bevisningen förebringas är det från

kärandesidan nödvändigt att man noga klargör vilka *rättsfakta* man åberopar och vilka *bevisfakta* man ämnar föra in i målet. Även rättsfrågan måste i viss mån föregripas, så att det blir klart vilka perspektiv som skall läggas på bevisningen.

K-son har tidigare dikterat ner en del »stolpar» till sin sakframställning och han ögnar då och då på papperen som ligger framför honom på bordet. Men han talar fritt och ledigt. Han tillåter sig t. o. m. vissa skämt, såsom när han beskriver hur byggherren och hans familj plötsligt kunde se stjärnhimlen rätt upp från sina sittplatser i vardagsrummet. »Det här låter lovande», tycker byggherren, som sitter bredvid K-son, och som nu börjar känna sig litet mindre konfirmandmässig. Entreprenören, sittande på andra sidan av rättssalen, är däremot en aning oroad. Är hans egen advokat, S-man, lika skicklig som K-son? Eller löper han risk att förlora målet bara därför att byggherren har fått en bättre advokat?

K-son börjar med att skildra bakgrunden till händelsen med taket. Huset byggdes under den och den perioden. Det var fem man som arbetade med bygget. Entreprenören besökte byggplatsen ungefär en gång i veckan. Teknologföreningens formulär nr 10 låg till grund för entreprenaden. Där sägs att bygget skall övervakas av en dagkontrollant. En sådan fanns också utsedd, men han besökte inte bygget så ofta, ibland bara två gånger i veckan. Byggherren själv gick till bygget och tittade ganska ofta, och fick några gånger tillfälle att samtala med entreprenören. Den saken skall K-son, säger han, strax återkomma till. Bygget blev färdigt på utsatt tid. Det blev slutbesiktigat och sedermera även garantibesiktigat. Några anteckningar om takets fastsättning gjordes aldrig.

Så kom då den svåra höststormen. Det var den första egentliga stormen i den här trakten under tiden från det att bygget blev färdigt. Vindstyrkan var temporärt — i de hårdaste vindstötarna — uppe i 30 sekundmeter. Det blev en hel del skador i den stadsdel där huset ligger. Träd blåste ner, tegelpannor rasade osv. Men några verkligt svåra skador blev det inte i något fall utom ett enda, nämligen just beträffande det hus som målet nu gäller. »De andra husen var tydligen i bättre skick.»

Här gör K-son en liten konstpaus och låtsas leta bland sina papper. Han låter sedan blicken gå först till entreprenören, därefter till ordföranden.

— Vad var det närmare bestämt som skedde med byggnaden?

Det kommer att framgå av kändens bevisning, och jag behöver inte beröra det nu mer än på vissa punkter . . .

K-son fortsätter sin genomgång och förklarar *vad han avser att styrka med bevisningen*. I slutet av sakframställningen summerar han sina huvudpåståenden. Entreprenören är betalnings-skyldig i första hand därför att han uttryckligen garanterat att taket inte skulle kunna blåsa ner, i andra hand därför att taket inte fastsattes på ett så omsorgsfullt sätt som det borde blivit enligt ritningarna och enligt god fackmannapraxis. Skadeståndet belöper sig på följande poster: . . .

När K-son slutat tittar ordföranden på klockan och vänder sig till S-man: »Hur länge beräknar advokaten att behöva hålla på?»

— Högst en kvart.

— I så fall hinner vi med även *svarandens sakframställning* före lunchpausen.

S-man börjar generöst med att säga att han kan vitsorda en del av det som K-son sagt. Bygget skedde enligt teknologföreningens standardkontrakt. Inga anteckningar om fel beträffande fastsättningen av taket gjordes vare sig vid slutbesiktningen eller vid garantibesiktningen. Taket blåste ner under stormen. Men i övrigt fanns det, säger S-man, många oriktigheter i K-sons sakframställning. Både entreprenören och kontrollanten besökte bygget betydligt oftare än vad K-son gjort gällande. Någon garantiutfästelse från entreprenörens sida har alls inte lämnats, vilket skall komma att framgå av bevisningen. Entreprenören har inte visat vårdslöshet i någon form. Men även om så skulle ha varit fallet så måste hans ansvarighet anses ha upphört i och med att garantitiden gick ut. En byggmästare kan inte i all evighet stå ansvaret för naturkatastrofer (instämmande nick av entreprenören). Besiktningsutlåtandena måste anses utgöra *exklusiva bevis*. Fel som inte är omnämnda där saknar betydelse, i varje fall efter garantitidens utgång. Vad beträffar . . .

Efter S-mans anförande blir det en kort replikväxling mellan advokaterna. K-son undrar om inte S-man varit alltför demagogisk när han hävdade att byggmästare inte i all evighet kan stå ansvaret för naturkatastrofer. Här var inte fråga om någon evighet och inte om någon naturkatastrof utan om en ganska kort tid och ett allvarligt fel i bygget. I själva verket räknar K-son med att utredningen skall visa att felet varit så grovt att bara 10-årig preskriptionstid gäller, och den har i så fall inte löpt ut ännu. Dessutom bestrider K-son att besiktningsutlåtanden kan an-

ses utgöra exklusiva bevis. — S-man säger sig vara mycket överraskad av K-sons påstående att här skall kunna vara fråga om grovt fel, det är ett »horribelt» påstående. — Ordföranden dämpar ner tonen: »Till dessa frågor kanske vi får anledning att återkomma under pläderingen.»

Efter lunchen är det tid för *bevisupptagningen*. Först genomgår de *skriftliga bevisen*. Entreprenadkontraktet fanns bifogat redan till stämningsansökningen. Advokaterna läser upp de kontraktspunkter som de, var och en från sin synpunkt, anser betydelsefulla. Utom kontraktet är det en del andra handlingar som tilldrar sig intresse. Entreprenören fick till sin stora förtrytelse ta mot ett *editionsföreläggande* och måste till rätten lämna in en del anteckningar beträffande bygget som egentligen, enligt hans mening, var privata anteckningar och som han hade vägrat att ställa till husägarens förfogande. Det förebringas också annan skriftlig bevisning, nämligen intyg från en meteorolog beträffande vindstyrkan under stormnatten, vidare räkningar och kvitton beträffande husägarens utgifter och en del annat.

Borde inte egentligen meteorologen ha kallats till huvudförhandlingen (RB 35:14)? Strider det inte mot muntlighets- och omedelbarhetsprinciperna att man godtar ett intyg från hans sida som bevismedel? Kanske, men parterna har inte begärt hans hörande och rätten har inte velat åsamka dem en utgift som kanske skulle vara helt onödig (han kunde väl inte säga mer än vad som fanns sagt i intyget och någon anledning att misstänka ovederhäftighet fanns väl inte?).

Därnäst hörs husägaren, käranden. Det skulle kunna ha skett genom *fritt partsförhör*, alltså utan någon straffsanktionerad sanningssplikt. Men husägaren har själv begärt att få bli hörd *under sanningsförsäkran*, och han lovar nu »på heder och samvete» att han skall »säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra» (RB 37:2). Även entreprenören hade haft möjlighet, om det behövts, att framtvunga att husägaren hördes under sanningsförsäkran. Men det behövdes ju inte. Entreprenören ordnar sina anletsdrag så gott han kan. Var och en skall kunna se med vilken skepsis det är som han nu skall lyssna på vad husägaren har att säga.

Advokaten K-son får själv till en början leda förhöret med husägaren, klienten. Han får inte i denna omgång, under huvudförhöret, ställa »ledande» frågor, dvs. frågor som inbjuder till ett visst svar (»var det inte så att . . .?»). Det skall vara öppna

frågor (»vad hände sedan . . .?») eller fullständiga valfrågor (»hände detta före, samtidigt med eller efter det att . . .?«). Men K-son och husägaren vet var de har varandra. K-son kan i stort sett förutse vad husägaren kan svara på varenda fråga som K-son ställer.

Först uppmanar K-son husägaren att ge en sammanhängande skildring av händelseförloppet under stormnatten. Men det blir inte så mycket sagt, och det lilla som sägs hör inte alltid till saken. K-son övergår till att ställa preciserade frågor, och ibland skjuter lagmannen eller rådmännen in någon liten kompletterande fråga. Särskild uppmärksamhet ägnas åt den påstådda garantiutfästelsen. Vilka ord använde entreprenören? I vilket sammanhang fälldes yttrandet? Hur allvarligt var det menat? Husägaren yttrar sig mycket bestämt. Entreprenören sade: »Jag kan garantera att taket inte kan blåsa av under några förhållanden, inte ens om det skulle bli den värsta orkan.» Anledningen till yttrandet var att husägaren hade refererat till några tidigare fall, som han läst om i tidningarna. Det var inte alls så att samtalet fördes i någon skämtsam ton. Husägaren ville ha en garanti och entreprenören gav en sådan garanti utan tvekan.

Så småningom blir det tid för *motförhör*, och husägaren, sittande i vittnesbåset med mikrofonen framför sig, får nu vända sig åt andra sidan, mot advokaten S-man. S-man får nu, om han så önskar, gå fram med hårdare bandage. Under K-sons förhör har husägaren gått som en cirkushäst runt i manegen, nu blir det mer oberäkneliga turer. Men S-man börjar i mycket mild ton med några artiga frågor.

— Jag har till min glädje hört att huset har fått ett nytt tak och nu är beboeligt igen. Så är det väl?

— Ja.

— Och det nya taket, är det bättre fastsatt?

— Ja, det är det.

— Kan ni garantera det?

— Ja.

En viss munterhet sprider sig i rättssalen, utom såvitt gäller husägaren. Han biter sig i läppen och blir röd i ansiktet. K-son reser sig till hälften ur stolen, såsom om han ville protestera. Men det finns inget att protestera mot, och K-son sätter sig ner igen utan någon kommentar. Det var en listig fälla det där, tänker han, med en viss känsla av kollegial uppskattning. En replik bör nog få anstå tills under pläderingen.

Husägaren har blivit skakad av denna ingress och gör sig under

motförhöret skyldig till en del besvärande motsägelser, bl. a. när det gäller tidpunkterna för olika samtal med entreprenören, med förmannen på bygget och en del andra. Så småningom blir det kompletterande frågor av K-son, av S-man och av rättens ledamöter. Därefter får husägaren sätta sig ner på sin plats bredvid K-son, som ger honom en uppmuntrande nick.

Så är det *svaranden*, entreprenören, som förs in i manegen av sin domptör, S-man. Även han hörs under sanningsförsäkran. Vad har entreprenören för erfarenheter som byggmästare? Det är S-mans första fråga. Entreprenören räknar upp alla sina meriter. Han uttalar sig om den påstådda garantiutfästelsen. Det var bara en helt allmän diskussion mellan husägaren och honom. Det är möjligt att ordet »garanti» blev nämnt, men i så fall bara på ett helt allmänt sätt och utan någon som helst avsikt från entreprenörens sida att göra någon juridiskt bindande utfästelse. Entreprenören uttalade sig positivt om huset, det var hela saken. — Vidare redogör entreprenören för bygget och för åtgärderna med taket. Han får bekväma frågor av S-man och mera besvärande frågor av K-son. Han erkänner inga ofördelaktiga fakta. Allt gick ordentligt till, och det var en obegriplig olyckshändelse att taket blåste av.

Sedan parterna hörts blir det *den sakkunniges* och *vittnenas* tur. Deras utsagor blir givetvis av särskilt stor betydelse som bevisfakta i målet. Den sakkunnige har redan tidigare givit in ett skriftligt utlåtande. Han får nu avge en försäkran att hålla sig till sanningen och skall sedan vara beredd att svara på frågor. Vittnena får avlägga vittnesed. Förhören leds av advokaterna, varvid ordningsföljden bestäms av vem som tagit initiativet till vederbörandes hörande. Men rättens ordförande kan ingripa både *formellt* (genom att t. ex. bestämma ordningsföljden mellan de olika förhören) och *materiellt* (genom att själv ställa frågor för att få ökad klarhet i saken).

Den sakkunnige har till uppgift att ge hjälp med sådana *erfarenhetssatser* som kan vara av betydelse för bedömningen av bevisfrågorna och rättsfrågorna i målet. Kontentan av hans resonemang är följande. Ett hus av denna typ kan lättare bli utsatt för stormskador än småhus i allmänhet. Men inte ens en så svår storm som den som förekom den ödesdigra natten skulle behöva medföra någon risk för att taket blåste bort, om bara bandjärnen var fastsatta enligt ritningarna och enligt byggnadsbestämmelserna. Någon annan förklaring till händelsen än brister i fråga

om bandjärnen kunde inte den sakkunnige tänka sig. I den mån sådana brister förekommit borde de ha kunnat upptäckas vid besiktningarna.

Vittnesmål ges av bl. a. dagkontrollanten vid bygget och två byggnadsarbetare. Dagkontrollanten vill inte gå med på att någon försummelse förekommit, men kan å andra sidan »inte svära på» att alla bandjärn blivit fastsatta. Byggnadsarbetarna svävar på målet. Bandjärn sattes fast, men det är svårt att så här långt efteråt minnas hur många det var. Det är möjligt att något av de på ritningen utmärkta järnen inte blev fastsatt, men det var inte så att det förekom något »särskilt slarv» vid det här bygget.

Denna bevisupptagning har krävt flera timmars tid. Sedan har det förekommit en del utredning om de utgifter som husägaren påstår sig ha haft. Fakturor har givits in, och belopp har i vissa fall »vitsordats som i och för sig skäliga», i andra fall blivit bestridda. Det som återstår är pläderingarna. De skjuts upp till följande dag.

Advokaterna beger sig till sina byråer för att ringa några telefonsamtal i olika ärenden och för att skriva under papper och titta i sina dagböcker. K-son sätter sig därefter ner för att göra några minnesanteckningar inför morgondagens plädering. Det där med garantiutfästelsen ser inte särskilt lovande ut. K-son ångrar att han åberopade den grunden, men han vill å andra sidan inte falla ifrån den på det här sena stadiet. Det gäller att göra det bästa möjliga av saken under pläderingen, fastän chansen är liten. Slarv vid bygget lär bli lättare att argumentera om, men det oroväckande är att ingenting kom fram vid besiktningarna . . . K-son går igenom sina anteckningar om rättsfall och litteraturcitat. Telefonen ringer ett par gånger. Svårt att få vara i fred.

På morgonen klockan 10 samlas man igen i rätten. Men nu är det bara parterna och advokaterna som är där, och åhörarna är ännu färre än i går. Med en viss olust konstaterar S-man att journalisten har kommit den här dagen också.

— Jaha, säger ordföranden, då är vi alltså framme vid *pläderingarna*. Var så god, advokat K-son.

K-son börjar med att tala om hur han tänkt disponera sin plädering. Först garantiutfästelsen. Sedan bevismaterialet beträffande fel vid takets fastsättande. Slutligen de rättsliga aspekterna på culpafrågan och betydelsen av att besiktningarna inte gav klarhet

beträffande takets brister.

En garantiutfästelse är ingen formbunden rättshandling, börjar K-son med att påpeka. Den kan göras även muntligen. Entreprenören var medveten om att husägaren var oroad av tanken på att taket kunde tänkas blåsa av. Entreprenören gav en uttrycklig försäkran om att detta inte skulle kunna ske. Han använde t. o. m. ordet »garanti», ett ord som har en alldeles speciell innebörd just när det används av en entreprenör i ett sådant sammanhang som detta. Entreprenörens försök att bortförklara detta — och advokaten S-mans försök att slå bort saken genom tricks och skämt — har inte, menar K-son, gjort något övertygande intryck.

Att taket blev felaktigt fastsatt, den saken torde vara helt uppenbar, fortsätter K-son. Den sakkunnige har inte kunnat finna någon annan anledning till det ostridiga faktum att taket — just detta tak och inga andra i trakten — blåste av. Exakt vilka fel som blivit begångna har inte kunnat utredas i målet, men av vittnesmålen framgår . . . I *bevisbördehänseende* kan det inte begäras av husägaren att han skall kunna styrka vissa alldeles bestämda fel, det räcker att han kan visa att inga andra orsaker än just fel under byggnationen rimligen kan ha orsakat att taket blåste av.

Culpafrågan . . . Betydelsen av besiktningarna . . . K-son nämner sina rättsfall (en del ofördelaktiga rättsfall nämner han naturligtvis inte) och sina litteraturcitater. Han slutar med några allmänna reflektioner, som han hoppas att inte bara rätten utan också journalisten på åhörarbänken skall notera. Skall en husägare behöva finna sig i att bära de ekonomiska konsekvenserna av ett så allvarligt fel vid ett bygge som att taket inte har blivit ordentligt fastsatt, så att det tål en storm?

Advokaten S-man får därefter ordet. Han skall nu plädera till förmån för sin klient, entreprenören. Han anpassar sin plädering efter den plan som K-son begagnade och börjar med garantiutfästelsen. Hela avtalet beträffande bygget var skriftligt, påpekar S-man. Garantiutfästelser av den påstådda typen är, såvitt S-man har sig bekant, alldeles okända inom byggnadsbranschen. Att en sådan utfästelse skulle kunna anses ha kommit till stånd genom vad entreprenören i förbigående råkat säga vid ett samtal på byggnadsplatsen får anses helt uteslutet. Uttryck sådana som »jag garanterar» används ofta utan preciserad innebörd. Det skulle bli en väldig oreda inom byggnadsbranschen om samtalen på bygg-

nadsplatsen skulle anses ha betydelse som kompletterande moment i avtalen.

Några fel vid takets fastsättande har ej blivit styrkta, menar S-man, och gör detaljkommentarer till vittnesmålen. Det lösa påståendet från kärandesidan om att fel »rimligen» måste ha blivit begångna kan inte läggas till grund för en dom om skadestånd.

Det viktigaste i sammanhanget är emellertid detta med besiktningens utlåtandena. S-man har andra rättsfall och litteraturuttalanden att komma med än dem som K-son drog fram. Även S-man avslutar med en retorisk fråga: Skall en entreprenör behöva finna sig i att bära de ekonomiska konsekvenserna av ett påstått fel som inte konstaterats vid någon besiktning, ett fel som inte kan preciseras, ett fel som inte kan anses grovt och som visar sig först långt efter det att husägaren tagit huset i besittning?

På detta följer en replikväxling som tidvis blir ganska hetsig och som framkallar märkbara reaktioner hos rätten, parterna och åhörarna: småleenden, nickningar, argisinta huvudskakningar. Man upplever ett skådespel som är ganska spännande. Som en antiklimax kommer några perifera frågor. Man diskuterar skadeståndsbeloppens skälighet »i och för sig». Man preciserar anspråken på *rättegångskostnader*. De rör sig om flera tusen kronor, de största posterna avser ombudsarvoden till K-son och S-man.

— Är det något mer som parterna har att säga?

Man gör några komplicerade rörelser, bestående i huvudskakningar kombinerade med lätta bugningar.

— Då tar rätten *enskild överläggning*. Sannolikt kommer vi inte att meddela dom förrän om ett par veckor. Meddelande om tidpunkten för domen kan parterna få genom att ringa till kansliet tidigast klockan fyra i eftermiddag.

Alla, utom rättens ledamöter och notarien, går ut. Det är vackert väder. Advokaterna säger några ord till sina huvudmän ute på trappan framför tingsrätten. Sedan går man åt olika håll. Vad är det man har upplevt? För advokaterna: en rutinsak. För parterna: Något att tala om när man kommer hem.

Dom

Lagmannen, rådmännen och notarien har satt sig runt bordet i överläggningsrummet. Man pratar först om alldagliga ting. Det är vackert väder ute. Lagom att äta lunch om en timme.

— Vi kan väl inte bli klara med det här idag, säger lagmannen, men vi kanske i alla fall kan komma en bit på väg? Vad säger du om detta med garantiutfästelsen?

Det var notarien som fick frågan. Han var beredd. Lagmannen vill veta vad han går för.

— Jag tycker absolut inte att det går att döma ut skadestånd på den grunden.

Det kommer man snabbt till enighet om. En av rådmännen uttrycker sin förvåning över att K-son »hade mage» att åberopa den grunden och att till på köpet göra det genom en *talejustering*. Det borde kanske få konsekvenser för rättegångskostnaderna — för den händelse att inte husägaren skulle förlora målet och redan av det skälet skulle få stå för alla rättegångskostnader.

I vilken ordningsföljd skall man behandla de återstående frågorna? Efter en stunds diskussion enas man om att först ta sig en funderare på besiktningsutlåtandenas juridiska betydelse. Kanske man på så sätt kan lättare komma förbi frågan om den eventuella vårdslösheten och dess inverkan på skadestandsfrågan. Man bestämmer att dom (*»kanslidom»*) skall meddelas genom att hållas tillgänglig för parterna på kansliet om fjorton dagar. I morgon skall man fortsätta överläggningen.

— Ja, vad skall vi säga om besiktningsutlåtandets juridiska betydelse? Lagmannen, de båda rådmännen och tingsnotarien har satt sig bekvämt till rätta i överläggningsrummet. Det är till notarien som ordföranden, lagmannen, riktar frågan. Notarien är visserligen inte ledamot av rätten men det ingår i hans utbildning att göra föredragningar och komma med förslag. Han har läst litteratur föregående kväll, ensam i tingsrättens lilla bibliotek.

— S-man hävdade att utlåtandet skall anses som *exklusivt bevis*. Och i den entreprenadrättsliga litteraturen tycks man vilja se saken på det sättet. Exempelvis säger . . . Notarien gör några citat och nämner ett par rättsfall.

— Det där tycker jag låter konstigt, säger rådmannen A, den rådman som har målet *lottat* på sig. Om vi ser på saken förut-

sättningslöst — vilket vi väl kan göra till att börja med — så kan man fråga: Vilka är de olika möjligheterna? På vilka olika sätt kan man tänka sig att betrakta besiktningsutlåtandet?

A går fram till bläddertavlan och gör några anteckningar med den svarta tuschpennan. Han har en viss böjelse för att vara demonstrativ, på gränsen till beskäftighet.

1 Vanligt *bevisfaktum*.

2 *Presumption*.

3 *Exklusivt bevis*.

4 *Skiljedom*.

— Skiljedom? Har du blivit galen? kommenterar ordföranden. Rådmannen B skrattar. Notarien ler försiktigt. A fortsätter oberrörd:

— Lösningen nummer 3, att utlåtandet skulle vara *exklusivt bevis*, tycker jag har stora olägenheter. Det skulle ju innebära att all slags *motbevisning* vore utesluten. Antag att ett besiktningsutlåtande har gjorts av personer som i själva verket är jäviga eller som har slarvat på ett alldeles upprörande sätt. Det vore väl mycket underligt om det inte funnes någon som helst möjlighet att bortse från utlåtandet i ett sådant fall? — Lösningen nummer 4 har jag tagit med mer som ett tankeexperiment. Man skulle kunna tänka sig att betrakta utlåtandet som en skiljedom för att på så sätt få en möjlighet att eliminera dess rättsverkan genom *nullitets-* eller *klandertalan*. Tanken är ju inte alldeles orimlig, eftersom det är en subtil gräns mellan värderingsutlåtanden och skiljedomar. Men, all right, jag vill inte på allvar räkna med det alternativet. — Så har vi alternativet nummer 1, att utlåtandet skulle utgöra ett vanligt *bevisfaktum*. Dess värde skulle då bedömas enligt *den fria bevisvärderingens metod* och motbevisning skulle kunna föras i obegränsad utsträckning. Enligt det alternativet skulle kontraktsbestämmelserna om slutbesiktning, garantibesiktning osv. egentligen bara vara att uppfatta som anvisningar om en lämplig metod för att säkra bevisning för framtiden. Och man kan naturligtvis undra om detta i så fall skulle innebära en tillräcklig grad av trygghet för entreprenören.

Man kan se på A att han nu har nått fram till höjdpunkten i sitt inlägg. Han pekar på alternativet nummer 2 med sin penna och börjar tala mer distinkt:

— Om utlåtandet skulle anses som en *presumption*, så skulle det

innebära följande. Utlåtandet har större betydelse för avgörandet än ett vanligt bevisfaktum. I och med att utlåtandet föreligger så måste särskilt stränga krav ställas på motbevisningen. *Bevisbördan* påverkas alltså: Husägarens talan skall ogillas om inte den totala bevisningen ger till resultat att en hög grad av sannolikhet kan anses tala för att taket blivit felaktigt fastsatt.

A går tillbaka och sätter sig i sin stol.

Lagmannen ser en aning skeptisk ut.

— Detta vackra resonemang, har du något stöd för det i lagen eller i rättspraxis eller litteratur?

Rådmannen B säger:

— Jag tycker att det ligger något sunt i detta, att utlåtandet inte skulle anses som exklusivt bevis. För övrigt är det ju så att vi har tillåtit husägaren att föra motbevisning mot utlåtandet. Det skulle vi kanske inte ha gjort om vi hade ansett utlåtandet vara exklusivt. Borde vi inte i så fall ha meddelat ett bevisbeslut enligt rättegångsbalken . . .

Han slår upp lagboken.

— . . . rättegångsbalken 35:7? Vi skulle väl under den förutsättningen ha bort säga att husägarens motbevis »uppenbart skulle bli utan verkan»?

— Det tycker jag knappast, replikerar A. Inte kunde väl det anses »uppenbart»? Det här är ju en tveksam fråga. Det innebär knappast någon motsägelse om vi först tillåter motbevisning och sedan förklarar att den inte skall tillmätas betydelse. Vi har alltså fritt val, såvitt jag kan förstå. Men jag håller på presumptionsalternativet, om inte ni kan övertyga mig om att jag har fel.

Lagmannen verkar fortfarande skeptisk:

— Men kan vi verkligen utan stöd av lag gå på den linjen? Eller har du något lagstöd?

— Nej, säger A, men det är väl ganska klart att det inte kan krävas lagstöd för ställningstaganden i alla sådana här frågor. Vad har man att gå efter i bevisrätten? Den är ju nästan helt och hållet kaotisk.

B riktar sig till A och säger:

— Jag brukar ju inte precis vara benägen att falla till föga för dina ofta yviga utläggningar, men i det här fallet är jag nästan beredd att hålla med dig. Men å andra sidan: Behöver vi verkligen ta ställning till det här spörsmålet? Kan vi inte komma fram till det resultatet att husägarens talan skall ogillas oberoende av om vi anser besiktningsutlåtandet ha den ena eller den andra

karaktären? Jag tycker att husägarens bevisning beträffande fel i bygget var såpass svag att hans talan under alla förhållanden bör ogillas.

— Den uppfattningen lutar jag åt också, säger lagmannen. I så fall skulle vi kunna skriva någonting i den här stilen: »Mot den bevisning som innefattas i besiktningsutlåtandet har inte kâranden lyckats styrka sina i målet gjorda påståenden om att . . .».

— Ett sådant *domskäl* skulle inte ge någon klarhet alls, invänder A. Det skulle till och med kunna ge anledning till misstanke om att vi laborerat med den »*falska*» *bevisbördan*, enligt Ekelöfs terminologi.

— Vad i herrans namn menar du med det?

Ordföranden tittar misslynt på sin kollega, denne man med så yviga åsikter. Sedan kastar han en blick på notarien.

— Nå, får vi nu höra vad du säger, du som så nyss har läst processrätt. »Falsk bevisbörda», vad i fridens dagar är det för någonting?

— Om man antar att till exempel kâranden har bevisbördan beträffande ett visst faktum och om kâranden har presterat tillräcklig bevisning för det faktumet, så blir ju konsekvensen att han vinner målet om inte svaranden kan komma med effektiv motbevisning. Då förekommer det att man säger att »bevisbördan har övergått på svaranden». Men det är ju något helt annat än vad man avser med bevisbörda i en mera rimlig mening. Utgångspunkten är ju att kâranden har bevisbördan, och det har han ju hela tiden. Säger man att den har övergått på svaranden så begagnar man termen på ett oriktigt sätt, ett »falskt sätt» enligt Ekelöf. (Jämför modellen ovan på s. 21. Bevisbördepunkten ligger fast. Bevisvärdepunkten är rörlig.)

— Bravo, säger A.

— Ni vill med andra ord påstå att den fras som jag nyss skisserade skulle kunna anses innehålla ett »falskt» påstående? Lagmannen läser upp frasen igen: »Mot den bevisning . . .».

B blandar sig i diskussionen:

— Vi kan inte hålla på med sådana där akademiska diskussioner, tycker jag. Jag kan inte se något logiskt fel i den där formuleringen, och jag tycker för övrigt att man ständigt och jämt möter exempel på just sådana formuleringar i rättspraxis.

— Betyder det här att vi är ense om att husägarens talan skall ogillas? frågar lagmannen.

De båda övriga nickar, men rådmannen A lägger till:

— Men jag tycker inte att vi kan nöja oss med en så intetsägande domsmotivering som den som du nämnde.

Lagmannen replikerar:

— Jag är inte benägen att ta ställning till frågan om utlåtan-
dets betydelse i vidare mån än vad som är nödvändigt för att vi
skall kunna avgöra det här målet. Börjar vi diskutera de olika
alternativ som du nämnde så kan vi komma ut på hal is.

Rådmannen B tycks ha samma synpunkt, men A insisterar:

— I så fall tror jag att jag begagnar mig av möjligheten att
särskilt utveckla min mening.

— Vad skall du i så fall säga? frågar B.

— Ungefär vad jag sade nyss under överläggningen. Jag kan
ansluta mig till den där generella och intetsägande motiveringen
och därtill foga ett särskilt yttrande i *protokollet*.

— Ja, då gör vi väl så, säger ordföranden. Sedan har vi frå-
gan om *rättegångskostnaderna*. Vid den här utgången skall natur-
ligtvis husägaren förpliktas att stå för alla kostnaderna. Kan vi
godta de begärda beloppen? Entreprenören har begärt . . .

Man går igenom de olika kostnadsposterna. Inga prutningar an-
ses motiverade.

— Det blev en dyr takreparation för husägaren, säger lagman-
nen med ett leende. Han vänder sig till rådmannen A:

— Målet var ju lottat på dig. När kan du vara färdig med
konceptet till domen?

Om en vecka, förklarar A. Man enas om att då träffas igen
för att diskutera detaljer.

— Tänker du ta in utförliga referat av vittnesmålen? frågar
ordföranden.

— Det skall jag fundera närmare på.

Det har gått fjorton dagar sedan huvudförhandlingen ägde rum.
Rådmannen A har arbetat flitigt. Vissa delar av vittnesmålen
har han återkallat i minnet genom att lyssna på banden. Ett
koncept till dom hade han färdigt efter en vecka, som han lo-
vat. Det blev godtaget av de båda övriga efter några smärre jus-
teringar. Sedan gick domen till renskrift. Även *protokollet* var
i det här fallet av stor betydelse. Där skulle ju ingå inte bara
de vanliga uppgifterna om vad som i stort sett förekommit under
huvudförhandlingen utan också det *särskilda yttrande* som råd-
mannen A avgav i samband med överläggningen. Kanske målet
går vidare till hovrätten eller rentav till högsta domstolen? A:s

yttrande kan komma att bli publicerat i någon av rättsfallssamlingarna. Det gäller att tänka sig för när man skriver. Nu är både domen och protokollet klara. Parterna kan få komma och ta del av resultatet.

Parterna har inte känt sig helt harmoniska de här båda veckorna. Husägaren har ringt till sitt ombud, K-son, och frågat hur K-son trodde att det skulle gå. Men K-son gav bara undvikande svar. Entreprenören har känt ett lätt obehag. Inte så roligt att ha en sådan här sak hängande över sig medan man håller på med projektering av nya byggen. Det var i alla fall tur att det inte kom fram mer i rättegången än vad det gjorde. Det är bedrövligt att man inte skall kunna lita mer på dagkontrollanterna.

Strax efter klockan nio ringer det på telefonen inne hos den tingsnotarie som satt vid protokollet.

— Det är advokaten S-man. Förlåt att jag besvärar. Jag skall om en liten stund in till hovrätten i Malmö, och jag undrar om jag dessförinnan skulle kunna få besked om utgången i skadeståndsmålet, det som gällde det bortblåsta taket. Jag hinner inte själv titta på papperen.

— Jo, det kan jag säga. Käromålet ogillades. Helt och hållet.

— Och rättegångskostnaderna?

— Dem blev kändanden förpliktad att betala.

— Utan jämkningar?

— Ja.

— Tack så mycket.

Ett belåtet leende sprider sig över S-mans ansikte. Ett telefonsamtal till, ett mycket behagligt sådant, hinner han med innan han skall ta portföljen och gå ner till bilen. Han slår numret och får entreprenören på tråden.

— Jag kan glädja dig med att vi vann målet om taket! Husägarens talan ogillades helt och hållet, och vi fick alla de rättegångskostnader som vi hade begärt . . . Nej, definitivt avgjort är det inte, det finns möjlighet för husägaren att gå till hovrätten . . . Det vågar jag inte säga något om. Processen har redan kostat honom så mycket, så det är tänkbart att han vill chansa på att få ändring i hovrätten. Jag har inte läst domen ännu utan bara hört resultatet. Du får en kopia av domen redan i eftermiddag.

Fortfarande är klockan bara litet över nio. Advokaten K-son kom-

mer in i tingsrättens kansli. Han har ett annat mål i tingsrätten den här dagen, det slumpar sig därför så att han själv kan hämta domen på kansliet. Alltid spännande detta att se hur det har blivit dömt. Ibland kan man ha onda aningar, såsom till exempel i det här fallet.

De onda aningarna besannas. K-son har satt sig i en fåtölj för att läsa. Han har en hel kvart på sig innan han skall uppträda i rätten. En av kansliskrivarna ser förstulet på honom. Men hans ansiktsdrag röjer ingenting. Att förlora ett mål är en rutinsak för en advokat.

Först de vanliga ingresserna. Domens datum. Parterna och ombuden. Adresser. Därefter det obehagliga:

»*Domslut.* Käromålet ogillas. Käranden förpliktas betala svarandens rättegångskostnader med . . .»

Alltså en total förlust. Inte ens någon prutning beträffande S-mans arvodesräkning, trots att den var ganska saltad.

Sakframställningen (reciten) innehåller inte några nyheter. Grunder och yrkanden anges. »Käranden har anfört . . .» Motsidans inställning är klargjord: »Svaranden har yttrat . . .» Allt i överensstämmelse med vad som skedde vid huvudförhandlingens början. Man kan inte påstå att domsskribenten — det är väl den pålitlige men något omständlige rådmannen A — har gjort sig skyldig till någon miss eller något slarv. Detta behöver K-son bara hastigt ögna igenom. Men sedan kommer domskälen.

Domskälen inleds med ett referat av bevisningen såvitt gäller den påstådda garantiutfästelsen. »Käranden har, hörd under sanningsförsäkran, i denna del uttalat följande: Någon dag i mitten av augusti besökte käranden byggnadsplatsen och sammanträffade där med svaranden. Käranden hade just läst i en tidning om riskerna för att stormar kunde orsaka skador på tak som inte blivit tillräckligt väl fastsatta. Käranden inledde ett samtal därom med svaranden och frågade . . .»

Korrekt återgivet, måste K-son medge. Referatet fortsätter med att beskriva svarandens version av samtalet. Sedan kommer rättsens slutsats i den här delen av målet: »Av utredningen framgår att svaranden i bestämda ordalag framhållit som sin mening att husets tak skulle kunna tåla de påfrestningar som det kunde bli utsatt för under en storm. Svarandens uttalanden på denna punkt kan dock inte anses ha gjorts under sådana betingelser och i sådan form att de kan tillmätas betydelse såsom någon rättsligt bindande garantiutfästelse.»

Det pillret måste sväljas. Ingenting att göra åt. Försättningen av domskälen är viktigare. Vad har man sagt om bevisningen beträffande slarv vid bygget?

Om den saken har man brett ut sig över flera sidor. Först fastslås att besiktningsutlåtandena inte innehåller några uppgifter om att fel skulle ha förekommit i samband med fastsättningen av taket. Därefter refereras, i systematisk ordning, de viktigaste delarna av bevismaterialet. »Beträffande riskerna för stormskador på tak har den av rätten förordnade sakkunnige, . . . i skriftligt utlåtande anfört bland annat: . . . Hörd inför rätta har den sakkunnige ytterligare gjort gällande . . .». Man övergår därefter till ett referat av husägarens berättelse om hur det tillgick när taket blåste av. Sedan skildras de bevisfakta som avser taket och arbetet på dess fastsättande: ritningar, byggnadsbestämmelser, uppgifter av dagkontrollanten och av dem som satte fast bandjärnen. Omsorgsfulla referat. Det är inte på många ställen som K-son finner anledning att sätta utropstecken eller frågetecken i marginalen. Så kommer rättens slutsats. Den är i gengäld desto mera mager:

»Mot den bevisning som innefattas i besiktningsutlåtandet av den . . . har inte käranden lyckats styrka sina i målet gjorda påståenden om att vårdslöshet eller försummelse förekommit vid fastsättandet av taket. De i samband med stormen uppkomna skadorna kan under sådana omständigheter inte läggas svaranden till last.»

Obehagligt, men inte helt oväntat. Tur att husägaren har rättskyddsförsäkring. K-son ser på klockan. Nu är det bara fem minuter kvar till dess han skall vara nere i rättssalen. Han ringer till sin kollega på advokatbyrån.

— Jag har just läst domen i det där målet om det bortblåsta taket. Det gick åt pipan. Vill du be en av flickorna att gå till tingsrätten och hämta domen för kopiering och sedan skicka över den till husägaren. Du kanske också kan vara snäll och ringa honom och meddela resultatet. Säg att jag skall ta kontakt med honom så fort som möjligt.

Tingsnotarien som var sekreterare i målet råkar just komma in. Han avslutade nyss sitt samtal med S-man, den i det här fallet mera framgångsrike advokaten. K-son passar på att fråga:

— Står det något av intresse i protokollet?

— Ja, rådmannen A har utvecklat sin mening. Det är ett långt yttrande.

— Fördelaktigt för min huvudman?

— Det är svårt att säga. Han belyser mest några teoretiska frågor som gäller besiktningsutlåtandets betydelse.

— Jag hinner inte läsa det nu. Kanske jag får tid under lunchpausen.

Tingsnotarien ser på kansliskrivaren, efter det att K-son har gått nerför trappan till sessionssalen.

— Kommer han att vädja? kan man undra.

— Ja, det kan man undra.

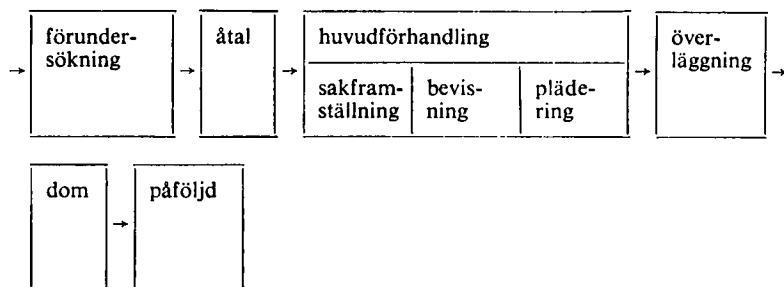
Hon gör många tangentnedslag per minut. Domar. Koncept till domar. Protokoll. Utskrifter från band. Brev och kallelser. Hon tittar tillbaka på notarien.

— Jag tyckte inte att han såg ut som om han hade så stor lust att göra det.

Hon ordnar *akten* i målet om det bortblåsta taket. Akten är nu komplett. Där finns *dagboksbladet* med förteckning över alla papper som kommit in. Dessa papper ligger kronologiskt, och inget tycks fattas. Så finns där det särskilt för detta mål upprättade *protokollet*. *Domen* finns både i akten och i den särskilda pärmen, där alla tingsrättens domar i tvistemål finns i löpande följd. Kommer domen att bli överklagad? Det skall visa sig inom tre veckor, då en eventuell vadeinlaga senast skall ha kommit in till tingsrätten (RB 50:1). I så fall försvinner hela akten för en tid från tingsrätten. Den skall skickas in till *hovrätten* tillsammans med vadeinlagan. Men förr eller senare kommer den tillbaka, efter det att målet blivit avgjort i hovrätten eller — om det ytterligare blir fråga om *revisionstalan* — av *högsta domstolen*. Alla akter kommer tillbaka. De skall stå på rätta platser i hyllorna. Den här akten är nu komplett. Hon ställer upp den.

Brottmål

Förundersökning

Lund befinner sig på ett sluttande plan med nivåskillnad från nordöst nedåt mot sydväst. Tunavägen leder från nordöst ner mot centrum. En mor och hennes dotter går på dess högra trottoar i riktning mot centrum. Flickan är sex år. Hon går bredvid sin mor närmast körbanan och studsar med en boll. Det är inte mycket trafik, och bilarna bakifrån kommer tyst, utan gaspådrag. Just nu studsar bollen snett, och flickan tar ett par steg ut på gatan för att ta mot den. Då kommer det en bil bakifrån, och olyckan är skedd. Flickan får en hård stöt av bilens högra främre stänkskärm och kastas till höger upp på trottoaren.

Flickan ligger på trottoaren utan att röra sig. Hon börjar blöda ur ett sår på huvudet. Modern är panikslagen och vet inte vad hon skall göra. Bilen, en grå Opel, har bromsat in och stannat 50 meter längre ner på gatan. Men plötsligt gör chauffören en rivstart, och bilen försvinner snabbt runt hörnet till höger, in mot Biskopsgatan. En cyklist, som blev omkörd av bilen just vid olycksplatsen, ger sig in i en villa och ringer efter ambulans och polis. Cyklisten var en ovanligt uppmärksam person. Han lade märke till bilens registreringsnummer och kan tala om det för polisen. En äldre man, som gick bakom modern och flickan, försöker lugna modern. Det är bäst att inte röra flickan, säger han.

För konstapeln i polishusets växel är det här en rutinsak. Han fyller i blanketten och sätter »X» på de rätta ställena. Trafik-

olycka. Personskada. Smitning. Närmaste radiobil får order att ge sig till platsen. Brandkåren kontaktas. Där har man redan fått larm om det inträffade, genom telefonsamtalet från cyklisten. Ambulansen är på väg.

Det är polisbilen som kommer först till platsen, med två konstuplar. Vad skall de göra? De måste vidta en mängd åtgärder som delvis är oberoende av vad som kan ha varit orsak till olyckan. Det måste bli fritt fram för ambulansen. Något provisoriskt kanske måste göras med flickan. Nyfikna måste hållas borta. Sedan måste en hel del uppgifter hämtas in. Anteckningar måste göras och fotografier måste kanske tas. Så småningom måste trafiken kunna komma igång igen och gatan bli som förut.

Ambulansen har givit sig av med flickan och modern. Flickan är medvetlös och har tydligen fått svåra skador. Modern följer med till lasarettet. De båda polismännen kan övergå till att utreda vad som skett och att, om så behövs, säkra bevisning. De har redan hört några yttranden som kan tyda på att detta inte har varit en händelse där bara oturen har varit framme. »Varför bromsade han inte?» sade den äldre mannen. »Jag tror han höll på och tände en cigarett».

Här förekommer alltså, kan polismännen säga sig »anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats (RB 23:1). Bilisten har smitit. Det ligger dessutom nära till hands att tro att han gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik och vållande av kroppsskada (BrB 3:8). Det kanske t. o. m. finns risk för att flickan avlider, vilket kan få till följd att bilisten blir ställd till ansvar för vållande till annans död (BrB 3:7). Förundersökning skall alltså inledas. Det blir de båda polismännens sak att vidta de första åtgärderna. De märker ut spår och gör enkla skisser. De utnyttjar sin rätt att hålla förhör »med envar, som antages kunna lämna upplysning av betydelse för utredningen» (RB 23:6). De rapporterar till vaktkontoret och håller omedelbara förhör med de personer som haft tillfälle att göra iakttagelser: fotgängaren och cyklisten. Dessa har graverande saker att komma med: de påstår att bilisten »inte bromsade alls», fastän flickan var 15–20 meter framför honom när hon tog steget ut från trottoaren. Fotgängaren påstår bestämt att han såg bilisten tända en cigarett just vid det tillfälle då flickan gick ut på gatan. Efter att ha antecknat namn och adresser säger polismännen tack till fotgängaren och cyklisten, de behöver inte stanna kvar men får vara beredda att lämna ytterligare uppgifter senare.

Smitningen har inte de båda konstaplarna i polisbilen kunnat göra något åt. Men den har utlöst stor aktivitet i polishuset. Det anmälda registreringsnumret gäller inte för någon Opel utan för en Volkswagen, ägd av en motorfirma. Alltså kan det antas att bilen var falskskyltad! Man dirigerar polisbilar från Malmö och Landskrona mot utfartsvägarna från Lund, samtidigt som man från Lund skickar några egna bilar för att söka på närmare håll. Och efter en halvtimme ger sökandet resultat — mer resultat än väntat. Opeln blir observerad vid en skogsdunge på en biväg nära Lomma. En ung man och en ung kvinna håller på att göra något med bilen, de sysslar tydligen med nummerskyltarna. När polisen kommer, resignerar de. De kan inte komma undan.

Förundersökningen har nu kommit in i ett nytt stadium. Det är inte bara så att ett (eller flera) brott har kunnat konstateras. Man har nu också fått tag på någon som »*skäligen kan misstänkas*» (en vanlig term i RB, se t. ex. 23:3). Här är bilen som enligt uppgift var den som körde på flickan. Och vittnena har sagt att det var en man som körde, och sedan smet. Men varför är bilen falskskyltad? Det kanske inte bara är fråga om smitning utan också om annan brottslig verksamhet?

Den unge mannen tvingas visa sitt körkort. Han heter Fritjof. Kvinnan är inte direkt misstänkt för något men måste naturligtvis vara beredd att lämna upplysningar. Hon heter, säger hon, Ingeborg. Varför är bilen falskskyltad? Ingeborg ser oroligt på Fritjof. Fritjof svarar inte på frågan, han ser surmulen och lömsk ut. Polismännen öppnar bagageutrymmet och tittar i några kartonger som finns därinne. Jaså, minsann, guld och silver, klockor och ringar. Har Fritjof eller Ingeborg någon förklaring att ge? Jaså inte. »Vi får tala om den här saken lite närmare på polishuset inne i Lund.»

Polisen ute i Lomma har *gripit* Fritjof såsom misstänkt för brott (RB 24:7) och tagit med Ingeborg (som inte på detta stadium kan anses misstänkt) till förhör (RB 23:7). Paret finns på polishuset i Lund. Åklagaren är inkopplad. Här är det många åtgärder som måste vidtas. *Säkerhetsåtgärder*, både *personella* (riktade mot person) och *reella* (avseende föremål) kommer att behöva tillgripas. Ingeborg får lämna polishuset efter att ha blivit förhörd. Vad sker med Fritjof?

Fritjof sitter på bänken i sin cell i polishusets källare. Han har genomgått ett preliminärt förhör och fått underrättelse (RB 23:18) om att han är misstänkt för stöld eller häleri, tillgrepp

av motorfordon, trafikförseelse och smitning. Han har också fått reda på att han har rätt att utse privat försvarare eller få offentlig försvarare förordnad. Detta har han avböjt. Han har blivit avvisiterad och fråntagen allt som han skulle kunna tänkas skada sig med. Snart skall han bli hämtad till nya förhör. Det finns många representanter för samhället i det här huset. Åklagare och polismän av olika grader. Advokater kommer ibland med sina portföljer. En massa flickor skriver maskin. Folk kommer för att hämta pass och annat. Fritjof är ensam, inlåst. Snart skall han bli hämtad till nya förhör.

Åklagaren har tagit ledningen över förundersökningen. Det finns en misstänkt, och saken är inte av så »enkel beskaffenhet» att polisen bör fullfölja undersökningen på egen hand (RB 23:3). Vilka brott har skett? Vilka är inblandade? Dessa frågor kräver svar. Det skall också klarläggas om det finns »tillräckliga skäl» för åtal mot Fritjof och eventuella andra, och det eventuella målet skall »så beredas, att bevisningen kan vid huvudförhandlingen förebringas i ett sammanhang» (RB 23:2).

Ännu så länge är det emellertid mest *polisen* som arbetar med fallet — åklagaren ger bara allmänna direktiv. Det har klarlagts vem som är ägare till Opeln. Den fanns parkerad på en gata i Lund och tillgreps någon gång föregående natt. Vidare har det blivit klart varifrån värdesakerna i Opelns bagageutrymme härörde. För tre dagar sedan stals klockor från en urmakare i Kristianstad, och i går — mellan midnatt och fem på morgonen — hade en juvelerare i Lund besök. Godset i bilen bestod av vissa föremål — inte samtliga — från båda dessa stöldkupper. Det har just gjorts *husrannsakan* i Fritjofs bostad — en omodern tvårumslägenhet nordöstut i Lund. Detta var en självklar åtgärd, avsedd »för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet» (RB 28:1). Det var mycket som man kunde vänta sig att finna, just sådant som kan göras till föremål för *beslag*: sådant som »skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat» (RB 27:1). Men det var inte mycket man fann. Fritjof hade tydligen tänkt lämna lägenheten definitivt. *Kroppsvisitationen* var mer givande, i Fritjofs plånbok fanns stora summor pengar i flera olika sorters valutor.

Det är nu åklagarens sak att bestämma, på grundval av vad som polisen fått fram, hur Fritjof skall hanteras. Någon tidigare kri-

minell belastning har Fritjof inte. Han är 23 år gammal och har ända tills nyligen haft jobb som bilreparatör. Åklagaren är bunden av snäva tidsfrister. Snart har 6 timmar gått sedan Fritjof greps. Senast 12 timmar efter gripandet skall han frigges, om han inte dessförinnan blivit *anhållen* (RB 23:9). Blir han anhållen så blir allt mycket brådskande (lagändringar 1987). Efter anhållningsbeslut skall häktningsframställning till rätten göras samma dag eller »senast dagen därefter» eller — om det finns »synnerliga skäl» — »senast tredje dagen efter anhållningsbeslutet» (RB 24:12). Och sedan gäller snäva tidsfrister för väckande av åtal (RB 24:18).

Finns det alltså skäl att först anhålla, sedermera häkta, Fritjof? — Frågan är i detta fall ganska lätt att besvara. Huvudregel i RB 24:1 — som i huvudsak har tillämplighet även beträffande anhållande (jfr RB 24:6) — stadgar:

»Den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse i ett år eller däröver, får häktas, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han

1. avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff,
2. genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning eller
3. fortsätter sin brottsliga verksamhet.»

Självklart skall Fritjof anhållas. Brotten är ganska grova, och sannolika skäl finns, åtminstone beträffande några av brotten. Om Fritjof blev släppt fri skulle han säkert försöka undanröja bevis beträffande stölderna i Kristianstad och Lund, alltså föreligger *kollusionsfara*. Flykt till utlandet skulle kanske kunna förhindras genom *reseförbud* (25 kap. RB) och genom att man tog passet ifrån honom, men han skulle kunna försvinna till någon annan plats inom Norden, alltså föreligger även *flyktfara*.

Åklagaren skall strax få upp Fritjof ur cellen för att hålla anhållningsförhör med honom (RB 24:8). Men åklagaren sitter först en stund och funderar. Han känner sig mindre jäktad än vanligt. Ett par stora saker har blivit uppklarade lättare än väntat, och han har för ovanlighets skull ganska gott om tid. Vad skall man anse om fallet Fritjof? Den här pojken har ganska plötsligt råkat in i grov kriminalitet. Tillhör han en av dessa många som efter den första cellvistelsen kommer att gå ut och in mellan anstalter resten av sitt liv? Eller kanske det går att i det här fallet finna en öppning tillbaka till ett ordnat samhällsliv? Nu blir det nödvändigt att pressa honom hårt, under förhö-

ren. Han tiger om mycket som polisen och åklagaren har det största intresse av att få veta. Tillhör han en stöldliga, och vilka övriga ingår i så fall i den? Har man organiserat en speciell form för avsättning av stöldgods?

Det är inte säkert att det går att få fram några upplysningar av Fritjof, det är åklagaren väl medveten om. Det finns spelregler för förundersökningen. I RB 23:12 står:

Under förhör må ej i syfte att framkalla bekännelse eller uttalande i viss riktning användas medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglningar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttrötning eller andra otillbörliga åtgärder. Den som höres må icke förmenas att intaga sedvanliga måltider eller åtnjuta nödig vila.

Men det är inte säkert att Fritjof förstår vad som ligger i hans eget intresse. Är han rädd för sina eventuella kumpaner? Har han en orealistisk uppfattning om vad som kommer att hända i framtiden, vilket straff han kommer att få, vilka konsekvenserna kan bli av att han säger det ena eller det andra?

— Du behöver en försvarare, säger åklagaren. Någon som kan ge dig råd om vad du skall säga och vad du skall göra.

— I så fall vill jag ha . . . Fritjof nämner namnet på en 'advokat i Stockholm, känd från kvälls- och veckopressen.

— Honom kan du inte få annat än som *privat* försvarare, eftersom han bor så långt härifrån. I så fall måste du själv träffa överenskommelse med honom och själv betala hela kostnaden. Jag tror att det är bäst att du får en *offentlig* försvarare, någon av advokaterna i Lund.

— Behöver jag i så fall inte betala?

— Han får betalt av domstolen, men om du blir dömd så får du betala tillbaka vad det har kostat. Fastän det kan hända att du inte behöver betala hela beloppet.

Åklagaren redogör för jämningsmöjligheten enligt RB 31:1 (ett lagrum som bl. a. hänvisar till reglerna om kostnadsbidrag enligt rättshjälpslagen, se ovan s. 16). Han ger sedan Fritjof en förteckning över advokaterna i Lund. Fritjof väljer ut en, vars namn han tror sig ha hört från en kamrat. Åklagaren säger att han skall ta kontakt med advokaten. Fritjof skall få tillfälle att tala med honom så snart som möjligt. Nu får han gå tillbaka till cellen. Han är *anhållen*, förklarar åklagaren, och måste räkna med att åklagaren idag eller i morgon skall begära hos domstolen att han *häktas*.

Ett par timmar senare får Fritjof komma upp till ett samtalsrum, där advokaten redan sitter. Advokaten har läst en del pap-

per och fått muntliga upplysningar från en kriminalassistent som har hållit förhör med Fritjof.

— Hur mycket får jag?

— Det kan jag inte alls säga något om ännu.

Advokaten talar om vad som kommer att hända med Fritjof under den fortsatta förundersökningen och gör några kommentarer till de brott som Fritjof är misstänkt för. Att ta en bil behöver inte nödvändigtvis vara stöld, det beror i viss mån på uppsåtet. Vad hade Fritjof tänkt göra med bilen? Stöld är ett brott, häleri är ett annat brott. Det kan hända att det kan vara till fördel för Fritjof att han talar om för polisen mer än han hittills gjort, nämligen om det är så att Fritjof har gått i någon annans ledband och inte själv har hittat på så mycket. Advokaten har till uppgift att enbart ta Fritjofs intressen till vara och har fullständig *tystnadsplikt*. Vill Fritjof berätta? Är det något som han behöver hjälp med, skall till exempel advokaten ta kontakt med några personer som Fritjof känner? Den kanske viktigaste frågan för advokaten blir att bevaka Fritjofs intressen såvitt gäller påkörningen av flickan på Tunavägen. Flickan fick en svår skallskada, har advokaten hört, och hon ligger kvar på lasarettet. Det kanske kan gå att få Fritjof helt frikänd från ansvar i den delen. Olyckan kanske inte gick att undvika, sedan flickan väl sprungit ut på gatan?

En diskutabel fråga är om inte försvararen borde ha större möjlighet att disponera över egna utredningsresurser. I ett stort mål angående falskdeklaration önskade en försvarare få anlita en egen revisor. Kunde han få betalt för detta av allmänna medel? Nej, revisorn skulle i så fall förordnas av rätten (RB 23:14) och resultaten skulle stå till förfogande inte bara för försvararen utan även för åklagaren. Vad kunde tänkas komma fram genom revisionen? Säkert en hel del omständigheter som talade till den misstänktes förmån. Men kanske också en del omständigheter som kunde förvärra hans sak? Försvararen vågade inte begära något förordnande.

Vi förflyttar oss nu till en senare tidpunkt. Åklagaren har gjort i ordning en häktningspromemoria och lämnat in den till rätten. Han har yrkat att Fritjof skall häktas såsom på sannolika skäl misstänkt för häleri, stöld (bilen), trafikförseelse och smitning. *Kollusionsfara* och *flyktfara* föreligger, har åklagaren påstått. *Häktningsförhandling* har hållits inför rätten (ensamdomare). Häktningsyrkandet har medgivits av den offentlige försvararen (orealistiskt att försöka bestrida) och har bifallits av rätten. Fritjof skall

alltså vara berövad friheten under tiden fram till dess att åtal blir väckt. Den senaste tidpunkten för väckande av åtal har bestämts av rätten (RB 24:18). Frihetsberövandet innebär ett allvarligt ingrepp i den misstänktes privatliv, åklagaren måste tvingas att arbeta under stor tidsnöd.

Enligt åklagarens direktiv har polisen arbetat intensivt med fallet Fritjof, dels i Lund, dels i Kristianstad. Hur har Fritjof fått stöldgodset i sin besittning? Vilka har han samarbetat med? Men Fritjof har hårdnackat vägrat att ge några ledtrådar. Han har inte själv stulit, påstår han. Han vet vilka som har stulit, men han vill inte »tjalla». Hans egen uppgift var att sälja stöldgodset i Köpenhamn, men han hade inte närmare planlagt hur det skulle gå till. Någon organiserad stöld- och häleriverksamhet? Inte alls, påstår Fritjof, det var bara så att han skulle göra ett försök.

Väckande av åtal

Åklagaren är egentligen inte nöjd med utredningen i fallet Fritjof. Många punkter är oklara. Men eftersom Fritjof är häktad får det inte dröja med ställningstagandet. Åklagaren har alla handlingarna på sitt bord och skall nu ta ställning till vad som skall ske. Och det gäller då inte bara Fritjof utan också Ingeborg, som blev släppt fri efter att ha blivit förhörd.

Åklagaren är det allmännas representant och skall se till att brott blir beivrade. *Subsidiärt* (i andra hand, om åklagaren beslutat att inte göra något) har även målsägandena rätt att väcka åtal, men det sker mycket sällan att de utnyttjar den möjligheten. Kan man säga att åklagaren har en *åtalsplikt*, kanske rentav en *absolut* åtalsplikt, innebärande att han skall åtala alla gärningar som enligt hans mening är brottsliga? Nej, i viss mån har åklagaren möjlighet att ta hänsyn till särskilda omständigheter och att välja mellan olika alternativ. Han kan besluta att inte åtala, under förutsättning att »något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts» (RB 20:7 preciserar förutsättningarna närmare). Han kan ge *strafföreläggande* (RB 48 kap.) om det är fråga om bötesbrott av inte alltför svår beskaffenhet (om föreläggandet godkänns av den misstänkte blir det ingen domstolsprövning).

I detta fallet är emellertid inte något av dessa alternativ tänkbart, i varje fall inte såvitt gäller Fritjof. Men knappast heller såvitt gäller Ingeborg. Hon har varit delaktig i Fritjofs brottslighet åtminstone såtillvida att hon i vetskap om hans häleri har varit med på resan mot utlandet. Hon har känt till biltillgreppet men likväl följt med i bilen. Möjligen var det också hon som föreslog att paret skulle smita efter olyckshändelsen på Tunavägen.

Åklagaren ämnar alltså väcka åtal mot Fritjof och Ingeborg. Det skall ske genom *stämningsansökan* till tingsrätten i Lund, där brotten är begångna (*forum-regel* i detta fall: RB 19:1). Eftersom det är fråga om två åtalade och om flera brott så blir det fråga om *kumulation* (förening av mål) både i *subjektivt* (mer än en person) och *objektivt* (mer än ett mål) hänseende. Åklagaren får också anledning överväga om han skall hjälpa någon av *målsägandena* (någon av dem som lidit skada av brotten) med att bevaka »enskilt anspråk i anledning av brott» (RB 22 kap.). Guldsmeden och urmakaren har fått tillbaka de värdesaker som — enligt vad Fritjof erkänt — blivit stulna från dem. De har i övrigt inga skadeståndsanspråk som har anknytning till de brott som Fritjof kan åtalas för. Ägaren till Opeln har yrkat ersättning för vissa skador på bilen och vill också ha ersättning för att han var av med bilen viss tid. Dessa ersättningsanspråk, som är direkt *grundade på* tillgreppsbrottet (och inte bara har en mer lös anknytning till brottet, jämför uttrycket »... i anledning av ...») är åklagaren skyldig att bevaka för målsägandens räkning. Han skall alltså ta med dem i stämningsansökningen. En annan målsägande är den lilla flickan, som fortfarande är intagen, svårt skallskadad, på Lunds lasarett. Hennes föräldrar, hennes *legala ställföreträdare*, har haft kontakt med åklagaren, men han har avböjt att bevaka skadeståndstalan i den delen. Här kan uppkomma svåra medicinska och civilrättsliga problem som bör behandlas i särskilt civilmål, att behandla dem i brottmålet skulle inte kunna ske »utan olägenhet» (RB 22:2).

Alltså skall åklagaren göra en stämningsansökan. Vad skall stå i den? Skall den, liksom en stämningsansökan i tvistemål, innehålla grunder och yrkanden? Skall den även i övrigt vara uppställd på samma sätt som om det hade varit fråga om ett tvistemål, t. ex. ett mål mot en entreprenör om skadestånd på grund av att ett tak blåst ner? Nej, det finns väsentliga olikheter mellan tvistemål och brottmål, och detta framträder tydligt just i vad gäl-

ler reglerna om vad som skall finnas med i en stämningsansökan. I RB 45:4 läser vi:

I stämningsansökan skall åklagaren uppgiva:

- 1 den tilltalade;
- 2 målsäganden, om sådan finnes;
- 3 den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som erfordras för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som äro tillämpliga;
- 4 de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis . . .

Först och främst märker vi att åklagaren inte skall framställa något preciserat yrkande (utom i vad gäller eventuellt enskilt anspråk på grund av brottet). Han *yrkar ansvar* men skall inte i stämningsansökningen precisera detta genom att t. ex. yrka på viss tids fängelse (vilket han emellertid, om han så önskar, kan göra senare, i samband med pläderingen i målet). Åklagaren yrkar ansvar för en *gärning*, rätten skall efter egen självständig bedömning avgöra vilken påföljd som gärningen — om den anses bevisad och straffbar — skall få.

Vidare ser vi att *grunden* i en stämningsansökan i tvistemål här har sin motsvarighet i en *gärningsbeskrivning*. Gärningsbeskrivningen är det viktigaste i stämningsansökningen. Av den skall *den tilltalade* (som i och med åtalet förvandlas från »den misstänkte» till »den tilltalade») och hans eventuella försvarare kunna se exakt vad det är som målet skall gälla, vad det är som försvaret bör inriktas emot. Gärningsbeskrivningen är bindande för rätten. Det står i RB 30:3: »Dom må ej avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts . . .»

Som vi såg nyss skall stämningsansökningen också ange »det eller de lagrum, som äro tillämpliga». Varför detta krav, som inte har någon motsvarighet såvitt gäller tvistemålen? Är kanske rätten bunden även av lagrum, så att man t. ex. inte skulle kunna döma för tillgrepp av fortskaffningsmedel om ansvar yrkats för stöld (under förutsättning att gärningsbeskrivningen täckte båda alternativen)? Nej, så hårt bunden är inte rätten. I den nyss nämnda bestämmelsen RB 30:3 står, litet längre fram: »Ej vare rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.» Kravet på att lagrum skall anges har kommit med mest av praktiska skäl: rätten och den tilltalade blir snabbt informerade om hur åklagaren har sett på saken (ibland kan det vara fråga om lagrum i specialförfattningar som inte är så lätta att genast hitta).

Det är alltså i första hand *gärningsbeskrivningarna* som åklagaren nu skall precisera. Vilka gärningar bör han yrka ansvar för? Fritjof kan misstänkas för att ha haft för sig en del mer än vad han har erkänt under förundersökningen. Är det inte i själva verket så att han själv har varit gärningsman eller åtminstone delaktig i stölderna i Kristianstad och Lund? Det förefaller ganska troligt, tycker åklagaren. Men här är det inte tillräckligt med misstankar. Åklagaren får inte chansa på att det kan komma fram mer graverande bevisning under huvudförhandlingen än vad som finns vid åtalstillfället. För varje åtalspunkt bör han ha inte bara *sannolika skäl* utan ännu starkare bevis: *tillräckliga skäl*, vilket anses betyda att han på objektiva grunder skall kunna motse att den tilltalade blir fälld av domstolen. Det gäller att vara försiktig, som åklagaren väl vet. Man är påpassad både av överordnade (som kan tänkas överpröva ett åtalsbeslut på begäran av en tilltalad), av rätten och av försvararen.

Resultatet av aktstudierna och funderingarna blir att åklagaren yrkar ansvar beträffande Fritjof för följande gärningar:

1. I sin bostad . . . (närmare angiven) har Fritjof åtminstone under tiden från och med . . . till och med . . . förvarat följande egendom som tillgripits genom inbrottsstöld hos . . . (stölderna i Kristianstad och Lund anges lokal- och tidsmässigt, de anträffade föremålen uppräknas). Fritjof har, oavsett om han haft del i stölderna eller icke, haft full vetskap om att föremålen åtkommit genom de nämnda brotten. Fritjof har den . . . placerat föremålen i en bil — den enligt punkt 2 härnedan tillgripna bilen — och transporterat bort dem från bostaden i avsikt att på ett eller annat sätt dra nytta av deras värde. — Ansvar yrkas för *häleri*, som med hänsyn till det tillgripnas värde och omständigheterna i övrigt får anses *grovt*. Lagrum: Brottsbalken 9:6 tredje stycket.

2. Natten till den . . . , någon gång mellan klockan . . . och klockan . . . har Fritjof vid . . . gatan nr . . . i Lund tillgripit en därstädes parkerad bil av märket Opel, med registreringsnummer . . . tillhörig . . . Senare har Fritjof försett bilen med falska registreringsskyltar och använt bilen för transport från Lund av de under 1. angivna föremålen. Fritjof har haft uppsåt att tillägna sig bilen. — Ansvar yrkas för *stöld*. Lagrum: Brottsbalken 8:1.

3. Den . . . omkring klockan . . . har Fritjof på Tunavägen såsom förare av den under 1. nämnda bilen påkörnt sexåriga flickan . . . som genom påkörningen ådrog sig svåra skullskador, vilka medfört fara för hennes liv. Fritjof var vållande till det inträffade genom att visa bristande uppmärksamhet och genom att underlåta att i tillräckligt god tid bromsa bilen. — Ansvar yrkas för *vållande till kroppsskada*. Lagrum: Brottsbalken 3:8.

4. Omedelbart efter den under 3. nämnda påkörningen begav sig

Fritjof, trots att han lagt väl märke till det inträffade, från den plats där påkörningen ägt rum, i tydlig avsikt att undgå identifiering.

— Ansvar yrkas jämlikt 5 § lagen om straff för vissa trafikbrott.

Sedan kommer bevisuppgifterna (som naturligtvis också, om åklagaren hade föredragit detta, hade kunnat lämnas omedelbart anslutning till punkterna härövan).

Som bevis beträffande ovan angivna åtalspunkter åberopas:

1 a) Vittnesförhör med poliskonstaplarna . . . (de båda konstaplar som ertappade Fritjof och Ingeborg i Lomma). **Bevistema:** De tillgripna värdeföremålen fanns i bilen. b) Fotografier av föremålen. **Bevistema:** Föremålens identitet. c) Värderingsintyg, utfärdade av . . . **Bevistema:** Föremålens värde.

2 Ingen särskild bevisning åberopas under denna punkt.

3 a) Målsägandeförhör med . . . (flickans mor). b) Vittnesförhör med dels . . . (cyklisten), dels . . . (den äldre mannen). c) Skiss och fotografier från olycksplatsen. **Bevistema** i samtliga fall: Fritjof började bromsningen av bilen senare än vad som varit möjligt. **Bevistema** särskilt såvitt gäller vittnesförhören med . . . (cyklisten och den äldre mannen): Fritjof höll vid olyckstillfället på med att tända en cigarett, en omständighet som i sin tur indicerar ouppmärksamhet från hans sida.

4 a) Målsägandeförhör med . . . (modern). b) Vittnesförhör med dels . . . (cyklisten), dels . . . (den äldre mannen). **Bevistema:** Efter olyckan stannade Fritjof bilen, ett ögonblick senare startade han den åter och begav sig från platsen utan att ha stigit ur.

I en särskild stämningsansökan yrkar åklagaren på motsvarande sätt ansvar för häleri beträffande Ingeborg. Det övriga som åklagaren har att göra på detta stadium är ganska enkelt. Han preciserar i stämningsansökningen gentemot Fritjof det enskilda anspråket, bilägarens krav på skadestånd. Han ser till att ansökningarna fyller de formella krav som vi nyss läste om i RB 45:4. Sedan skickar han stämningsansökningarna till rätten. Samtidigt skickar han med förundersökningsprotokollet (RB 45:7) och en del andra handlingar (personbevis samt utdrag ur kriminalregistret, riksskatteverkets straffregister och körkortsregistret). I förundersökningsprotokollet finns anteckningar om vad som sagts under polisförhören. Vid planläggningen av målet kan domaren få nytta av att ha tillgång till detta protokoll (samtidigt finns risken — som man ofta pekat på från advokathåll — att han genom läsningen av protokollet får en förutfattad mening). I morgon kommer stämningsansökningen in till rätten. Då skall åtal anses väckt (RB 45:1).

Huvudförhandling

Den rådman som för en vecka sedan beslöt om häktning av Fritjof har fått hand om stämningsansökningen och det övriga materialet. Detta är ett brådskande fall, eftersom Fritjof är häktad. Stämningsansökningen har *delgivits* den tilltalade med uppmaning till honom att inkomma med eventuella bevisuppgifter (RB 45:10). Någon begäran om ytterligare bevisupptagning har emellertid inte framförts från försvarets sida. Efter telefonkontakter med åklagaren och försvararen har rådmannen bestämt tid för huvudförhandlingen. Nämnd har blivit utsedd och kallelser har skickats till alla de berörda. Fritjof har blivit rekvirerad från häktet.

Av dessa två unga män: vilken är den häktade, vilken är hans vaktare? En öppen fråga, till dess att man ser vilken plats de får i lokalen. Vaktaren på åhörarplats, den häktade bredvid sin försvarare. Målet är uppropat. Alla har kommit. Ingeborg, 17 år, har sin far med sig. Hon har också vid sin sida en *privat försvarare*, en göteborgsadvokat som fadern anlitat. De tre nämndemännen — en man, två kvinnor, genomsnittsålder 54 år — bereder sig att lyssna. De vet ingenting om detta mål mer än att det handlar om »häleri m. m.».

»Vid huvudförhandlingen skall åklagaren framställa sitt yrkande. Den tilltalade skall uppmanas att kort ange sin ståndpunkt och grunden för den.» (RB 46:6).

Åklagaren har läst upp åtalspunkterna i stämningsansökningen. Fritjof har svarat med ja och nej, såsom hans försvarare sagt att han skulle göra. Han har erkänt häleri, förnekat stöld, förnekat vållande till kroppsskada, erkänt smitning.

Försvararen begär ordet för ett förtydligande: Fritjof erkänner visserligen häleri men bestrider att det kan bedömas som grovt. Han förnekar stöld därför att han inte hade uppsåt att tillägna sig bilen. Beträffande olyckan på Tunavägen så vitsordar Fritjof att flickan genom sammanstötningen med bilen fick de skador som åklagaren påstått, men skadorna kan inte läggas Fritjof till last, han var inte vållande.

Sedan kommer motsvarande frågor till Ingeborg. Här griper hennes försvarare genast in. Ingeborg förnekar kategoriskt, förklarar han, varje påstående från åklagarens sida om brott.

Mer blir inte sagt i denna omgång. Åklagaren får ordet för *sak-*

framställning. Han skall göra som rättegångsbalken föreskriver (RB 46:6): »utveckla sin talan». Rätten skall få ett underlag för att kunna tillgodogöra sig den bevisning som sedan skall följa. Beklagligtvis, säger åklagaren, har det inte gått att få klarhet beträffande bakgrunden till de begångna brotten. Fritjof har inte varit samarbetsvillig. Kanske har han haft en del att dölja, som han själv varit med om. Men det kan också hända att han vill skydda någon eller några kamrater. Vissa uttalanden som han gjort under förundersökningen tyder på att han är rädd för att säga allt vad han vet. Bakgrunden är alltså oklar. Åklagaren måste ta sin utgångspunkt i det faktum att Fritjof i sin bostad förvarade stöldgods . . . Åklagaren redogör kronologiskt för händelseförloppet, sådant som det enligt hans mening utspelat sig. Han kommer också in på Ingeborgs roll i sammanhanget. Hon och Fritjof hade gjort varandras bekantskap ett par månader tidigare på ett diskotek i Göteborg. Ingeborg kom till Lund på morgonen samma dag som händelsen på Tunavägen inträffade. Hon hade givit sig av från Göteborg utan föräldrarnas vetskap, och tanken var att hon och Fritjof skulle resa till utlandet tillsammans. Under förundersökningen har Ingeborg hävdat att hon inte alls känt till något som gällde Fritjofs häleri, men, säger åklagaren, den uppgiften måste vara oriktig, såsom skall framgå av bevisningen. Ingeborg har deltagit i bilresan trots att hon visste att bilen var tillgripen och trots att hon visste att resan skulle finansieras med hjälp av stöldgodset.

Åklagaren går sedan in på en hel del detaljer, under jämförelser mellan å ena sidan de inträffade händelserna, sådana som dessa utspelas enligt åklagarens uppfattning, och å andra sidan brottsrekvisiten i de aktuella bestämmelserna i brottsbalken. Fritjofs och Ingeborgs försvarare får ordet för några korta repliker. Sedan skall *målsäganden* höras.

Flickan, den egentliga målsäganden, kan inte höras. Det är hennes legala ställföreträdare, modern, som nu kommer fram. *Biträder hon åtalet*, vill hon alltså stödja åklagarens påstående om att Fritjof gjort sig skyldig till vållande av svår kroppsskada? Modern säger att hon inte har något annat intresse i saken än att flickan skall kunna få hjälp ekonomiskt om det blir så att hon får några men för framtiden. Den frågan, skadestandsfrågan, skall inte behandlas i det här målet. Alltså gäller det nu bara att höra modern *upplysningsvis*. Vittna får hon inte (se RB 36:1; hon skall inte, menar man, ha någon favör i det hänseendet i jämförelse med motparten, den tilltalade).

Men det är inte mycket som modern kan bidra med. Ordföranden uppmanar henne att berätta och ställer sedan några frågor. Det är sant att flickan sprang ut på gatan för att hämta bollen. Bilen kom så tyst bakifrån. Modern hade inte själv hört den. Hon gjorde inte alls några iakttagelser beträffande bilen förrän olyckan redan var skedd. Och sedan var det bara flickan hon tänkte på. Det var en äldre man som försökte trösta henne. Så kom ambulansen.

Varken åklagaren eller försvararen har några frågor att ställa till modern. Vill hon ha någon ersättning för sin inställelse? Jaså, inte det. Tack då för hennes medverkan. Hon får gärna gå hem. Vi får hoppas, säger ordföranden, att flickan snart skall bli frisk igen.

Stämningen i lokalen blir annorlunda nu, när Fritjof skall höras. Han är inte *svarande*, som om det hade gällt ett tvistemål, han är *tilltalad*. Och visserligen skall rättegången vara inte *inkvisitorisk* utan *ackusatorisk* (två parter, åklagaren och den tilltalade, står mot varandra, rätten skall inte ta parti), men nog känner Fritjof det som om han fortfarande är, liksom hos polisen, ett undersökningsobjekt?

Vem skall börja förhöret med Fritjof? Domaren kan göra det själv, om han så önskar (RB 37:1) men han väljer att låta åklagaren börja. Det blir ganska hårda tag redan från början. Åklagaren försöker att få Fritjof att ta bladet från munnen när det gäller stöldgodset. Varifrån har Fritjof fått det? Fritjof tiger. Då ingriper domaren, och ett intermezzo utspelas.

Pinsamt intermezzo

Domaren tittar begrundande på Fritjof.

— Jag undrar om det är klokt av er att dölja vad ni känner till om inbrotten i Kristianstad och Lund. Är det inte bättre att allt nu blir klart på en gång? Annars kanske det blir fortsatta misstankar mot er, och om det är så att ni har haft med inbrotten att göra så kanske ni löper risk att bli åtalad om igen, på ett senare stadium. Jag vill därför fråga . . .

Här blir domaren avbruten av Fritjofs försvarare:

— Herr ordförande. Jag måste verkligen protestera mot det

som herr ordföranden nu yttrade. Jag tycker att det är högst olämpligt att en ledamot av rätten bedriver *inkquisition*. För övrigt ställer jag mig högst tvivlande till att den åtalade skulle kunna dömas för tillgreppsbrott efter att ha blivit fälld — om han nu blir fälld — för häleri. Det finns något som heter *res judicata*.

Domaren är uppbragt och låter en länge känd irritation gentemot denne advokat komma till utlopp. Han säger:

— Jag hoppas att försvararen har ansett det ingå i sin uppgift att uppmana sin klient att säga sanningen så att rättvisa kan skipas!

— Det har jag inte alls ansett ingå i min uppgift, replikerar försvararen. Den tilltalade har ingen sanningsplikt. Det här är inte någon gammaldags rannsaking utan en *ackusatorisk process*. Jag skall hjälpa min klient i ett underläge. Jag har dessutom till uppgift att bidra till att processen får sådana former att min klient inte blir utsatt för övergrepp.

Domaren har blivit nästan vit i ansiktet. Nämndemännen ser på honom med solidarisk oro. Domaren lyckas emellertid behärska sig och säger efter en liten paus:

— Det här är inte rätta platsen för en diskussion oss emellan om processrättsliga regler och god advokatsed.

Domaren ser med bekymrad blick bort mot åhörarplatserna. Där sitter journalisten från tidningen Arbetet. Förut var han så ointresserad. Nu skriver han febrilt. Vad skall stå i tidningen i morgon? Kanske först en rubrik: »Övertramp av domare». Och därefter: »En hård duell mellan domare och försvarare utkämpades i går i tingsrätten i Lund. Målet gällde . . .» Pinsamt. Dessutom oroväckande. Justitieombudsmannen läser tidningar, han lusläser dem. Och han kan ta vilken artikel som helst till anledning att begära förklaringar.

Domaren fortsätter med att ställa några ganska banala frågor till Fritjof. Sedan är det tid för paus. Man går åt olika håll. Några ämnar gå till en självservering för att få mat. Vaktaren går fram till Fritjof. Journalisten går in i en telefonhytt.

Huvudförhandlingen fortsätter

Förhöret med Fritjof skall fortsätta. Man kommer in på de olika åtalspunkterna. Delvis är frågorna okontroversiella på grund av Fritjofs erkännanden, vilka har klart stöd av omständigheterna i övrigt. En brännande fråga är vilket uppsåt Fritjof hade när han tog bilen. Var det stöld, som åklagaren påstått? Eller var det så, som man hävdar från försvarets sida, att Fritjof bara tänkte begagna bilen och att han alltså bör straffas bara för tillgrepp av fortskaffningsmedel (BrB 8:7)? Åklagaren frågar Fritjof:

— Vad hade ni tänkt göra med bilen?

— Jag hade tänkt ställa den på en parkeringsplats i Malmö.

— Jaså. Men var det inte så att ni hade reserverat plats för bilen på färjan mellan Limhamn och Dragør? Och var det inte så att ni vid beställningen angav det nummer på bilen som den skulle ha fått om ni hade hunnit sätta på den falska skylten i Lomma?

Fritjof tiger.

Åklagaren fortsätter:

— Är det inte lika bra att vi här slår fast att ni hade tänkt ta med bilen till Danmark?

— Det kan väl hända att jag hade tänkt. Men jag hade också tänkt att jag kunde lämna kvar den i Malmö. Jag tyckte att det i alla fall var bra att fixa en plats på båten om det skulle bli bråttom.

I den del av förhöret som gäller bilolyckan på Tunavägen är Fritjof helt kategorisk. Flickan kom ut alldeles plötsligt framför bilen, det fanns inte en chans att stoppa.

— Höll ni inte på att tända en cigarett?

— Jo, men vad spelar det för roll? Jag tittade hela tiden framåt, och det var inte med foten som jag tände cigaretten.

Efter en timme är det Ingeborgs tur. Hon har sagt till polisen att hon inte visste något om Fritjofs brott. Hennes försvarare har bestritt allt ansvar för hennes del. Men åklagaren ställer, visserligen stillsamt och i vänlig ton, en hel del besvärande frågor:

— Såg ni namnplåten på bilen?

— Nej.

— Hur gick det till när ni och Fritjof packade in sakerna före avresan?

— Vi ställde in grejerna i bagageutrymmet.

— Ni ställde alltså själv in era grejer?

— Ja.

— Såg ni inte då kartongerna som fanns där?

Ingeborg ser vädjande på sin försvarare och med oro på sin far. Med osäker röst säger hon:

— Jo, men jag visste inte vad som var i dom.

— Frågade ni inte Fritjof om det?

— Nej.

Åklagaren är vältaligt tyst en stund, fortsätter sedan:

— Vart skulle ni med bilen?

— Vi skulle till Malmö, och där skulle vi ställa den på någon parkeringsplats.

— Det stämmer inte alls med vad ni sa vid polisförhöret. Där sa ni att ni skulle fara till Danmark med bilen och att det var bråttom, ni skulle ta en färja som gick snart. Det var därför, påstod ni, som ni gav er i väg från Tunavägen utan att se vad som hade hänt med flickan.

— Det var en missuppfattning.

— Vad var det som var en missuppfattning? Förklara er närmare.

— Det var inte så som jag sa till polisen.

— Läste han inte upp för er vad han hade antecknat?

— Jo, men jag hörde inte så noga på.

Nämndemännen ser på Ingeborg med märkbar skepsis. Hennes far för ett viskande samtal med försvararen från Göteborg. Denne gör en lugnande gest. Ingeborg får en del frågor ytterligare. En av dem, ställd av försvararen, är:

— Vad visste ni om Fritjofs ekonomi?

— När vi träffades i Göteborg sa han att han hade mycket pengar. Och när han skrev och sa att jag skulle komma till Lund så sa han att han hade gjort goda affärer och att han tyckte att vi skulle resa bort tillsammans och ha det skönt.

Förhören med parterna är slut. Därefter skall, står det i rättegångsbalken (46:6), »annan bevisning förebringas».

Här finns en del *skriftliga bevis* som har lämnats in i förväg och som ordföranden redovisar för parterna och nämnden. Skisser och fotografier, intygen från urmakaren, guldsmeden och värderingsmannen. Skall sistnämnda tre personer höras som vittnen? Enligt *omedelbarhetsprincipen* skulle det egentligen ske, men den principen har sina undantag. Vi läser i RB 35:14:

»En berättelse, som någon har avgett skriftligen i anledning av en redan

inledd eller förestående rättegång, eller en uppteckning av en berättelse, som någon i anledning av en sådan rättegång lämnat inför åklagare eller polismyndighet eller annars utom rätta, får åberopas som bevis i rättegången endast

1. om det är särskilt föreskrivet,
2. om förhör med den som lämnat berättelsen inte kan hållas vid eller utom huvudförhandling eller i övrigt inför rätten eller
3. om det finns särskilda skäl med hänsyn till de kostnader eller olägenheter som ett förhör vid eller utom huvudförhandling kan antas medföra, vad som kan antas stå att vinna med ett sådant förhör, berättelsens betydelse och övriga omständigheter.

Vad som sägs i första stycket om en skriftlig eller upptecknad berättelse skall också tillämpas i fråga om en fonetisk eller liknande upptagning av en berättelse.»

I det här fallet menar både rätten, åklagaren och försvararen att man kan acceptera intygen utan att höra intygsgivarna som vittnen. Omfattningen av Fritjofs påstådda häleri framgår av fynden i bilen, och värdet ligger högt: nyanserna spelar inte så stor roll.

Alltså är det fyra vittnen som skall höras: dels cyklisten och den äldre mannen som såg olyckan på Tunavägen, dels de båda polismän som ertappade Fritjof och Ingeborg i Lomma. Alla fyra finns på plats. De har hittills fått vänta i vittnesrummet. Nu blir de kallade fram och får, var och en för sig, avlägga *vittnesed*. De blir också av domaren erinrade om sin sanningsplikt (RB 36:14). Cyklisten skall höras först och får ta plats vid mikrofonen i vittnesbåset.

Cyklisten berättar. Opeln kördes normalt och inte särskilt fort, »knappast mer än 40 kilometer». Olyckan hände ungefär 50 meter efter det att Opeln hade kört om cyklisten. Flickan sprang ut plötsligt, ungefär 5–10 meter framför bilen. Cyklisten märkte inte att bilen gjorde någon inbromsning, i varje fall var det inte någon så kraftig inbromsning att det »skrek i asfalten». Men cyklisten vågar inte påstå att Opeln *inte* bromsades. Efter sammanstötningen fortsatte Opeln ytterligare några tiotal meter, innan den stannade. Det såg ut som om föraren valde ut en plats som var lämplig att parkera på. Men sedan bilen stannat, satte föraren plötsligt i gång den igen och stack i väg med full fart. Att cyklisten lade märke till bilens nummer berodde på att han nyss själv hade varit med om en trafikolycka med smitning. Man får i sådana fall »inte missa numret». Cyklisten hade sedan gått in och ringt efter ambulans och polis. Om bilföraren höll på att tända en cigarrett? Det lade inte cyklisten märke till. Han såg bara bilen bakifrån.

Den äldre mannen förefaller helt säker på alla de uppgifter som han lämnar (alltså kan han vara ett farligt vittne). Bilen kördes fort, minst 60 kilometer i timmen. Mannen gick 40 meter bakom flickan och modern. Han lade märke till bilen redan innan sammanstötningen skedde. Det berodde på att föraren just höll på att tända en cigarett, så att en liten eldslåga syntes. Han höll en tändsticksask i vänster hand, varmed han samtidigt höll i ratten. Tändstickan höll han i höger hand, och han böjde huvudet något nedåt för att få elden mot cigarettspetsen. Flickan sprang ut 13–15 meter framför bilen, men föraren bromsade inte alls förrän sammanstötningen redan hade skett. Mannen känner igen Fritjof, det var han som körde. Mannen känner också igen Ingeborg, det var hon som satt bredvid. Smitningen tillgick så att ... (han beskriver den på samma sätt som cyklisten nyss gjort).

Vittnesförhören leds av åklagaren (huvudförhör) och Fritjofs försvarare (motförhör). Först försöker man få fram spontana berättelser. Sedan kompletterar man med frågor, varvid man har att iaktta föreskriften i RB 36:17 om att frågor, som genom sitt innehåll, sin form eller sättet för deras framställande inbjuder till visst svar, att sådana *ledande* frågor inte får ställas annat än om det, vid motförhör, behövs »för att undersöka i vad mån vittnets berättelse stämmer med det verkliga händelseförloppet». Åklagaren har alltså ställt öppna frågor (»Vad hände efter det att ...») eller fullständiga valfrågor (»Hände det före, samtidigt med eller efter det att ...»). Men försvararen har haft möjlighet och anledning att gå hårdare fram under motförhöret. »Ni sa att ... Var det inte snarare så att ...?» Men den äldre mannen vågade inte försvararen försöka få att ändra sig. Han skulle ha mött varje attack genom att bara ge ännu mera bestämda uttryck för vad han trodde sig ha iakttagit. En person av den typen som »har rätt».

Alltså har cyklisten och den äldre mannen hörts. Av vittnena återstår de båda polismännen. Är det femtionde gången de vittnar? Med välmodulerade röster och med bruk av förundersökningskungörelsens terminologi talar de om vad som skedde i Lomma. Deras utsagor stämmer väl överens med varandra. I sak ger de inte så mycket nytt. Fritjof har ju redan erkänt tillgreppet av bilen och häleriet beträffande sakerna. Det är också ostridigt att han höll på med att ändra bilens nummer när polismännen kom.

Därmed är bevisupptagningen slut, nämligen såvitt gäller de av

åklagaren påstådda gärningarna. Men det har också gjorts undersökningar beträffande Fritjof och Ingeborg som människor. Var kommer de ifrån och vilka är deras miljöer? Ingendera är straffad tidigare. Ingendera förekommer i något besvärande register. En tingsnotarie har haft till uppgift att samla informationer genom att höra vad släktingar, lärare, arbetsgivare och andra kan ha haft att säga. Det finns mycket löst prat redovisat i hans rapport, *personundersökningen*, och det är svårt att skilja väsentligt från oväsentligt. Här gäller inte omedelbarhetsprincipen, ordföranden läser upp vad notarien skrivit att sagesmännen sagt. I stort sett är det goda vitsord som Fritjof och Ingeborg får. För den händelse Fritjof skulle få *skyddstillsyn* finns det en villig och tydligen lämplig *övervakare* att tillgå, en person vid namn Björn, ordförande i en ungdomsförening. Björn och Fritjof har spelat schack tillsammans.

— Före pläderingarna tar vi tio minuters paus.

Rätten går ut i sammanträdesrummet. Åklagaren går ut till telefonen i åklagarrummet och ringer till sin sekreterare. »... är nog klar om ungefär trekvart.» Försvvararna samtalar med respektive klienter och gör anteckningar. Publikens — har Fritjof några okända släktingar där? — väntar på att sista akten skall börja. Tingsvaktmästaren ser förstrött på allmänheten. En lugn dag, utan några särskilda händelser.

Pläderingen är, tycker både ordföranden och nämndemännen, den mest njutbara delen av rättegången, under förutsättning att åklagarna och försvararna kan sina jobb. De skall »anföra vad de till slutförande av sin talan akta nödigt» (RB 46:10). Ibland blir pläderingarna alldeles för långgrandiga med tröttsamma upprepningar och förnumstiga påpekanden. Ibland är det tvärtom så att aktörerna gör för litet av sina roller: problemen blir inte tillräckligt väl belysta. Ofta skulle man önska mera engagemang, till och med mera aggressivitet. Men för det mesta kommer det fram åtminstone något som är tankeväckande och som kan inverka på avgörandet.

Åklagaren börjar. Hans uppgift är nu att vara dels informationskälla, dels pedagog. Visserligen skall rätten tillämpa lagen *ex officio* — »iura novit curia» — men det finns ingen garanti för att rätten skall ha observerat alla de argument som åklagaren menar sig ha fått fram genom studierna av fallet.

Såsom pedagog bör man ofta följa en enkel tumregel: »Tala om vad du tänker säga, säg det, tala om vad du har sagt.» Åkla-

garen börjar med att tala om hur han tänker disponera sin plädering. Han tar upp de olika åtalspunkterna var för sig, går snabbt förbi sådant som är ostridigt eller tämligen självklart, koncentrerar sig på sådana frågor som han tror att rätten vid den kommande överläggningen kommer att finna svåra att bedöma.

Hade Fritjof uppsåt att tillägna sig bilen? Skall han dömas för stöld eller bara för tillgrepp av fortskaffningsmedel? Han hade beställt plats på bilfärjan till Dragør. Det hade varit mycket opraktiskt och tidsödande för honom att lasta ur bilen i Malmö och ta sig över till Danmark med »stor båt» eller flygbåt. Godset var skrymmande. Påståendena av honom och Ingeborg om att bilen skulle ställas i Malmö bör lämnas utan avseende. Vi får alltså anta att Fritjofs uppsåt var att ta med bilen — denna falskskyltade bil — till Danmark och att överge den där. Chansen att den skulle kunna ha kommit till rätta och blivit återförd till ägaren får anses minimal. Ett sådant fall, säger åklagaren, bör anses hänförligt till stöld. Ett tillägnelseuppsåt bör anses föreligga inte bara i sådana fall då . . . (han ger exempel och hänvisar till litteraturen).

Var Fritjof vållande till den svåra skada som flickan ådrog sig? Självfallet kan det inte anses, säger åklagaren, att Fritjof har varit ensam vållande härvidlag. Flickans impulsiva åtgärd att springa ut på gatan var den främsta olycksorsaken. Men Fritjof har haft så stor andel i händelseförloppet att han får anses som vållande i lagens mening. När man som bilist ser framför sig en liten flicka som går och bollar på trottoaren så är det ett absolut krav att man skärper uppmärksamheten. Vad gjorde Fritjof? Han tände en cigarett. Han ändrade inte bilens färdriktning in mot mitten av gatan — något som han väl kunde ha gjort i denna trafiksituation — och han saktade inte farten. Det mest väsentliga är emellertid vad som skedde efter det ögonblick då flickan kom ut på körbanan. Just vid det tillfället höll Fritjof på med att tända den där cigarett. En sådan omständighet måste inverka på reaktionsförmågan, och särskilt när det nu förhöll sig så — vilket kan antas på grund av den äldre mannens vittnesmål — att Fritjof satt med cigarett i munnen och böjde sig neråt mot tändstickan. Utredningen ger också starkt belägg för att Fritjof inte bromsade förrän efter kollisionen, trots att han från början hade åtminstone 10 meter mellan bilen och flickan. Cyklisten märkte ingen inbromsning, och den äldre mannen påstod bestämt att någon inbromsning inte skett. Skulle olyckan ha kunnat undvikas genom en inbromsning? Det skulle säkerligen inte ha varit

möjligt att stoppa bilen helt, men det finns synnerligen starka skäl att anta att en effektiv inbromsning skulle ha kunnat förhindra de svåra skador som flickan nu fick. Särskilt om inbromsningen kombinerats med en vänstersväng.

Ingeborg, är hon skyldig till häleri? Det måste hon ofrånkomligen anses vara, menar åklagaren, både beträffande bilen och beträffande stöldgodset i övrigt. Bilen hade en namnplåt som var tydligt läslig från den plats där Ingeborg satt. Ingeborg var med om att packa bilen och måste ha vetat vad som fanns i kartongerna. Hennes påstående om ovetskap måste lämnas utan avseende. Hon var med i bilen inte bara som Fritjofs passagerare. Fritjof och hon var i full färd med att utnyttja både bilen och de stulna föremålen till sin egen nytta. De skulle göra en skön resa till utlandet.

I slutet av pläderingen kommer åklagaren in på påföljdsfrågan. Fritjof är inte straffad tidigare men det finns många skäl, menar åklagaren, till att han bör dömas till fängelse. Särskilt häleriet är av svår beskaffenhet. Fritjof har på ett eller annat sätt — som tyvärr inte gått att utreda närmare — varit »insyltad» i en organiserad grov brottslighet. Han har planlagt häleriet och bilstölden noga, och han har medvetet dragit in Ingeborg på brottets bana. Hänsyn till »den allmänna laglydnaden» kräver att han får strängt straff. Även ett annat skäl talar för detta, nämligen hans obenägenhet att medverka till en fullständig utredning av det som förekommit i den här saken.

Det är nu *Fritjofs försvarare* som skall plädera. Han måste snabbt ta ställning till en taktisk fråga. (Beträffande denna frågas teoretiska aspekter, jfr ovan s. 22.) Åklagaren har i sin plädering talat om att Fritjof borde ha gjort en vänstersväng på Tunnavägen. Men i stämningsansökningens *gärningsbeskrivning* nämns detta inte såsom något moment i Fritjofs påstådda vårdslöshet. Inte heller har parter eller vittnen, såvitt försvararen kan erinra sig, fått någon fråga som gällde bilens färdriktning, det talades bara om bromsning. Skall nu försvararen protestera mot att åklagaren på ett så sent stadium som under pläderingen kom in på detta? Nej, det är nog bäst att förbigå hela den saken med tystnad. Annars kan det vara risk för att åklagaren *justerar åtalet* genom att åberopa bristande vänstersväng som »ny omständighet till stöd för åtalet» (RB 45:5 sista stycket). Och i så fall kanske det till Fritjofs nackdel blir så att nya frågor blir ställda till cyklisten och den äldre mannen, som både är kvar i lokalen, sit-

tande på åhörarplats. Men antag att domaren har gjort samma reflektion som Fritjofs försvarare nu själv har gjort, kommer han efter pläderingarna att föra detta problem på tal ex officio? Det må han i så fall göra. Ett annat alternativ: Domaren eller någon i nämnden kommer in på den frågan under överläggningen! Domaren kommer säkert då att vara medveten om att han enligt RB 30:3 är förhindrad att lägga Fritjof till last att han inte gjort någon vänstersväng. Och inte kan det väl gärna tänkas att man förordnar om fortsatt huvudförhandling för den detaljens skull?

Försvararens snabba funderingar resulterar alltså i att han beslutar sig för att underlåta att kommentera detta med vänstersvängen. Nu måste han börja.

— Herr ordförande. Jag skall disponera min plädering på motsvarande sätt som åklagaren gjort och göra en del kommentarer till vad han har sagt. Först angående tillgreppet av bilen. Här vill jag påpeka . . .

Fritjofs förklaringar måste godtas, menar försvararen. Att bevisa uppsåt kan visserligen vara svårt, men rena spekulationer — sådana som åklagaren kommit med — kan i varje fall inte vara tillräckliga som bevis. För övrigt vore det orimligt att tillämpa olika lagbestämmelser beroende på om en bil ställts undan i Sverige eller i Danmark. En svenskregistrerad bil med ägarens namn på plåten skulle säkerligen vara minst lika lätt att få tillbaka via polisen i Danmark som via polisen i Stockholm eller Umeå.

Sedan beträffande olyckan på Tunavägen. Just en olycka, det var vad det var. Inte ens åklagaren har gjort gällande att Fritjof bär ensam skuld till det inträffade. Det är viktigt att denna åtalspunkt ses som en sak alldeles för sig och att det inte vid bedömningen läggs Fritjof till last att han tillgripit bilen och att han sedermera smet. Vilken är den bevisning som enligt åklagaren skulle styrka vållande? Cyklisten påstod . . . Den äldre mannen, alldeles för säker och onyanserad i sina beskrivningar, alltså ett otillförlitligt vittne, gjorde visserligen gällande . . . Man kan inte göra saken så enkel för sig att man *presumerar* att en cigarrettändning innebär minskad reaktionsförmåga . . . Är det riktigt, som åklagaren tycks utgå ifrån, att medvållande — det är vad Fritjof beskylls för — räcker för straffrättsligt ansvar? Kan det vara rimligt att använda samma vållanderekvisit i straffrätten som i civilrätten?

Slutligen kommer försvararen in på påföljdsfrågan (såvitt gäller

Fritjof). Menar åklagaren verkligen — indignation! — att den tilltalade skall ha en staffsanktionerad plikt att bidra till utredningen? Skall han få någon månad extra för att han utnyttjat sin rätt att tiga? Vad vet åklagaren om att Fritjof skulle ha varit »insyltad» eller om att just han skulle ha tagit initiativet till det som skett? Beträffande häleriet så måste man — eftersom de närmare omständigheterna inte är kända — acceptera den för Fritjof mest förmånliga hypotesen: att han har varit utsatt för påtryckningar från andra, att han känt lojalitet mot dessa, kanske ett »gäng» av kamrater som han inte kunnat frigöra sig ifrån. Detta är Fritjofs första möte med rättsvisan. Det är första gången han fått klart för sig, handgripligt, vad han kan riskera genom att begå brott. Hans prognoser är goda. Han har god yrkesutbildning som bilmekaniker och har skött sina arbeten väl. Han har också ett fritidsintresse: schack. Skall man verkligen, som åklagaren menar, offra honom på allmänpreventionens altare. Denna »allmänna laglydnad», som ingen vet vad den beror på, skall den anses kräva att Fritjof utsätts för de risker som en fängelsevistelse automatiskt för med sig? Försvaren yrkar på att Fritjof döms till skyddstillsyn och att Björn utses till övervakare.

Ingeborgs försvarare går på den linjen att Ingeborg skall helt frikännas. Vad finns det för bevisning beträffande hennes påstådda uppsåt, hennes påstådda vetskap om Fritjofs brott? Hon är en något naiv ung dam som blivit förtjust i Fritjof och litat på honom. Fritjof är, som rätten nog märkt, fåordig och litet trubbig, en »tuff» person till sin typ. En flickvän ställer inte en massa frågor till en sådan person. »Vad är det i den kartongen?» — En sådan fråga skulle ha verkat nyfiken och störande. Och namnskylten på bilen? Även om den var synlig från den plats där Ingeborg satt, vad skulle hon ha haft för anledning att titta närmare på den? Brukar rättens ledamöter titta på namnskyltar när de åker bil? — Alltså, menar försvararen, måste man förutsätta att Ingeborg inte hade vetskap om Fritjofs häleri och stöld förrän i samband med att Fritjof försökte byta registreringsskylt i Lomma. Under sådana förhållanden kan hon inte anses ha gjort sig skyldig till något brott. — Skulle dock rätten finna ... Ett lågt bötesstraff måste under den förutsättningen — en förutsättning som försvararen bara nämner rent teoretiskt — anses som den enda rimliga påföljden.

Det växlas sedan några repliker mellan åklagaren och försvararna. Kostnadsanspråk preciseras. Fritjofs försvarare begär *er-*

sättning av allmänna medel för vissa kostnader (resor m. m.) samt begär ett arvode som står i viss proportion till den tid som han lagt ner på fallet under förundersökningen och i samband med huvudförhandlingen. Ingeborgs försvarare lämnar också in en räkning. Men han kan inte som privat försvarare få ersättning av allmänna medel annat än möjligen om Ingeborg blir frikänd (RB 31:2). Annars blir det Ingeborgs far som får betala.

Är målet därmed slutbehandlat? Nej, en viktig sak — en detalj, kanske man felaktigt tror — återstår. Ordföranden vänder sig till de båda tilltalade personligen och säger:

— I och med detta är målet slutbehandlat och rätten skall ta enskild överläggning. Men innan det sker så vill jag gärna att ni skall ha sista ordet, att ni skall ha tillfälle att säga något personligt, om ni så önskar. Fritjof? Ingeborg?

Båda skakar på huvudet. Men man tycker sig märka att de tänker: åtminstone den saken var fair play.

Dom

Ordföranden, nämndemännen och notarien sitter i överläggningsrummet. Fåtoljerna är bekväma. Ibland måste man sitta här länge. De övriga väntar därute, rutinmässigt, nyfiket eller med oro. Blir det dom eller skall man bara få besked om att dom kommer att ges senare?

— Det var en söt flicka.

— Ja, men han var en ful fisk.

— En vänstersväng, det skulle han ha gjort.

— Vi kanske skall börja överläggningen, säger ordföranden. Vi börjar med Fritjof och tar frågorna i samma ordning som åklagaren och försvararen gjorde.

Att Fritjof skall dömas för häleri enas man om utan diskussion. Men skall häleriet anses grovt? Ordföranden har en bestämd mening om den saken men slänger i alla fall först ut frågan till nämnden.

— Om man går på försvararens linje, säger en nämndeman, skulle man då inte kunna säga att det är vanligt häleri? Vi vet ju så litet.

På den punkten får nämndemannen inget medhåll, och han in-

sisterar heller inte. Fritjof hade under alla förhållanden ett klart uppsåt att avsätta tjuvgods och att själv dra nytta av det. Och sakerna var värdefulla. Häleriet skall anses grovt.

Stöld eller tillgrepp av fortskaffningsmedel? Man enas efter en kort diskussion om att välja det sistnämnda alternativet.

— »*In dubio mitius*», säger ordföranden. Det betyder: I tveksamma fall skall man välja den mildare bedömningsgrunden.

Domaren ser på klockan. Det har redan gått fyra minuter. Nu kommer den knepigaste frågan, den som gäller trafikolyckan på Tunavägen. För påföljden har den frågan visserligen inte så stor betydelse i jämförelse med det övriga, men den är juridiskt problematisk.

— En vänstersväng, det skulle han ha gjort, upprepar en nämndeman.

— Hur vet vi det? frågar en annan. Den saken berördes ju inte under bevisningen.

— Alldeles riktigt, säger ordföranden. Jag tror inte att vi kan gå in på den möjligheten. I stämningsansökningen har inte åklagaren lagt Fritjof till last att han underlåtit att svänga till vänster. Åklagaren kom bara in på den saken i förbigående, under pläderingen.

Nämndemännen ser frågande ut, och ordföranden lägger till:

— Det är möjligt att detta var ett förbiseende från åklagarens sida. Han kanske borde ha nämnt det där med vänstersvängen i stämningsansökningen eller också borde han kanske ha *justerat åtalet* i den delen, så att den omständigheten kom med. Men jag ville inte föra saken på tal. Det hade varit en annan sak om det hade varit en omständighet som hade talat till fördel för Fritjof. Håller du inte med om det?

Frågan var riktad till notarien. Han säger att han håller med om det.

— Alltså måste vi ta ställning till om Fritjof kan anses ha varit vållande till svår kroppsskada hos flickan genom att ... — ordföranden tar fram stämningsansökningen — ... visa bristande uppmärksamhet och genom att underlåta att i tillräckligt god tid bromsa bilen.

— Här bör vi nog skilja mellan några olika problem, fortsätter ordföranden. Antag att vi accepterar den för Fritjof mest oförmånliga hypotesen. Flickan kommer ut på gatan 15 meter framför bilen. Fritjof bromsar inte alls, beroende på att han är ouppmärksam. Är han i så fall straffbar? Det är en *rättsfråga*,

en fråga om vad som bör krävas för att en person skall kunna fällas för vållande. Besvarar vi den frågan med nej, menar vi alltså att detta inte räcker för vållande, så behöver vi inte gå närmare in på bevisfrågan.

Efter en kort debatt enas man om att Fritjof bör fällas, om den hypotesen måste accepteras. Visserligen uppkom olyckan främst genom flickans eget förvållande, men för att Fritjof skall kunna fällas räcker det att han kan anses påtagligt medvållande. Och om det var så att han inte alls bromsade, fastän han hade 15 meter till godo, så bör vållande anses föreligga. Säkerligen skulle olyckan ha blivit väsentligt mindre svår om han gjort detta.

Alltså hänger utgången på en *bevisfråga*, som i sin tur kan delas upp på en fråga om *bevisvärdering* och en fråga om vilket *beviskrav* som här skall gälla. Hade Fritjof så mycket som 15 meter till godo? Var det i verkligheten så att han inte alls bromsade eller att han bromsade för dåligt? Man går igenom bevismaterialet. Cyklistens vittnesmål medger inte några bestämda slutsatser. Den äldre mannen gjorde ett alltför tvärsäkert intryck för att man skall kunna tillmäta hans utsaga något större sannolikhetsvärde. Man enas om: Det är antagligt, kanske till och med sannolikt, att Fritjof underlätit att i tillräcklig tid bromsa trots att han haft en sträcka på kanske 15 meter till godo.

Detta var alltså vad man kom fram till vid bevisvärderingen (RB 35:1). Vad gäller då beträffande beviskravet? Åklagaren har *bevisbördan*, naturligtvis. Detta är ju ett brottmål. Man kan inte acceptera mer än en minimal risk för felaktiga fällande domar. Men vilket *beviskrav*, närmare bestämt, skall riktas mot åklagaren? Räcker det att åklagarens ansvarspåstående framstår såsom antagligt eller sannolikt?

— Han höll ju på att tända en cigarrett, säger en nämndeman.

En annan replikerar:

— Det är väl inte förbjudet, i och för sig.

— Nej, just det, säger ordföranden. Den omständigheten kan inte ha betydelse mer än som ett *bevisfaktum*. Och det kan naturligtvis förhålla sig så som Fritjof säger, att han hade full uppmärksamhet framåt trots att han tände cigarretten.

— Men han böjde sig ju nedåt mot tändstickan.

— Det sade den äldre mannen, men kan vi lita på honom?

Ett par av nämndemännen verkar mest benägna att fälla Fritjof till ansvar. Men de ger med sig när ordföranden deklarerar:

— Jag tycker knappast att vi kan acceptera ett så lågt beviskrav. Detta är ju ett brottmål. En annan sak blir det i en eventuellt senare *civilprocess*. Då kommer det att ligga annorlunda till i bevisbördehänseende.

— Kan det alltså tänkas, frågar en nämndeman, att Fritjof blir frikänd nu men att han senare i alla fall blir dömd att betala skadestånd?

På detta svarar domaren ja, och det svaret förefaller att lugna de nämndemän som från början var benägna att fälla Fritjof.

Smitningen är erkänd och vållar inget problem. *Skuldfrågan* är därmed slutbedömd. Fritjof skall fällas till ansvar för grovt häleri, tillgrepp av fortskaffningsmedel samt smitning. Men vilken skall *påföljden* bli? Böter kan det omöjligen bli fråga om. Minimistraffet för grovt häleri (BrB 9:6) är fängelse i sex månader. Därtill kommer de övriga brotten, som båda är allvarliga. Alltså står valet mellan *fängelse* och *skyddstillsyn*. Det senare alternativet skulle innebära en stor fördel för Fritjof. Han skulle under en prøvotid av tre år bli ställd under *övervakning* men skulle — såvida man inte ville kombinera skyddstillsynen med anstaltsvård — slippa frihetsberövande.

Bör Fritjof få den favören? Så ställer man frågan. Ingen tror att Fritjof skulle få något slags nytta av att komma in i fängelse. Skyddstillsynen skulle ge honom större chans att anpassa sig väl till samhället för framtiden. Något formellt hinder mot skyddstillsyn finns heller inte i lagen, eftersom inget av de brott som han skall dömas för är i lagen belagt med särskilt högt minimistraff. Men skulle det inte, som åklagaren hävdar, vara riskabelt med hänsyn till »den allmänna laglydnaden» att låta Fritjof komma undan med skyddstillsyn?

På den punkten bryter sig meningarna inom tingsrätten. Fritjof har inte tidigare stått inför rätta. Nej, men dessa brott är inga tillfällighetsbrott, de är noga planerade. Bör man inte ge denne unge man en chans, han har dock så goda prognoser? Hur kommer de andra i gänget, de som kanske har tagit initiativet till brotten, att reagera? Kommer de att skratta åt polisen? Kan man bidra till att hålla brottsligheten nere genom att i sådana här fall välja fängelse i stället för skyddstillsyn? Bör man i så fall offra Fritjof? Offra, är inte det ett för starkt ord? Har han inte sig själv att skylla?

Ordföranden ser på klockan. Nu har den här påföljdsfrågan diskuterats en dryg kvart.

— Vi måste bestämma oss.

Det går inte att nå enighet. Ordföranden säger då sin mening först (RB 29:1), han röstar på skyddstillsyn. En av nämndens ledamöter går på samma linje. Två nämndemän röstar på fängelse i 10 månader. Därmed är *domslutet* klart, såvitt gäller Fritjof. Han skall få skyddstillsyn. Björn bör bli övervakare, enas man om (här deltar även de två nämndemän som röstat på fängelse men blivit överröstade, se RB 29:2).

Alltså gäller det nu *Ingeborg*. Åtalet mot henne avser bara häleri. Men skall hon över huvud taget anses skyldig? Har hon, som det står i häleriparagrafen, berett sig »otillbörlig vinning av någons brottsliga förvärv»? Det *objektiva rekvisitet* får anses fyllt. Men hur förhåller det sig med det *subjektiva*? Har hon haft vetskap om de bakomliggande brotten, dem som Fritjof begått?

Man enas om att sådan vetskap inte kan anses styrkt. Men Ingeborg har, anser man, haft »skälig anledning antaga att brott förelåg». Alltså bör hon dömas till ansvar för vad som kallas »häleri-förseelse» (BrB 9:7). Och påföljden bör bli böter. Är 40 dagsböter lagom? Ja.

Det återstår några frågor om detaljer (såsom sådana ter de sig i varje fall lätt från rättens synpunkt). Skall Fritjof förpliktas att vara kvar i *håkte*, i avbidan på att tingsrättens dom vinner *laga kraft*? Nej, menar man, han bör *försättas på fri fot* omedelbart, trots att åklagaren kanske kan vilja vädja mot domen och yrka på fängelse i högre rätt.

Vidare är det några problem om *kostnader* som kräver ställningstagande. Den offentlige försvararen skall ha ersättning av allmänna medel. Bör han få vad han begärt? Ja, räkningen tycks rimlig enligt sedvanliga beräkningsgrunder. Skall Fritjof förpliktas att betala tillbaka hela summan till statsverket (RB 31:1)? Nej, en viss *jämkning* måste i varje fall ske, eftersom Fritjof blivit frikänd i den åtalspunkt som gällde trafikolyckan på Tunavägen. Utredningsmässigt var det en väsentlig del av målet. Fritjof förpliktas betala tillbaka en fjärdedel av det belopp som advokaten tillerkänts. Dessutom blir det aktuellt med *jämkning* på grund av att det för Fritjof gällande maximibeloppet för *kostnadsbidrag* enligt rättshjälpslagen inte får överskridas. Hur beträffande Ingeborgs försvarare? Han har anlitats som privat försvarare, domstolen skall alltså inte, eftersom Ingeborg blev fälld, uttala sig om arvodet till honom. *Vittnesersättningar*? Några av vittnena har begärt — och redan i samband med vittnesmålen tillerkänts —

ersättning för »nödiga kostnader till resa och uppehälle samt för tidsspillan efter vad rätten prövar skäligt» (RB 36:24). Dessa be-
lopp har utgått av allmänna medel, eftersom vittnesmålen begärts
av åklagaren. Skall Fritjof förpliktas betala till statsverket? Ja, men
inte såvitt angår de vittnen som hörts om trafikolyckan, eftersom
han blev frikänd i den delen. Ersättningen till *personundersökaren*
skall — som alltid — stanna på statsverket.

— Är det något vi har glömt? Ordföranden rannsakar sitt
minne. Han kastar en blick på tingsnotarien, som har fört pro-
tokollet.

— Nej, det tror jag inte.

— Då går vi in igen.

Rätten går in igen. Alla samlas i tingsalen, beredda att höra
domen. Ordföranden har sina anteckningar framför sig. Det hade
varit möjligt att döma vid en senare tidpunkt, men i ett sådant
här fall, med en häktad, är det önskvärt att dom ges genast,
om inte målet är alltför komplicerat. Och det har inte det här
fallet varit. *Domskälen* kan göras ganska enkla. Det går ganska
lätt, menar domaren, att redan nu göra en muntlig föredragning
av dem, med ledning av anteckningarna. Men först skall *domslu-*
tet meddelas. Fritjof och Ingeborg sitter där till vänster (när man
ser dem från rätten). Nämndemännen tycker: Det är alltid spän-
nande att se hur de åtalade reagerar när domen meddelas.

— Tingsrätten meddelar dom i målet mellan . . . Domslut: Frit-
jof döms jämlikt . . . (lagrummen) för . . . (brottens benämningar)
. . . till skyddstillsyn. Åtalet för vållande till grov kroppsskada ogil-
las.

Fritjof drar en djup suck av lättnad. Är det riktigt, eller är det
bara som man tror, att han är nära att ta till lipen? Hans för-
svarare ger Fritjof en manlig klapp på axeln.

Domaren fortsätter:

Ingeborg döms jämlikt . . . för häleriförseelse till fyrtyo dags-
böter om fem kronor.

Ingeborg ser ut som om hon hade väntat detta. Men hennes
far är upprörd. Ett övergrepp, en rättsskandal! Det verkar näs-
tan som om han är benägen att nu själv begå ett brott, nämligen
mot RB 9:5 («. . . stör förhandlingen eller . . . uttalar sig
otillbörligt . . .»). Men försvararen från Göteborg lyckas lugna ner
honon.

Domaren övergår till *domskälen*. Han skisserar dem muntligen
med ledning av de »stolpar» som han tecknat ner under pläde-

ringarna och under överläggningen. Det gäller att tänka sig för. Den senare skriftliga versionen får inte annat än i obetydliga formuleringshänseenden skilja sig från vad han nu säger.

Beträffande åtalet för häleri så får det av Fritjofs erkännande, vittnesmålen av de båda polismännen (i Lomma) och omständigheterna i övrigt anses utrett att Fritjof begått de gärningar som åklagaren lagt honom till last. Stöldgodset var av stor omfattning. Det bestod av ... Dess värde kan, efter vad som framkommit genom intygen av ... uppskattas till minst ... kronor. Fritjof har på ett i hög grad aktivt sätt tagit befattning med godset och för egen vinning avsett att vidta sådana åtgärder att det inte skulle kunna komma till rätta. Häleriet måste därför betraktas som grovt.

Av Fritjofs erkännande och av ett flertal andra omständigheter framgår att Fritjof natten till ... tillgrep den i målet aktuella bilen, som var parkerad på en gata i Lund. Vilket syfte Fritjof haft med tillgreppet måste bedömas såsom i viss mån oklart. Rätten finner sig inte kunna lämna Fritjofs förklaringar utan avseende, förklaringarna om att han tänkt sig att begagna bilen bara för en resa till Malmö och att han tänkt ställa ifrån sig bilen där. Hans åtgärd att förse bilen med falska registreringskyltar är visserligen graverande för Fritjof men behöver inte nödvändigtvis föranleda den slutsatsen att Fritjof haft för avsikt att definitivt tillgodogöra sig bilen. Under dessa förhållanden kan Fritjofs tillgrepp av bilen inte bedömas såsom stöld utan endast som tillgrepp av fortskaffningsmedel.

Såvitt gäller åtalet för vållande av kroppsskada vill rätten anföra följande. Vad som lagts Fritjof till last i denna del är ... (citrat från stämningsansökningens gärningsbeskrivning). Fritjof har kategoriskt förnekat att han skulle ha brustit i uppmärksamhet eller bromsat på ett otillfredsställande sätt. Vittnesmålen av ... (cyklisten) och ... (den äldre mannen) har inte givit en tillräckligt tillförlitlig bild av vad som förekommit. Av vittnesmålen framgår följande ... (de refereras i korthet i de mest väsentliga delarna). Vittnena har emellertid haft begränsade möjligheter att göra observationer och deras utsagor lämnar ganska betydande utrymme för tvekan om hur händelseförloppet utspelats. (En antydning om att man misstror den äldre mannen? Kan man säga det rent ut eller krävs finkänslighet?) Det får visserligen anses klarlagt att Fritjof vid tillfället höll på med att tända en cigarett, men det kan inte mot hans bestridande anses klarlagt att denna

åtgärd haft någon inverkan på hans förmåga att manövrera bilen. Därtill kommer den omständigheten att det får anses tvivelaktigt om en påkörning av flickan kunnat undvikas ens genom den mest adekvata åtgärd från Fritjofs sida. — Av dessa skäl finner rätten att åtalet mot Fritjof för vållande till kroppsskada bör lämnas utan bifall.

Slutligen beträffande åtalet för smitning: På denna punkt är åtalet styrkt genom Fritjofs erkännande samt genom vittnesmålen av . . .

Ordföranden övergår sedan till domskälen beträffande *Ingeborg*. Mot hennes bestridande kan det inte anses styrkt att hon haft vetskap om det biltillgrepp och det häleri som Fritjof gjort sig skyldig till. Det får antas såsom en möjlighet att hon inte ställt några närmare bestämda frågor till Fritjof angående hans innehav av bilen och angående arten av de omständigheter som medfört att han fått ekonomiska resurser för den planerade utlandsresan. Å andra sidan kan det emellertid inte antas att hon helt och hållet skulle ha varit i god tro i dessa avseenden. Resplanerna — och i samband därmed också de ekonomiska frågorna — måste ha diskuterats mellan Fritjof och Ingeborg innan de beslöt sig för att börja resan. Att Fritjof plötsligt hade en bil till förfogande måste ha väckt åtminstone någon nyfikenhet hos Ingeborg, och det finns ingenting i utredningen som tyder på att Fritjof skulle ha avsiktligt ljugit för Ingeborg. Enligt eget erkännande har Ingeborg sett kartongerna i bagageutrymmet. Har hon inte ställt några frågor beträffande innehållet i dem, så kan det inte förklaras annat än på det sättet att hon haft misstanke om att Fritjof sysslat med något slags brottslig verksamhet.

Verkar ordföranden en aning osäker om hållbarheten i resonemang? Det kanske var alltför djärvt att meddela dom genast, innan mer genomtänkta formuleringar blivit skrivna? Han fortsätter:

— Alltså har Ingeborg i vart fall haft skälig anledning antaga att brott förelåg, vilket medför att hon inte kan undgå ansvar för häleriförseelse.

Ingeborgs försvarare har antecknat så gott han har hunnit. Dessa domskäl »går på kryckor», tycker han. Det kanske blir anledning att vädja.

Ordföranden övergår till de övriga frågorna. Fritjof försätts omedelbart på fri fot. Björn förordnas till hans övervakare. Fritjofs försvarare får sin ersättning utdömd och Fritjof förpliktas

att betala tillbaka en viss del av den till statsverket. Även vittnesersättningarna förpliktas han att delvis betala. Till slut vänder sig ordföranden till Fritjof:

— Det här innebär att rätten har visat er ett stort förtroende. Ni blir nu släppt fri, och om ni sköter er väl i framtiden så blir det inte någon påföljd. Det blir en prøvotid på tre år, och ni skall noga hålla er till er övervakare och rådgöra med honom. Jag hoppas att ni skall visa er värd det förtroende som vi visat er!

Ordföranden och nämnden tittar på Fritjof och Ingeborg, vilka tittar tillbaka. Målet är slut, säger ordföranden. Det är inte någon ridå som går ner, det finns inte några särskilda snören som tingsvaktmästaren skall dra i. Han väntar till dess att parterna och ombuden gått ut. Så får han en nick av ordföranden och ropar nästa mål.

Överklagande?

Skall nu dessa båda domar överklagas, domen i tvistemålet beträffande det bortblåsta taket och domen i brottmålet mot Fritjof och Ingeborg? — Vi tänker oss två samtal rörande detta spörsmål. Först lyssnar vi till vad som sägs i en diskussion mellan husägaren och hans ombud, advokaten K-son. Därefter får vi höra ett åsiktsutbyte mellan Ingeborgs far och den av honom anlitate private försvararen i Göteborg.

Tvistemålet

Husägaren har kommit till advokatbyrån. K-son bjuder honom på en lugnande cigarr och visar honom plats i den bekvämaste fåtöljen.

— Hur i herrans namn kunde de döma på det här viset? Finns det inte längre någon rättvisa i Sverige?

— Jag förstår att du är upprörd. Men nu måste vi försöka att resonera igenom saken i lugn och ro. Vad skulle ett överklagande få för konsekvenser? Det är frågan. Jag har redan talat med försäkringsbolaget. Där vill de inte själva ta ställning utan överlåter saken till oss. Rättsskyddsförsäkringen gäller även beträffande en eventuell process i hovrätten. Å andra sidan tror jag med säkerhet vi kan lita på att du kan få ut en skadeförsäkring i och med att tingsrätten fastslagit att det inte kan läggas entreprenören till last att taket blåste av. Det måste då betraktas som en olyckshändelse, en stormskada som faller inom försäkringen.

— Men jag tycker inte att entreprenören skall få komma ifrån sitt ansvar. Det är inte bara det att jag vill ha betalt, jag vill också ha min rätt. Och det finns väl i alla fall chans att det kan bli ändring i hovrätten?

K-son utvecklar sin åsikt. I en eventuell vadeinlaga skall (RB 50:4) anges »grunderna för vadetalan med angivande, i vilket avseende underrättens domskäl enligt kärandens mening äro oriktiga»; vidare skall det preciseras »i vilken del domen överkla-

gas och den ändring i domen, som kåranden yrkar». En av grunderna, den som avsåg garantiutfästelse från entreprenörens sida, går nog inte att vidhålla. Den är utsiktslös. Det är den andra grunden, vårdslöshet från entreprenörens sida, som det skulle gälla att satsa på. Det skulle alltså gälla att åberopa den grunden på nytt inför hovrätten och att begära bifall till de yrkanden som kåranden kom med inför tingsrätten.

— Vi skulle väl också kunna komma med en hel del nya bevis?

K-son är pessimistisk på den punkten. Visserligen blir det säkerligen *ny huvudförhandling* i hovrätten, om överklagande sker. Ty man behöver nog inte befara att hovrätten skulle anse det »uppenbart, att vadetalan är ogrundad» (RB 50:21) och därför avgöra målet »på handlingarna». Men det skulle nog inte bli så lätt att få fram bättre bevismaterial i hovrätten än i tingsrätten. Man finge förstås begära att ny bevisupptagning skulle ske med parterna, den sakkunnige och vittnena. Det skulle vara en nödvändig förutsättning för åstadkommande av ändring, ty i »*tilltrosparagrafen*» (RB 50:23) stadgas för sådana fall som det här att ändring i underrättens dom inte får ske »med mindre beviset upptagits ånyo vid huvudförhandlingen i hovrätten eller ock synnerliga skäl föreligga, att dess värde är annat, än underrätten antagit». Men kunde man verkligen hoppas att det skulle komma fram något nytt från dessa som redan hörts i tingsrätten och satsat sin prestige på att det var rätt och riktigt vad de sade där?

Husägaren har inte förstått så mycket av denna K-sons utläggning. Dessa jurister! Dessa citat ur lagboken!

— Men vi skulle väl kunna anlita nya sakkunniga och försöka få fram bättre vittnen?

K-son måste återigen agera skeptiker. Han försöker i enkla ord förklara *instansordningens princip*. Man skall ha kört fram alla sina kanoner redan i tingsrätten. Där skall det stora slaget stå. Hovrätten skall inte få tjänstgöra som första instans. Det krävs starka skäl för att man skall kunna få komma med nya bevis i hovrätten.

— Menar du alltså att vi inte skall överklaga?

— Om du vill att vi skall överklaga så skall jag gärna hjälpa till med den saken och satsa så hårt jag kan. Men jag vill inte ge dig några falska förhoppningar. Och du bör betänka även andra konsekvenser än dem som sammanhänger med om du vinner målet eller inte. Du befinner dig i den lyckliga belägenheten att du

har rättsskyddsförsäkring. I kostnadshänseende är det bara din självrisk som står på spel, alltså bara en obetydlighet. Och det är ju så att din försäkring täcker stormskador. Den kan du utnyttja nu, efter tingsrättens dom. Det är möjligt att du kan få ut litet mera av entreprenören, om du vinner målet mot honom, än vad du kan få ut genom försäkringen. Men då skall du också tänka på vilka nackdelar som blir förbundna med själva processen i hovrätten. Allt skall rullas upp om igen. I flera månader — kanske mer än så — skall du tvingas vänta på ett avgörande. Vore det inte egentligen ganska skönt för dig att kunna anse saken avklarad nu, efter tingsrättens dom?

— Du menar alltså att vi inte borde överklaga?

— Jag har framfört några synpunkter. Det är du som skall bestämma.

— Jag skall tänka på saken.

Brottmålet

Ingeborgs far har kommit till göteborgsadvokatens kontor. Advokaten visar honom plats i den bekvämaste fåtöljen.

— En cigarr?

— Nej tack.

Advokaten börjar med några lugnande ord om dagens trivialiteter. Vädret, börsnoteringarna. Ingeborgs far har ringt och beställt tid för ett samtal om överklagande. Det är god tid att ta ställning till den frågan. *Vadeinlaga* skall inges till tingsrätten inom tre veckor från den dag då domen gavs (RB 51:1).

— Det är fullständigt upprörande att tingsrätten kunde döma min dotter! Finns det inte längre någon rättvisa i Sverige?

— Hur har Ingeborg reagerat?

— Hon tar det ganska lugnt. Du vet hur ungdomarna reagerar nu för tiden. Sådana saker som ära och anseende bryr de sig inte om. Hon tänker inte mycket på vad allt detta har betytt för mig och min hustru.

— Men uppriktigt sagt, är det inte bra om hon tar det ganska lugnt? Och om vi skall överklaga, är det inte något som först och främst hon skall ta ställning till?

— Hon är alldeles ointresserad av den saken. Men jag är ju

hennes förmyndare. Det är min plikt att se till att hon inte får den här fläcken på sig.

— Du kanske också menar att det är en fläck på dig? Och en fläck på din hustru?

— Naturligtvis är det det. Men varför ställer du en sådan fråga? Du förstår väl att detta är något katastrofalt, och att det här gäller att göra något?

Advokaten är inte så säker på det, förklarar han. På sätt och vis var det väl bra att Fritjofs och Ingeborgs eskapad blev hejdad så tidigt som den blev. Och om nu överklagande skulle ske för Ingeborgs del, vad skulle komma att hända? Åklagaren tänker inte vädja i målet, enligt vad han på advokatens förfrågan har upplyst om. Och Fritjof är naturligtvis helt nöjd med tingsrättens dom. Såvitt gäller Fritjof kommer alltså tingsrättens dom att vinna *laga kraft*. Om nu Ingeborg ensam vädjar, så *kan Fritjof höras som vittne* i hovrätten på begäran av åklagaren. Är det inte en viss risk att han då blir pressad till att lämna en hel del upplysningar som inte blir så trevliga för Ingeborg?

— En sak till, fortsätter advokaten. Åklagaren har visserligen sagt att han inte tänker vädja, men han kanske tar den saken under omprövning för den händelse att Ingeborg skulle vädja. Om Ingeborg yrkar frikännande så kanske åklagaren svarar med att yrka på skärpning av straffet.

— Men kan vi inte vänta med att vädja till allra sista dagen? I så fall skulle väl åklagaren knappast hinna lämna in några egna papper?

Advokaten skakar på huvudet.

— Det finns något som heter *anslutningsvad* (RB 51:2). Åklagaren får en extra vecka på sig att vädja i just en sådan situation. Det skall inte löna sig för parterna att lurpassa på varandra. Men för fullständighetens skull bör jag tillägga att anslutningsvadet är, som man säger, *accessoriskt*. Om Ingeborg först vädjar och åklagaren sedan anslutningsvädjar så kan Ingeborg återkalla sin vadetalan. Och om hon gör det så förfaller automatiskt åklagarens talan.

— Då skulle vi alltså kunna vädja och sedan se hur åklagaren gör. Och om han kommer med det där — hette det anslutningsvad? — så skulle vi kunna ta ställning till saken då, och eventuellt återkalla vadet?

— Ja. Men du har väl förstått av vad jag har sagt att jag hyser starka betänkligheter mot att över huvud taget göra något

mer i den här saken. Jag undrar om det inte skulle bli till stor skada för Ingeborg att behöva vara med om en ny huvudförhandling och att om igen bli föremål för all den här uppmärksamheten.

— Men jag vill inte att det skall kunna sägas om min dotter att hon har blivit straffad.

Samtalet börjar bli irriterat. Advokaten kommer med en hård replik:

— Förlåt, men är det inte så här du resonerar: Du vill inte att det skall kunna sägas om *dig* att *du* har en dotter som har blivit straffad? Det förefaller mig som om du ser på hela den här saken på ett väldigt fördomsfullt sätt och mest ur din egen synvinkel. För mig är det naturligtvis så att jag måste se det som min uppgift att bevaka Ingeborgs, just Ingeborgs intressen. Jag kan inte ett ögonblick reflektera på att medverka till ett överklagande om inte för det första Ingeborg personligen vill ha ett överklagande och för det andra jag själv anser att en sådan åtgärd skulle vara till hennes nytta.

— Jaså, och vad jag anser, jag som är Ingeborgs far och förmyndare, det bryr du dig inte om?

— Nej, inte om jag anser att det skulle stå i strid mot hennes intresse.

Ingeborgs far har gått. Det blev ett artigt men avmätt adjö. Advokaten tittar i dagboken och talar i snabbtelefonen med flickan ute i mottagningsrummet. En klient sitter där och väntar. Om en timme börjar ett borgenärssammanträde i en konkurs.

— Om fem minuter kan han få komma in till mig, han som sitter och väntar. Först är det en sak som jag måste diktera.

Advokatens sekreterare kommer in.

— Vill du skriva . . .

Det var ett kort brev. Sekreteraren tittar nyfiket på advokaten.

— Han verkade ganska sur när han gick, flickans pappa.

— Ja. Jag tror jag börjar bli överansträngd. Ibland har jag svårt att låta bli att bli arg. Jag måste försöka att behärska mig bättre. Han som väntar, vad är det jag skall tala med honom om?

— Här är akten.

Advokaten tittar på det gröna omslaget.

— Be honom stiga på. Använd en vänlig ton. Jag skall behärska mig och lyssna på honom med ett förbindligt leende.

Eftertankar

Den föregående framställningen har haft en kasuistisk prägel. Vi har följt ett tvistemål och ett brottmål och gjort vissa iakttagelser om vad som skall ske enligt lagen och vilka problem som kan möta. Min avsikt har inte varit att presentera några idealbilder, några modeller för hur det bör gå till. Jag har försökt göra exemplen något så när verklighetstrognas, men samtidigt har jag medvetet försökt att konstruera diskutabla detaljer.

Ett exempel: Var det korrekt av polismännen i Lomma att öppna bagageutrymmet på Opel:n som Fritjof hade kört? Man hade starka misstankar beträffande »smitning» och i någon mån misstankar om trafikförseelse och vållande av kroppsskada (kollisionen på Tunavägen). Man såg också att Fritjof höll på att byta registrerings skyltar på bilen, som redan förut var falskregistrerad. Men några specificerade misstankar om stöld, häleri eller annat egendomsbrott fanns inte. Jag tycker själv att det är tveksamt om polismännen under dessa betingelser hade rätt att omedelbart på platsen öppna bagageluckan.

Emellertid är det inte främst detaljerna som kräver diskussion. Processrätten aktualiserar många problem som är såpass betydelsefulla från allmän synpunkt att de kan sägas vara verkliga samhällsproblem. Hur är det — och hur bör det vara — med den enskildes integritet i förhållande till polis, åklagare och domstolar? Arbetar rättsmaskineriet alltför effektivt eller kanske tvärtom med otillräcklig effektivitet? Har man i alltför hög grad tagit sikte på vad som med en sociologisk term kan kallas processrättsens *manifesta* funktioner (de funktioner som den omedelbart är avsedd att fylla)? Har man alltså förbisett de *latenta*, mindre skönjbara, inte direkt åsyftade funktionerna? Vilka följder får myndigheternas verksamhet för de människor som inte är närmast berörda: statisterna, åskådarna, TV-, radio- och presskonsumenterna?

Sådana problem har betydelse både *de lege ferenda* (ordagrant: »om den lag som bör göras») och *de lege lata* (»om den gjorda lagen»). En *de lege ferenda*-fråga gäller ett tänkt handlingsprogram på längre sikt. Bör vi ändra rättegångsbalken? En *de lege lata*-fråga kan ges följande formulering: Vilket handlingsprogram finns att följa just nu, i närvarande tid, i en aktuell situation?

I vilken mån kan vi handla annorlunda inom de gränser som lagen utstakar?

Vanligen gör man en skarp åtskillnad mellan dessa båda typer av frågor. De lege ferenda-frågor har en *rättspolitisk* prägel. Juristerna har inget monopol på dem. Frågorna avgörs genom politiskt beslutsfattande på ett underlag som ofta samhällsvetare, beteendevetare eller andra icke-juridiska experter varit med om att få fram. — Annorlunda är det, menar man, med de lege lata-frågorna. De är *juridiska*.

Enligt min uppfattning (som jag försökt ge antydningar om i boken »Juridik och samhällsdebatt», 1968) är detta ett alldeles för schematiskt och ur vissa synvinklar helt missvisande sätt att framställa saken. Antag att en advokat, en åklagare eller en domare frågar sig: Hur skall jag kunna förbättra min rollgestaltning, åstadkomma att jag bättre svarar mot de förväntningar som människorna kan ha på mig i närvarande tid, i aktuella situationer? Vilket råd bör denne jurist få? I varje fall räcker det inte med rådet att han bör läsa mer juridik. Jag tror att vi behöver få en mer mångsidig och engagerad debatt mellan jurister och andra, i forskning, i utbildning, i praktiska yrken. — I sociologin förekommer som forskningsmetod något som kallas »participant observation». Man studerar ett händelseförlopp samtidigt som man deltar i detta. Jag hoppas att läsaren av den här boken i viss mån har känt sig som en »participant observer», att han funnit en del att reagera mot, att han genom läsningen laddats med lust till kritik.

Stickordsregister

(beträffande vissa ord, som förekommer ofta i texten, görs hänvisningar bara till sådana ställen där definitioner ges eller viktigare *användningsområden* exemplifieras)

- Accessorisk 92
Ackusatorisk 20, 70
Advokat 11, 60 f, 69 f, 89 ff, 95
Advokatmonopol 16
Advokattvång 16
Akt 33, 54, 93
Allmän advokatbyrå 16
Allmän underrätt 9
Allmänna medel 84
Allmänprevention 79, 83
Angivelse 14
Anhållande 59 f
Anhållningsförhör 59
Anslutningsvad 92
»Antagligt» 21, 82
Arvsrätt 25
Associationsrätt 15
Avdelning (av tingsrätt) 10
Avvisning 12, 16, 34
- Begrepp 74
Besiktning (sutlåtande) 32, 45 f, 53
Beslag 58
Beslut 12, 34, 48
Bestridande 32, 37, 43, 67, 87
Beteendevetenskap 95
Bevisbeslut 36, 48
Bevisbörda 21 f, 44, 48 f, 82 f
Bevisbördepunkt 21 f, 49
Bevisfaktum 25 ff, 38, 47, 82
Bevisfråga 18, 42, 82
Beviskedja 25
Bevismaterial 21, 43, 53, 82, 90
Bevismedel 16, 26
Bevisning 31, 33, 52
Bevissäkring 47, 56
Bevistema 26, 66
Bevisuppgift 36, 66
Bevisupptagning 40, 67, 90
Bevisvärde(ring) 19 ff, 25 f, 47, 82, 90
Bevisvärdepunkt 21 f, 49
Bifall 30
Billighet 19
Biträda åtal 14, 68
Biträde: se Rättegångsbiträde
Blodgruppsbestämning 21
- Bolag 13
Borgensman 18
Borgenär 18
Brottmål 8, 13, 82
Byggnadsnormer 33
Böter 9, 79, 83 f
- Civilmål 9 f, 31, 83
Culpa 32, 44
- Dagbok 33, 43, 93
Dagboksblad 54
Dagkontrollant 38, 43, 51
Dagsböter 84
De lege ferenda 94 f
De lege lata 94 f
Delaktig 65
Delgivning 67
Dispositivt mål 9 f, 20
Dom 9, 11 f
Domare 10 ff, 95
Domkrets 9
Domsaga 9
Domskäl 49, 52, 85 ff, 89
Domslut 52, 85
- Ed 17, 42
Editionsföreläggande 12, 36, 40
Enskild överläggning: se Överläggning
Enskilt anspråk 63 f, 66
Entreprenad 27 ff
Erfarenhetsats 42
Erkännande 32, 67, 86 f
Exekutionstitel 29
Exigibel 29
Exklusivt bevis 39, 47 ff
Extraordinärt rättsmedel 12
- Faktum 24
Falsk bevisbörda 49
Falskdeklaration 61
Familjerättsligt mål 10, 15, 31
Fastställesetalan 29 f
Felaktig dom 13
Felkälla 26
Flyktfara 59, 61

- Formalism 32, 36
 Formell processledning 12, 42
 Forum 12, 27, 34, 63
 Fri bevisvärdering; se Bevisvärdering
 Frikännande 11, 83
 Fritt partsförhör 40
 Fullgörelsetalan 29
 Fullmakt: se Rättegångsfullmakt
 Fullständig valfråga 41
 Fullt bevis 21
 Fällande dom 82
 Fängelse 77, 79, 83
 Förberedelse 9 f, 31 ff
 Förebringande 37
 Föredragning 46
 Förhandlingsprincip 20
 Förhör 40 f, 56, 69, 73 f
 Förlikning 9, 27, 31, 35
 Förmyndare 13, 15, 93
 Förnekande 32, 67
 Förpliktelse 29
 Försvare 14, 58, 60 f, 64, 77 ff, 87
 Försäkran 40
 Försäkring 27, 91
 Förundersökning 55 ff, 80
 Förundersökningsprotokoll 66
 Förverkande 58
- Garanti(utfästelse) 34 f, 39, 41 ff, 46, 52, 90
 Garantibesiktning 32, 38 f
 Genstämming 32 f
 God man 13, 15
 God tro 87
 Gripande 57, 59
 Grund 28 ff, 34, 43, 46, 52, 63, 90
 Galdenär 18
 Gärning 22 f, 64, 78, 86
 Gärningsbeskrivning 64 ff, 77, 86
 Gärningsman 65
- Handläggning 9, 36
 Hinder mot huvudförhandling 36
 Hovrätt 11, 30, 50, 54, 89 ff
 Husrannsakan 58
 Huvudförhandling 10, 36 ff, 67 ff, 78, 90, 93
 Huvudförhör 74
 Huvudman 16, 27
 Huvudsak 12
 Hypotes 14, 21 f, 79, 81
 Hyresavtal 30
 Häktning 59 ff, 67, 84
 Häktningsförhandling 61
- Häktningspromemoria 61
 Häleri 57, 61, 66, 77 ff, 80, 85 f, 94
 Häleriförseelse 84, 86
 Högsta domstolen 30, 50, 54
- »In dubio mitius» 81
 Indispositivt mål 9, 15
 Inkvisitorisk 20, 69 f
 Instans 19, 90
 Instansordning 91
 Inställelse 34
 Inteckningsärende 9
 Intervenient 17
 Intervention 17
 Intresseorganisation 15
 Invändning 32
 »Iura novit curia» 75
- Journalist 15, 37, 43 f, 70
 Juridisk person 12 f, 15
 Juridisk visshet 22
 Justering av talan (åtal) 22 ff, 46, 77, 81
 Justitieombudsmannen 70
 Justitieråd 11
 Jäv 17, 47
- Kansli 9
 Kanslidom 45
 Klandertalan 47
 Klient 32
 Kollegial domstol 10
 Kollusionsfara 59, 61
 Kommun 12 f
 Komplextt rättsfaktum 25
 Koncentration 19
 Kontradiktorisk 19
 Kostnader 19, 31, 60, 80, 84, 91
 Kriminalregister 66
 Kroppsvisitation 58
 Kumulation 63
 Kvarstad 31
 Källmaterial 11
 Kärande 12 f, 15, 36, 49
 Käromål 34, 51
 Körkortsregister 66
 Laga kraft 12, 84, 92
 Lagfaren domare 9
 Lagfartsärende 9
 Laglydnad 11, 13, 15, 77, 79, 83
 Lagman 10 f
 Lagrum 64 f
 Latenta funktioner 94
 Ledande frågor 40, 74

- Legal bevesteori 19
- Legal ställföreträdare 13, 63
- Liten huvudförhandling 10
- Lottning 10, 31, 50
- Långsamhet 19

- Manifesta funktioner 94
- Massmedia 19, 94
- Materiell processledning 12, 20, 42
- Meddelande av dom 45
- Medelbart relevant faktum 25
- Medgivande 32
- Medvällande 78
- Mellandom 30
- Misstanke 57, 65, 94
- Misstänkt 57 f, 64
- Moment i rättsfaktum 25, 77
- Motbevisning 47 ff
- Motfaktum 25
- Motförhör 41, 74
- Muntlig förberedelse 33 ff
- Muntlighet 19, 40
- Muntligt-protokollariskt system 19
- Mål 9
- Målsägande 13 f, 62 f, 68

- Notarie: se Tingsnotarie
- Nullitetstalan 47
- Nämnd 9 f, 67, 78, 81 ff
- Nämndeman 9, 11, 67, 70, 81 ff

- Objektiv kumulation 63
- Objektivitet 14
- Objektivt rekvisit 25, 84
- Offentlig försvarare 16, 58, 60 f, 79, 84
- Offentlighet 19
- Offentligrättsliga regler 15
- Officialprincip 20
- Officialprövning 20
- Ogillande dom 30, 50, 52, 85
- Olyckshändelse 33
- Ombud: se Rättegångsombud
- Ombudsarvode 45
- Omedelbarhet 19, 37, 40, 72, 75
- Omedelbart relevant faktum: se Rättsfaktum
- Omröstning 84
- »Omsständigheter» 28 ff, 35, 64, 77 f, 81, 86
- Omyndig 13
- Ordinär intervenient 18
- Ostridigt 74
- Ovisshet 21

- Part 12
- Participant observation 95
- Partsaktivitet 20
- Partsförhör 15, 40, 90
- Partshabilitet 12
- Passivitet 13, 19
- Personbevis 66
- Personell säkerhetsåtgärd 57
- Personundersökning 75, 85
- Plädering 40, 43 ff, 64, 75 ff, 81
- Polis 13, 55 ff, 66, 83, 94
- Politik 95
- Prejudicialfråga 30
- Preklusion 32 f, 36
- Preliminärt ställningstagande 26
- »Preponderance of probability» 22
- Preskription 39
- Presumtion 47 f, 78
- Principfråga 30
- Privat försvarare 58, 60, 80, 84
- Processhabilitet 13, 15
- Processmaterial 37
- »Processuellt fastställt» 22
- Prognos 79, 83
- Protokoll 19, 36, 50, 53 f, 66
- Prövotid 88
- Påföljd 14, 77 f, 81, 83 f, 88

- Rannsaking 70
- Recit 52
- Reell säkerhetsåtgärd 57
- Rekvisit 25
- Res judicata: se Rättskraft
- Reseförbud 59
- Resning 12
- Revisionstalan 54
- Rollgestaltning 95
- Rotel 10
- Rådman 10 f
- Rättegångsbiträde 16
- Rättegångsfullmakt 16, 31
- Rättegångskostnader 33, 37, 45, 50 ff
- Rättegångsmissbruk 13
- Rättegångsombud 16, 32
- Rättegångsreformen 19
- Rättsfaktum 24 ff, 28, 38
- Rättsfråga 18, 38, 42, 81
- Rättsföljd 25
- Rättsförhållande 30
- Rättsshabilitet 12
- Rättshjälpslagen 16, 60, 84
- Rättshjälpsnämnd 16
- Rättskraft 12, 22 ff, 70
- Rättslig handlingsförmåga 13

- Rättsmedel 12
 Rättspolitik 19, 95
 Rättspraxis 48 f
 Rättssal 36
 Rättsskydds försäkring 31, 53, 89, 91
 Rättssäkerhet 19
 Röstning: se Omröstning
- »Sak» 22 f, 35
 Sakframställning 37 ff, 52, 67 f
 Sakkunnig 17, 20, 36, 42, 44, 53, 90
 Samhällsvetenskap 11, 95
 Sanktion 28
 Sanningsförsäkringen 16, 40, 42, 52
 Sanningsplikt 70, 73
 Sannolika skäl 59, 61, 65
 Sannolikhet 21, 48, 82
 Sannolikhetskalkyl 22, 26
 Sekreterare 18, 36, 53
 Service 15
 Självrisk 91
 Självständig intervenient 18
 Skadestånd 11, 13 f, 25, 29 ff, 45 f, 63, 69, 83
 Skiljeavtal 27
 Skiljedom 27, 47
 Skiljeförfarande 27
 Skiljeman 27
 Skingringsförbud 31
 Skriftlig förberedelse 33 f
 Skriftligt bevis 28, 31, 40, 72
 Skriftligt utlåtande 42, 53
 Skuldfråga 83
 Skyddstillsyn 75, 79, 83 f, 85
 Slutbesiktning 32, 34, 38 f
 Slutligt beslut 34
 Smitning 56 ff, 83, 87, 94
 Snabbhet 18
 Social kontroll 19
 Sociologi 94 f
 Standardkontrakt 39
 Statistik 21
 Straff 78
 Strafföreläggande 14, 62
 Straffregister 66
 »Styrka» 44, 49, 84, 87
 Ställföreträdare 13, 15 f, 63
 Stämning 12, 14, 31
 Stämningsansökan 27 ff, 63 ff, 81
 Stöld 21, 57, 61, 64, 65, 71, 76 f, 81, 86, 94
 Subjektiv kumulation 63
 Subjektivt rekvisit 25, 84
 Subsidiär åtalsrätt 14, 62
- Summariskt förfarande 19
 Svarande 13, 15, 36, 49, 69
 Svaromål 31 ff
 Säkerhet 18
 Säkerhetsåtgärd 57
- Talan 23 f, 46 f
 Tidningspressen 19, 32
 Tillgrepp av fortskaffningsmedel 57 f, 64, 71, 76 ff, 81, 83, 86
 Tillräckliga skäl 58, 65
 Tilltalad 15, 64, 69
 Tilltroparagrafen 90
 Tingsfiskal 10
 Tingsnotarie 10, 18
 Tingsrätt 9 f
 Tolk 18
 Trafikförseelse 58, 94
 Trafikmål 31
 Tredskodom 19
 Twistemål 9
 Tvångsverkställighet 28 f
 Tystnadsplikt 17, 61
- Underrätt 9
 Undersökningsobjekt 15, 20, 69
 »Uppenbart» 21, 48
 Uppskov 19
 Uppsåt 61, 71, 76 ff, 81
- Vad 12, 91 f
 Vadeinlaga 54, 91 f
 Valfråga 41, 74
 Verkställighet 28
 Visshet 21
 Vitsorda 33, 37, 39
 Vittna, rätt att 15, 17, 68
 Vittne 17, 20, 26, 42, 73 f, 92
 Vittnesed 42, 73
 Vittnesersättning 84, 88
 Vittnesjäv 17
 Vittnesmål (-utsaga) 19, 42, 44, 50, 82, 86 f, 90
 Völd 12
 Vållande till kroppsskada 56, 66, 76, 82, 86 f, 94
 Vållande till annans död 56
 Vårdslöshet i trafik 56
 Väckande av talan 27
 Väckande av åtal 14, 59, 62 ff
 Vädja 54, 92
 Värderingsutlåtande 47
- Yrkande 19, 28 ff, 35, 37, 52, 63 ff

Åberopande 28, 38, 43, 46
Åberopsbörda 25
Åklagare 11 ff, 57 ff, 94 f
Åskådningsexempel 15
Åtal 59, 62 ff, 67
Åtalsplikt 62
Åtalsrätt 14, 62

Öppen fråga 40, 74
Överklagande 12, 30, 89 ff
Överläggning 45, 78, 80 ff
Övertygelse 21
Övervakare 75, 79, 84, 88
Överviktsprincip 22

Äktenskapsskillnad 9
Ändring av talan 22 ff, 35
Ärende 9

JURIDISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET
1936 -12- 19

**JURIDISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET
LUND**

Hur går det till i en svensk domstol?

Boken beskriver lättfattligt och initierat två rättegångar – ett tvistemål och ett brottmål – som utspelas vid en tingsrätt i en medelstor svensk stad. Vad är det som händer i de båda fallen? Vilka roller spelar advokaterna, polisen, åklagaren, juristdomarna, nämndemännen? Hur tillvaratar man vittnens och sakkunnigas utsagor? Vilka tankegångar styr beslutsfattandet?

Skildringen har ett pedagogiskt syfte och ger en översiktlig bakgrundsinformation om regler i rättegångsbalken och brottsbalken. Den vill också stimulera till debatt. Författaren vill få läsaren att delta i händelseförloppet och bilda sig egna uppfattningar.

Per Olof Bolding är professor emeritus i processrätt vid juridiska fakulteten i Lund och har tidigare givit ut ett antal böcker inom både juridik och skönlitteratur, bl.a. *Skiljemannen* på Norstedts 1986.

Fjärde upplagan

**NORSTEDTS
JURIDIK**

BESTÄLLNINGAR: FRITZES KUNDTJÄNST, 106 47 STOCKHOLM
FAX 08-20 50 21, TELEFON 08-690 90 90

ISBN 91-1-897021-4-1